

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

Földtudományok Doktori Iskola

Keszthely turizmusfejlődésének száz éve balatoni és országos kitekintéssel 1880–1980

PhD értekezés

Törzsök András

Témavezető:

Dr. habil. Gyuricza László CSc

egyetemi docens

Pécs, 2015

1. BEVEZETÉS	4
2. A KUTATÁS SZAKIRODALMI ELŐZMÉNYEI, FORRÁSAI	6
3. CÉLKITŰZÉSEK	10
4. KUTATÁSI MÓDSZEREK	12
5. EREDMÉNYEK	17
5.1. AZ ALAPVETŐ FOGALMAKAT ÉRINTŐ DISKURZUS	17
5.2. A KESZTHELYI TURIZMUS ADOTTSÁGAI A TERMÉSZETI ÉS A TELEPÜLÉSFÖLDRAJZI TÉNYEZŐK TÜKRÉBEN	22
5.3. A HAZAI ÉS A KESZTHELYI TURIZMUS HELYZETE ÉS FEJLŐDÉSE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚIG	31
5.3.1. A hazai turizmus fejlődésének alapvonásai az első világháborúig	31
5.3.2. Keszthely a jelentősebb balatoni fürdőhelyek versenyében az első világháborúig	33
5.3.3. A keszthelyi turizmus fejlődésének sajátosságai az első világháborúig	39
5.3.3.1. Keszthely turisztikai terének meghatározása és változásai az első világháborúig	39
5.3.3.2. Keszthely turisztikai metatere és turisztikai miliójének jellemzői az első világháborúig	42
5.3.3.3. A közlekedési infrastruktúra, a szálláshelyek és az elérhető turisztikai szolgáltatások fejlődése Keszthelyen az első világháborúig	44
5.4. A HAZAI ÉS A KESZTHELYI TURIZMUS HELYZETE ÉS FEJLŐDÉSE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT	53
5.4.1. A hazai turizmus fejlődésének alapvonásai a két világháború között	53
5.4.2. Keszthely a jelentősebb balatoni fürdőhelyek versenyében a két világháború között	63
5.4.3. A keszthelyi turizmus fejlődésének sajátosságai a két világháború között	78
5.4.3.1. Keszthely turisztikai terének meghatározása és változásai a két világháború között	78
5.4.3.2. Keszthely turisztikai miliójének jellemzői a két világháború között	81
5.4.3.3. A szálláshelyek és az elérhető turisztikai szolgáltatások fejlődése a két világháború között Keszthelyen	83
5.5. A HAZAI ÉS A KESZTHELYI TURIZMUS HELYZETE ÉS FEJLŐDÉSE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN	91
5.5.1. A hazai turizmus fejlődésének alapvonásai a második világháború után	91
5.5.2. Keszthely a jelentősebb balatoni fürdőhelyek versenyében a második világháború után	99
5.5.3. A keszthelyi turizmus fejlődésének sajátosságai a második világháború után	105
6. KÖVETKEZTETÉSEK	124
6.1. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA	124
6.2. A TOVÁBBI KUTATÁS LEHETSÉGES IRÁNYAI	128
7. EPILOGUS	129
8. BIBLIOGRÁFIA	139

8.1. RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE.....	139
8.2. JOGSZABÁLYOK.....	139
8.3. FORRÁSMUNKÁK, FELDOLGOZÁSOK.....	141
8.4. LEVÉLTÁRI FORRÁSOK.....	149
8.5. INTERNETES HIVATKOZÁSOK.....	151
9. MELLÉKLETEK	153
9.1. MELLÉKLET. A NEVEZETESEBB FÜRDŐHELYEK VENDÉGFORGALMA A MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN 1900-1910.....	153
9.2. MELLÉKLET. A NEVEZETESEBB BALATONI FÜRDŐHELYEK, HÉVÍZ ÉS BUDAPEST FÜRDŐINEK VENDÉGFORGALMA 1921-1941 KÖZÖTT	164
9.3. MELLÉKLET. EGYES BALATON-PARTI TELEPÜLÉSEK VENDÉGFORGALMA 1965-1974	172
9.4. MELLÉKLET. KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS 500 FŐ MEGKÉRDEZÉSÉVEL ÉS KIÉRTÉKELÉSE 2013.....	182
10. KÖSZÖNETNYÍLVÁNÍTÁS	185

1. Bevezetés

A hazai turizmus csupán a jelen és múlt eredményeinek ötvözése révén lehet igazán sikeres. A korszerű szálláshelyek, a kitűnő vendéglők, a színvonalas szolgáltatások mellett a természeti környezet, a hagyományok, az épített örökség, a történelmi emlékezet együttesen alapelemeivé válhatnak egyfajta turisztikai miliőnek. Ezen miliőelemek részévé válnak a helyiek identitásának is (PRICHARD A. – MORGAN N.2001). Szerencsés az a település, amely a hazai turizmus korábbi értékteremtő korszakainak emlékeivel és eredményeivel növelni képes saját vonzerejét, ugyanakkor nem ritkán éppen ezen emlékekre alapozza turisztikai fejlesztéseit.

Keszthely turizmusának fejlődése természetesen minden korban szoros összefüggést mutatott az ágazat országos helyzetével, szabályozásával és tendenciával, így vizsgálata sem képzelhető el másként, csak az országos folyamatok részeként értelmezve, ám a helyi sajátosságokat kiemelve. A kutatás korszakhatárainak – 1880–1980 – kijelölését részben az indokolja, hogy az 1880-as években a Zala megyei Keszthely magisztrátusa és lakossága már kétségtávolan fürdővárosnak tekintette a települést és mindent elkövetett a turisztikai miliő megteremtéséért és fenntartásáért. 1979-ben Keszthelyt visszacsatolták Veszprém megyétől Zala megyéhez. Így a megyei vezetés számára nem csupán egy volt a balatoni fürdőhelyek közül, hanem az egyetlen, turisztikai kapacitását és vendégforgalmát tekintve pedig Hévízzel együtt egyértelműen a legjelentősebb.

A település talán ekkortól fogva igyekezett visszatalálni saját történelméhez, amelyhez korábban szorosan hozzátartozott a turisztikai miliő, amelynek fenntartását az 1960-as, 1970-es években nem tartották igazán fontosnak. Elég, ha arra gondolunk, hogy 1960-ban az 1893-ra kiépült Szigetfürdőt eredeti formában történő felújítás helyett lebontották és fém, valamint betonelemekből készült épületet emeltek a helyére. A fürdővárosi hagyományok feléledésére utalhat az is, hogy az 1980-as években a szintén 1893-ban épült Hullám Szálloda lebontását széles körű társadalmi összefogás megakadályozta (MÜLLER R. 2005). Keszthely vonatkozásában a turizmus sajátosságait, lehetőségeit és történetét összefoglaló nagyobb terjedelmű, jegyzetapparátussal is bíró munka még nem született, bár mind a vizsgált korszak, mind a település jellemzőinek tanulmányozása kétségtávolan igen fontos.

A vizsgált időszakban sem a hazai, sem a keszthelyi turizmus nem mutatott töretlen fejlődést. A vendégforgalom jelentős visszaesése vagy ugrásszerű növekedése mögött gyakran országos politikai események, döntések, illetve gazdasági vagy társadalmi tényezők álltak (REHÁK G. 2011). Az időszak elemzése önmagában sem érdektelen, ugyanakkor a kutatás során feltárt nehézségek, problémák jelenleg is fennállnak, így a korábbi tapasztalatok és a múltban sikeres megoldások talán hasznosíthatóak a turizmus fejlesztésére vonatkozó országos, regionális és helyi fejlesztési tervekben.

Keszthely nem véletlenül vált a Nyugat-Dunántúl, ezen belül pedig a Balaton egyik meghatározó településévé. Földrajzi helyzetének, természeti adottságainak, valamint annak a ténynek, hogy a Festeticsek uradalmi központjaként működött, úgyszólván ez természetes következménye. Keszthely helyzete ugyanakkor több szempontból sajátos. Földrajzi fekvése bizonyos időszakokban érzékelhető hátrányt, más időszakban viszonylagos előnyt jelentett. Éghajlati, természetföldrajzi jellemzőinek egyik következménye a Balaton vízére épült Szigetfürdő létrehozása. Településszerkezete jól mutatja, hogy Keszthely „az uradalmi központból fejlődött városok típusos példája”, ugyanakkor „emellett fürdőváros is: ennek megfelelően villák és szállodák kertes városrésze nőtt régi magja és a Balaton közé.” (BULLA B. – MENDÖL T. 1999: 225) Ma már kevesen vitatnák, hogy Keszthely fürdőváros, de legalábbis olyan település, ahol jelentős szerepet játszik a turizmus, ám nyilvánvalóan érdemesnek és érdekesnek tűnhet a vizsgálat a megvizsgált száz éves időszakra.

A XIX. század második fele, a közlekedési infrastruktúra, a szállás és vendéglátói kapacitás – azaz az elsődleges turisztikai szuprastruktúra – kiépülésének, továbbá a Balaton-kultusz, illetve – néhány településen, mint Balatonfüreden vagy Keszthelyen – a „turisztikai miliő” megteremtésének az időszaka volt (MÜLLER R. 2004). A századfordulón a balatoni fürdőhelyek a Monarchia többi régmúltú fürdőjével versenyben még nem tettek szert a későbbiekhez hasonló jelentőségre, bár a legnagyobb forgalmú fürdők között már szerepeltek a Statisztikai Évkönyvekben is. A két világháború közötti időszakban turisztikailag a Balaton igencsak felértékelődött, a tömegturizmus első hazai virágzásának legnagyobb kiszolgálója és egyben nyertese lett.

A második világháborút követően a hazai turizmus jórészt politikai okok miatt sorvadásnak indult, sorra szűntek meg a turizmus irányításáért felelős hivatalok, szervezetek (REHÁK G. 2009, 2011). Az 1956-os forradalom leverése miatti negatív nemzetközi visszhangot követően a turizmus propagandaértékét és valutaszerző képességét, illetve a szocialista tömb más országainak eredményességét felismerve a legfelsőbb

pártvezetés a turizmus nyújtotta lehetőségek kihasználása mellett döntött. Az évtizedes lemaradás ellensúlyozására a leggyorsabb és legolcsóbb kapacitásbővítés támogatását találták kézenfekvőnek. A balatoni Riviéra a tömegturizmusnak ebben az újabb virágzó korszakában alkalmat adott a megosztott Németország különböző részén élő német családok, ismerősök találkozására. Az egyre növekvő igények kiszolgálására és a vendégforgalom növelésére a politikai vezetés igyekezett újjáéleszteni a turizmusirányítás korábban bevált hálózatát (ZÁHONYI F. 1964), és hozzájárult Keszthely Zala megyéhez történt visszacsatolásához (*Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal Iratai*).

Vitathatatlan, hogy a vizsgált száz év alatt Keszthely és környezete éppúgy sokat változott, ahogy az ország egésze, technikailag és komfort tekintetében pedig kétségkívül fejlődött is. A település százados gyarapodása jelentős változásokat hozott. A modernizáció, a történelmi események a várost, a társadalmi viszonyokat, sőt a természeti környezetet is számottevően átformálták. Keszthely helyzetéhez és arculatához a vizsgált időszak végére már a modernizáció minden áldása és átka éppúgy hozzátartozott, mint történelmi emlékei, kulturális értékei.

2. A kutatás szakirodalmi előzményei, forrásai

A hazai turizmus történetével foglalkozó munkák – mint szekunder források – közül jelen kutatás során különösen hasznosnak bizonyult Gundel Endre 1937-ben megjelent „Az idegenforgalom elmélete és gyakorlata” című könyve (GUNDEL E. 1937). Ugyancsak a kutatással kapcsolatban releváns források voltak a Markos Béla szerkesztésében 1941-ben kiadott „Az idegenforgalom” című kötet (MARKOS B. 1941a), Tausz Béla 1942-ben megjelent tanulmánya „A magyar idegenforgalom története és jövő elképzelései” (TAUSZ B. 1942), valamint Markos Béla és Kolacsek András 1961-ben kiadott „Idegenforgalom” című munkája (MARKOS B. – KOLACSEK A. 1961). Bársony Oszkár (BÁRSONY O. 1929, 1933), Kallós István (KALLÓS I. 1934), Marton Béla (MARTON B. 1940) kötetei, illetve Thirring Gusztáv (THIRRING G. 1929) és Tihanyi János (TIHANYI J. 1983) tanulmányai ugyancsak fontos adatokat és megállapításokat tartalmaztak.

A második világháború után oly fontossá váló kempingturizmusra vonatkozó első munkák – melyek természetesen az első kísérleti kempingek létrehozása után jelen-

tek meg (SZAUER R. 1959) – még leginkább az egyes kempingek bemutatásával foglalkoztak, ugyanakkor akadt köztük olyan is, ami a kempingturizmus sajátosságait igyekezett megragadni és ismertetni (SZAUER R. 1964a). A hazai kempingturizmus egyik legfrissebb és talán legteljesebb feldolgozása (PETYKÓ Cs. 2010) nem csupán a vonatkozó szakirodalmat, a releváns jogszabályokat, a Központi Statisztikai Hivatal adatait, hanem a kempingekről hírt adó egykorú sajtótermékeket –Természetjárás 1955–1960; Turista 1960–1970 –, valamint az idegenforgalmi szaksajtót – pl. Idegenforgalom 1964–1979; Idegenforgalmi Közlemények 1970–1987; Turizmus Bulletin – is feldolgozta, megszabva a kutatások további irányait.

A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal és jogutódjai által készített Statisztikai Évkönyvek, jelentések ugyancsak jelen munka fontos és megkerülhetetlen forrásai voltak, különösen a vendégforgalmi adatok vagy az éghajlati viszonyok változásainak elemzésénél. Az újabb feldolgozások közül nagy segítséget jelentettek Michalkó Gábor, Gyuricza László munkái (MICHALKÓ G. 2004, 2005, 2007; GYURICZA L. 1998, 2008); illetve Beluszky Pál, Enyedi György, Berényi István művei (BELUSZKY P. 2003, ENYEDI Gy. 2002, BERÉNYI I. 2003). A jelenkori állapotok szemléletes áttekintését nyújtja az Aubert Antal által és többek közt Csapó János, Jónás-Berki Mónika és Marton Gergely közreműködésével szerkesztett „Magyarország idegenforgalma” című szakkönyv és atlasz (AUBERT A. 2012).

Keszthely turizmusával, a Festeticsek épített és szellemi örökségével, a település kulturális jelentőségével és turisztikai célú építményeivel csaknem valamennyi, a város történetét ismertető könyv foglalkozott. Az egyik legelső átfogó munka Keszthely város monográfiája Bontz József tollából jelent meg 1896-ban (BONTZ J. 1896). A település egykorú leírása, a turizmusfejlődés kezdeti szakaszának bemutatása olyan jól sikerült, hogy adataira, megállapításaira nem csupán a későbbi történeti munkák, hanem Keszthely Nagyközség 1939-ben létrejött Üdülöhelyi Bizottsága is támaszkodott. Bontz József munkája – amelyből kiderül, hogy Keszthely már ekkor fürdővárosnak tekintette magát – természetesen tartalmazta a keszthelyi turizmus addigi történetének főbb állomásait, ugyanakkor lapjain megörökítette a századfordulós település hangulatát, turisztikai miliójét.

A századfordulós Keszthelyről és fürdőjéről hű képet adnak a Keszthelyi Hírlap, illetve a Balatonvidék korabeli számai is, amelyek ugyan a mindennapoknak íródtak, ám a késői utódok számára már történeti forrásnak tekinthetők. A Balaton-kultusz elkötelezett hirdetője Sági János nem csupán a Keszthelyi Hírlapban és a Vasárnapi Új-

ságban cikkezett sokat a keszthelyi turizmus fellendítésének lehetőségeiről és nehézségeiről. 1902-ben egy a településről szóló leírást tartalmazó könyvvel is igyekezett a Keszthelyre vonzani a turistákat (SÁGI J. 1902).

A Balatonnal foglalkozó jelentősebb művek is említették természetesen Keszthelyt, ezek közül az egyik első Jankó János 1902-ben megjelent „A Balaton-melléki lakosság néprajza” című munkája (JANKÓ J. 1902). A neves geográfusok mint például Lóczy Lajos 1920-ban „A Balaton földrajzi és társadalmi állapotának leírása” című könyvében (LÓCZY L. 1920), illetve Cholnoky Jenő 1936-ban „Balaton” című munkájában (CHOLNOKY J. 1936) fontos adalékokkal szolgáltak Keszthely természetföldrajzi jellemzőiről és turizmusáról.

Kertész János „Keszthely leírása és bibliográfiája” című 1932-ben megjelent munkája (KERTÉSZ J. 1932) természetesen szintén igyekezett bemutatni a keszthelyi turizmus fejlődését a 1930-as évekig, bár korlátozott, 34 oldalas terjedelme miatt sem nyújthatott olyan átfogó képet, mint Bontz József monográfiája. A második világháború után Kovacsics József „Keszthely város statisztikai monográfiája” című tanulmánya (KOVACSICS J. 1955) közölt értékes adatokat, Keszthely fejlődését százados távlatokban más városokkal – Zalaegerszeg, Kaposvár – való összevetésben elemezve. A turizmus újabb virágzásának időszakában az 1960-as évektől kezdve sok szakmunka említette meg Keszthelyt, némelyik oldalakat szentelve a település turizmusának (SZAUER R. 1959, 1960), ugyanakkor a település nem állt a szaklapok, például az Idegenforgalom című folyóirat érdeklődésének középpontjában.

1978-ban jelent meg Sági Károly „Keszthely és környéke” című rövid, mintegy félszázoldalas jegyzetek és bibliográfia nélküli, ám néhány fontos adalékot tartalmazó könyve (SÁGI K. 1978), amit a városi rang ismételt megszerzésének negyedszázados évfordulójára Horváth József által írt összefoglalás követett (HORVÁTH J. 1979). A „Keszthely város 25 éves. 1954–1979” című munka elsősorban a város második világháború utáni időszakára vonatkozóan tartalmaz információkat.

A Balatoni Múzeum állandó kiállításainak katalógusai sorozat ISBN szám nélküli, de bibliográfiával ellátott és számos forrásrészletet is tartalmazó 7. füzetében – amely Molnár György összefoglalóját is közölte a balatoni gőzhajózás történetéről (MOLNÁR Gy. 1988) – jelent meg Tar Ferenc munkája (TAR F. 1988). Ez elsősorban a századforduló balatoni fürdőkultúrájával foglalkozott, Keszthely leírásánál idézve Bontz József 1896-ban és Sági János 1902-ben megjelent könyvét. Szabó Sándor „Adalékok Polgár város – Kiskeszthely történetéhez” című, 2002-ben kiadott, jegyzetekkel

ellátott kötete (SZABÓ S. 2002) a Polgárvárosnak vagy Kiskeszthelynek nevezett városrészre vonatkozóan közölt információkat. A félszáz oldalas kötet ugyan jórészt Bontz József monográfiájára és a századfordulós sajtóra támaszkodott, ugyanakkor egyéb írott forrásokat, kéziratokat, továbbá személyes adatközléseket, visszaemlékezéseket is felhasznált.

A modern forrásmunkák közül kiemelkednek Müller Róbert, a Balatoni Múzeum nyugalmazott igazgatójának munkái, melyek közül különösen a „Keszthely tegnapelőtt... tegnap... és ma” című könyv (MÜLLER R. 2005) tartalmazott a kutatás szempontjából sok releváns információt. Mindezen könyvek egy része (SÁGI K. 1978, TAR F. 1988, MÜLLER R. 2005) nem tudományos céllal, hanem ismeretterjesztő vagy turisztikai propagandaanyagnak készült, így a jegyzetek vagy a bibliográfia hiánya miatt sem tekinthetők szakirodalomnak. Számos ponton ugyanakkor megerősítették a levéltári forrásokat, és az általuk közölt régi képeslapok, képek, térképek miatt sem voltak mellőzhetőek a kutatás során. A felsorolt munkák közül Bontz József, Lóczy Lajos, Cholnoky Jenő, Kertész János és Kovacsics József kötetei készültek tudományos céllal és igényességgel, ezek közül adatokban Bontz József monográfiája kétségkívül a leggazdagabb, ám a kiadás korai dátuma (1896) miatt csak a vizsgált korszak kezdetére tartalmaz információkat. Lóczy Lajos és Cholnoky Jenő munkái csak érintőlegesen foglalkoztak Keszthellyel, a település turizmusára vagy a Balaton természetföldrajzi, gazdasági viszonyaira vonatkozó adataik, megállapításaik azonban fontosnak bizonyultak. Kertész János és különösen Kovacsics József munkáinak nagy erénye a Keszthelyre vonatkozó szakirodalom összegyűjtése, illetve a statisztikai adatok felhasználása a település helyzetének leírásánál.

Jelen munka fontos előzményei mindazon tanulmányok melyeket önállóan (TÖRZSÖK A. 2011f, 2012, 2015), vagy társszerzők bevonásával (TÖRZSÖK A. – GYURICZA L. 2014; TÖRZSÖK A. – GALAMBOS I. 2012, 2013, 2015; TÖRZSÖK A. – SIPŐCZ M. 2010, 2013) a témában már könyvrészletként vagy szakmai illetve szakmai jellegű folyóiratokban – mint a Földrajzi Közlemények vagy a Modern Geográfia – jelentek meg. Az esetlegesen már közölt grafikonok, táblázatok, térképek esetében az utolsó módosítás dátumát adtam meg.

A Keszthely történetével, illetve a balatoni fürdőkultúra kialakulásával foglalkozó korábbi művek nagy erénye a korabeli sajtó – Keszthelyi Hírlap, Vasárnapi Újság, Balatonvidék stb. – forrásként történő használata és a korábbi helytörténeti munkák feldolgozása. Forrásaikat ugyanakkor nem kezelték eléggé kritikusan, a leírások, forrás-

részletek, adatok közlése nagyobb hangsúlyt kapott, mint elemzése. A legnagyobb hiányosságuk – amely talán abból adódik, hogy ismeretterjesztő vagy turisztikai propaganda céllal készültek –, hogy az általuk vizsgált korszak történetére vonatkozóan levéltárakban őrzött forrásokat nem használták. A levéltári források – mint primer források – feltárása és feldolgozása ugyanakkor rengeteg új és kiegészítő információt eredményezett, ezért jelen munkának talán ez lehet az egyik fontos eleme, amivel a további kutatásokat is segítheti.

A kutatás során négy levéltár – a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – és egy irattár – a Magyar Államvasutak Központi Irattára – állományából harminchárom levéltári jelzetet használtam fel, ami több iratfolyóméter – több száz oldalnyi – iratanyag feldolgozását jelentette az elmúlt években. Munkámban a levéltári és egyéb adatok feltárása és közlése mellett igyekeztem elemezni is azokat, elsősorban a hazai, a balatoni és a keszthelyi turizmus szempontjából. A kutatás során további – ugyancsak primer – forrásként használtam a Hadtörténeti Levéltár Térképtárában található vezérkari térképeket, valamint ugyancsak a vezérkar számára készült különböző méretarányú légifotókat. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal és jogutódjának kiadványaiban található statisztikai adatokat ugyancsak mint primer forrásokat használtam fel.

3. Célkitűzések

Jelen munkában – a hazai, különösen a balatoni turizmus fejlődésének, főbb jellemzőinek elemzése mellett – kiemelt hangsúlyt kap a keszthelyi turizmus helyzetének, sajátosságainak és fejlődési lehetőségeinek vizsgálata.

A kutatás kezdőpontjának kijelölésénél kézenfekvőnek tűnhetett ugyan az első keszthelyi fürdőház (1846) vagy Balaton-parti szálloda (1893) létrehozásának dátumát választani, mégis célszerűnek bizonyult 1880 mellett dönteni, hiszen egyrészt ekkortájt kezdődött a keszthelyi turizmus virágzásának első korszaka, másrészt a III. katonai felmérésnek köszönhetően a településről 1879-ben készült egy elemzéshez is használható, részletes térkép.

Az 1980-as év, mint a vizsgált időszak utolsó éve mellett elsősorban az szól, hogy 1979. január 1-jén Keszthelyt és környékét Veszprém megyétől visszacsatolták Zala megyéhez és talán ekkor kezdődött a település visszatérése saját hagyományaihoz. A vizsgált száz éves időszak elemzésén túl ugyanakkor nem mellőzhettem a hazai, különösen a balatoni turizmus fejlődésében fontos előzmények és következmények bemutatását sem. Kísérletet teszek továbbá néhány korabeli fogalom tisztázására, a kortárs és jelenlegi statisztikai adatfelvétel közötti különbségek bemutatására, a turizmus településszerkezetre gyakorolt hatásainak, valamint az elérhető turisztikai szolgáltatások, illetve a helyi és regionális fejlesztési elképzelések vizsgálatára is.

A kutatás *első* fontos célja a keszthelyi turizmus fejlődésének elemzése a vizsgált száz éves időszakban, felvázolva ugyanakkor a hazai, ezen belül kiemelten a nevezetesebb balatoni fürdőhelyek fejlődésének alapvonásait is. Munkám során igyekszem megállapítani, melyek voltak a hazai, ezen belül a balatoni turizmus fejlődésének virágzó szakaszai és megkísérlem feltárni e konjunktúrák okait, állami, társadalmi ösztönzőit, mozgatórugóit és mindezek keszthelyi adaptációit.

A kutatás alapvetően két kiinduló hipotézisre épül, melyek igazolása vagy cáfolása a *második* fő célkitűzésem. Az egyik, hogy a balatoni turizmus jelentősége a hazai turizmuson belül a vizsgált száz éves időszakban lényegében folyamatosan növekedett. A másik, hogy a vizsgált száz évben a balatoni turizmus fejlődéséből kiemelkedik három virágzó szakasz, a századforduló, a két világháború közötti, valamint az 1960-as évektől kezdődő időszak.

A kutatás *harmadik* fő célja a keszthelyi turizmus sajátosságainak vizsgálata, a közlekedési infrastruktúra, a szálláshelyek, a vendégforgalmi adatok és a turisztikai tér változásainak és a fejlesztési koncepciók tükrében.

A kutatás kezdetén már világossá vált, hogy a jelentősebb Balaton-parti fürdőhelyek versenyében Keszthely már a XX. század elején lemaradt, elsősorban Siófokkal szemben, ami – tekintve a település nagyságát, kulturális kínálatát – magyarázatra szorul. A város ugyanis látszólag igen jó adottságokkal rendelkezett (*ld. 5.2 fejezet*), amelyek miatt méltán hívhatták a „Balaton fővárosának”. A település saját magát következetesen fürdőhelyként definiálta és a magisztrátus számos intézkedése valóban a vendégforgalom kiszolgálását célozta. Mindezek ellenére a település lemaradt – legalábbis a látogatók és a vendégéjszakák számát tekintve – számos kisebb, korábban jelentéktelennek számító Balaton-parti településsel szemben. E lemaradás okainak feltárása vált a kutatás *negyedik*, egyben utolsó fontos céljává.

4. Kutatási módszerek

A kutatás során nem foglalkoztam behatóbban sem a táj, sem a vizsgálat tárgyául választott település kialakulásával, századokig tartó fejlődésével, ugyanakkor igyekeztem feltárni a századfordulóra jellemző képét, a korszakban mutatkozó adottságait és fejlődési lehetőségeit. Keszthely tekintetében – egyedülálló módon a Balaton-parti települések közül – az időjárási viszonyokra nézve is rendelkezésre állnak a vizsgált időszakból bizonyos mérési adatok, melyek közül főként azokat tanulmányoztam, melyek közvetlen kapcsolatot mutathattak a turizmus alakulásával.

A vizsgálat tárgyának jellegéből fakadóan a teljes vizsgált időszakra vonatkozóan nem álltak rendelkezésre a terepmunka feltételei, ezért – főként a kutatás során vizsgált időszak első évtizedei esetében – csak azokra az adatokra támaszkodhattam, melyeket a kortársak térképek, tervrajzok, tájképek, fényképek, képeslapok, statisztikai sorsorok, visszaemlékezések, leírások és az épített környezet formájában ránk hagytak. A terepbejárás, mint vizsgálati módszer ugyanakkor igen fontosnak bizonyult Keszthely turisztikai terének vizsgálatánál; a rendelkezésre álló térképeket, légifotókat, szakirodalmi vagy levéltári leírásokat – melyek feldolgozása munkám fontos részét képezi – egyeztetni lehetett a keszthelyi szállodák, vendéglátóhelyek, strandok és különösen a kempingek jelenlegi elhelyezkedésével, illetve a fennmaradt objektumokkal.

A Balaton-parti szálláshelyek forgalmára vonatkozó adatokat a Statisztikai Évkönyvek közölték, igaz a korszak első felében, 1945-ig jellemzően még nem tértek ki néhány olyan ma használatos mutatóra, mint a vendégéjszakák száma, illetve az egy helyen töltött átlagos tartózkodási idő. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal ugyanis alapvetően két kategóriában tartotta nyilván a belföldi és külföldi vendégeket. Állandó vendégnek tekintették azokat, akik legalább egy hetet töltöttek a fürdőhelyen és ideiglenes vendégeknek, akik legalább egy éjszakát töltöttek a fürdőhelyen. Azt azonban, hogy az állandó vendégek csak egy vagy több hetet, illetve az ideiglenes vendégek pusztán egyetlen éjszakát vagy több napot töltöttek-e el a fürdőhelyen azt a Statisztikai Évkönyvek nem közölték (LÓCZY L. 1920).

A vendégéjszakák és az átlagos tartózkodási idő tehát pontosan nem állapítható meg, ugyanakkor a meglévő adatok alapján kiszámítható, hogy a vendégéjszakák száma és az átlagos tartózkodási idő mennyinél nem lehetett kevesebb. Ez már lehetővé teszi a

vendégforgalom eme szegmenseinek az elemzését is. Az elemzés során két új mutató megalkotására tettem kísérletet, amelyek ezt biztosítják.

Az első mutató a *vendégéjszakák minimális száma* azt a számot jelöli, amennyinél nem lehetett kevesebb az összes vendég által az adott fürdőhelyen eltöltött éjszakák száma. Ez a mutató az állandó vendégek számának hétszeres értéke és az ideiglenes vendégek számának összege ($\text{Állandó vendégek száma} \times 7 + \text{Ideiglenes vendégek száma}$).

A második mutató a *minimális tartózkodási idő* valójában egy átlagszám, a vendégéjszakák minimális számának és a vendégek számának hányadosa ($\text{Vendégéjszakák minimális száma} \div \text{vendégek száma}$).

E két mutató alkalmazására a vendégforgalmi adatok elemzésénél a századforduló és a két világháború közötti turizmus vizsgálatánál tettem kísérletet. (Az 5., 6., 7., 8. táblázatokban közölt kutatási eredmények a 9.2. melléklet adataira támaszkodnak.) A vendégéjszakák számát már gyakran nyilvántartották – különösen a fürdővárosokban –, ám a Statisztikai Évkönyvek továbbra is az állandó, illetve az ideiglenes vendégek számát közölték (*Statisztikai Évkönyv 1900 és 1941 közötti évfolyamai*).

E két mutató bevezetésével a fürdőhelyek összehasonlíthatóvá váltak, ugyanakkor kirajzolódtak az utazási szokásokban bekövetkező változások is.

A statisztikai adatok elemzése során a kutató időnként szembesülni kénytelen azzal, hogy – a fürdők hiányos és pontatlan adatszolgáltatása miatt – még a Magyar Királyi Statisztikai Hivatal adatai sem tökéletesen megbízhatóak. „A látogatást feltűntető statisztika azonban megbízható számokkal nem rendelkezik.” – szögezte le Lóczy Lajos 1920-ban. – „Egyik helyen az egy-kétnapos látogatót is az állandóbb fürdővendégek közé veszik másutt meg a hosszabb ideig ott nyaraló családok nem jelentik be valamennyi tagjukat, hogy a gyógydíjat megtakarítsák. Keszthelyen egyáltalában nem jegyzik a „látogatók” számát. A Magyar Balneológiai Értesítő és a Balaton folyóiratban közölt adatok sem fedik egymást.” (LÓCZY L. 1920: 185)

A pontatlan adatközlések másik oka az lehetett, hogy a statisztikai hatóságok gyakran csak másodlagos forrásokból – túlnyomórészt a rendőrség nyilvántartásaiból – merítették a szükséges adatokat, amelyek azonban nem statisztikai célt szolgáltak (THIRRING G. 1929). A második világháború után a statisztikai adatközlés többször változó módszertana, különösen a turisztikai forgalom adatainak elemzését teszi igen nehézé. A KSH – Központi Statisztikai Hivatal – ugyan rendszeresen adott ki megyei Statisztikai Évkönyveket, ám ezek eleinte helységenként csak a szállodák adatait –

szobák, ágyak, összes férőhelyek, belföldi, külföldi vendégek és vendégéjszakák száma – tartalmazták, ráadásul helyenként a szállodákhoz sorolták a *munkásszálló jellegű* létesítményeket is (*Veszprém Megye Statisztikai Évkönyve 1960 és 1978 közötti számai*).

Ily módon fordulhatott elő, hogy például 1960-ban a turisták által nyilvánvalóan kevésbé frekventált Várpalotán, a Palota Szállóban 4735 belföldi vendéget regisztráltak, míg a keszthelyi Hullám Szállodában, továbbá a Balaton Szállodában csak 928-at, illetve 924-et. Keszthelyen 1960-ban még a szállodák között sorolták fel a MÁV 197. számú munkásszállását, amit a következő évek statisztikái már nem tüntettek fel, kivéve az 1965. évit.

Természetesen nem lehet mindegy a szám adatok tanulmányozásánál, hogy a szálláshelyek adatainál tisztán a turizmus céljait szolgáló létesítmények vagy pedig a szocialista termelést végző, állandó lakosnak tekintethető munkások által használt szállók adatai szerepelnek a turizmus forgalmi adatainál. 1964-ben a keszthelyi szállodák összesen 17073 főt, 1965-ben 19156, 1966-ban pedig 17164 főt fogadtak, ebből elhamarkodott lenne arra következtetnünk, hogy az 1965-ös esztendőben Keszthely jó szezont tudhatott maga mögött. Az eltérés fő oka ugyanis a MÁV 197. számú szállásának szállodaként való feltüntetése, amely összesen 2586 vendéget fogadott, vagyis e szálláshely nélkül – amely az előző 1964. évi, illetve a következő 1966-os statisztikákban nem volt jelen – valójában kevesebb, 16570 volt a szállodai vendégek száma.

A problémák sora azonban még ezzel sem ér véget az 1965-re vonatkozó adatok elemzésekor. A keszthelyi szállodák tehát a MÁV munkásszállásával együtt valamivel több, mint 19 ezer vendéget fogadtak, ugyanakkor a Statisztikai Évkönyv települési bontásban 1000 főben közölt adata 18,1. Ez az eltérés még erőteljesebb az 1966. évre vonatkozó adatoknál, ahol a keszthelyi szállodák forgalmát egyenként összeadva, kiderül, hogy összesen 17164 fő látogatta azokat, ugyanakkor a települési bontásnál 1000 főben megadott adatoknál nem 17,2, hanem 5,2 szerepel, amit okozhatott az, hogy 1966-tól a településenkénti bontást csak a nyári szezonra vonatkoztatva közölte a Statisztikai Hivatal. A fenti kiragadott példák talán jól érzékeltetik a kutatás nehézségeit a második világháborút követő adatközlések elemzésekor.

A második világháborút követő időszak turizmusára vonatkozó szakirodalmat, a levéltári forrásokat és szakmai folyóiratok cikkeit jól kiegészítették azok a mélyinterjúk, melyeket a keszthelyi turizmus fontos szereplőivel készítettem 2009 és 2013 között. Az interjúalanyok kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy a megkérdezett – pozíciójánál vagy tapasztalatainál fogva – képet tudjon nyújtani a keszthelyi turizmus egy-egy

korszakáról vagy szegmenséről. Interjút készítettem többek közt a Veszprém megyei Idegenforgalmi Hivatal, illetve a Zala megyei Idegenforgalmi Hivatal vezető munkatársaival, a Zalatour Kemping vezetőjével, a Nyugat-Balatoni Turisztikai Iroda vezetőjével, illetve egy magánmúzeum-hálózat alapító-tulajdonosával.

Az irányított kérdések módszerét használó mélyinterjúk során olyan kérdéseket igyekeztem feltenni, amelyek megválaszolása egyrészt megerősíthették, cáfolhatták vagy kiegészíthették a statisztikai adatközlésekben, a szakirodalomban és a levéltári forrásokban fellelhető adatokat, másrészt lehetőséget adtak a válaszadónak gondolatai, álláspontja kifejtésére.

Az eltérő típusú források – szakirodalom, jogszabályok, levéltári iratok, internetes hivatkozások – változatossága nem tette lehetővé, hogy a szövegközi hivatkozások mindenütt zárójelek között jelenjenek meg, ahol feltüntetésre kerül a szerző neve, a megjelenés éve és szó szerinti idézetnél az oldalszám. Ha ez lehetséges volt, természetesen ezt a mintát követtem. Számos olyan korabeli adatközlő könyvre, szakirodalomra hivatkoztam, amelynél a szerző neve nem volt feltüntetve, ilyenkor a mű címét zárójelek között dőlt betűvel adtam meg, például (*A magyar idegenforgalom évkönyve 1935*).

A levéltári forrásokra a szövegben hasonlóképpen hivatkoztam, a zárójelek közé dőlten az irat megnevezését – ha túl hosszú lett volna kezdő szavait –, szó szerinti hivatkozásnál, az irat őrzési egységen belüli számát vagy iktatási számát jelöltem meg, például (*Keszthely Nagyközség...2/1939*). A bibliográfia alapján ennek a hivatkozásnak a feloldása a következő lenne: Keszthely Nagyközség Üdülőhelyi Bizottságának iratai. In: Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára V. főfond 1734e fond, 2/1939. számú irat. A levéltári források a bibliográfia elkülönített részébe kerültek, ahol az irat megnevezésén túl az iratot őrző levéltár ajánlásainak megfelelően közöltem a pontos hivatkozást. A levéltárak az iratanyagokat alapvetően főfondcsoportokba, fondokba, illetve őrzési egységekbe rendezték (BLAZOVICH L. – MÜLLER V. 1996), melyeket a levéltár megjelölésével együtt rövidítve ajánlanak a hivatkozás során feltüntetni. Ettől a struktúrától azonban az egyes levéltárak némiképpen eltérhetnek. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára az MNL OL, míg a Zala Megyei Levéltára a MNL ZML rövidítésben került a bibliográfiában feltüntetésre. A legfontosabb – köztük a levéltári – rövidítéseket a bibliográfia elején, a rövidítések jegyzékében közlöm, ezért itt csak két kiragadott példát mutatok be.

A „Jelentés idegenforgalmunk helyzetéről és fejlesztésének elveiről, továbbá az útleveleltár kiadás helyzetéről” című irat hivatkozása például, MNL OL V. ff. 288. f. 370.

ő.e. 1965. pp. 33-99. aminek feloldása a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára V. főfondcsoport, 288. fond 370. őrzési egység, 1965. év, a 33.-tól a 99. oldalig terjedő szakasz. A MNL ZML V. ff. 1734a. f. 782. ő.e. rövidítés feloldása hasonló, a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára V. főfondcsoport 1734a fond, 782. őrzési egység, ami a „Keszthely járda iratai” nevű iratokat tartalmazza. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában található iratokra történő hivatkozáskor e levéltár saját ajánlásait vettem figyelembe, amely nem egyezik meg mindenben az előzővel.

Fontosnak tartottam a K.U.K. Hadsereg, a Honvédség és a Néphadsereg számára készült vezérkari térképek és légifotók használatát. Egzaktságuk miatt jól lehetett szemléltetni a turisztikai tér különböző korszakonkénti változásait.

A térképek közlésénél, ahol lehetséges volt feltüntettem a forrást, az adatfelvétel évét, a méretarányt és a szelvényt: például HL Térképtár B XV A 49/A, méretarány 1:25000, L-33-47-C-b szelvény, ahol a HL a Hadtörténeti Levéltár hivatalos rövidítése, a B XV A 49/A pedig a térkép jelzete a Térképtárban.

A légifotók esetében a térképekhez hasonló forrásmegjelölést alkalmaztam. Feltüntetésre került a forrást őrző intézmény /HL Fényképtár/, az adatfelvétel éve, a méretarány és a szelvényszám /utóbbi adat a legtöbbször megegyezett a vezérkari térképek adataival/.

A jogszabályok esetében a szövegek közötti hivatkozáskor a jogszabály számának, évének és kibocsátásának szokásos módját követtem; például (8200/1947. Korm.), ami az 1947-ben kiadott 8200-es számú, a „gyógy- és üdülőhelyeken lakóházak, szállodák és pensiók helyreállításának előmozdítása tárgyában” kiadott kormányrendeletet jelenti, amely a Magyar Közlöny 1947. évi 155. számában jelent meg.

A szövegek közötti hivatkozásoknál – a könnyebb visszakereshetőség érdekében – mindig a bibliográfiának leginkább megfeleltethető formát alkalmaztam, figyelembe véve az iratörző levéltárak ajánlásait.

5. Eredmények

5.1. Az alapvető fogalmakat érintő diskurzus

A hazai szakirodalomban évtizedekig a turizmus helyett az idegenforgalom kifejezést találjuk, de gyakori a két fogalom szinonimaként történő használata is. A vizsgált száz évben – 1880 és 1980 között – mindvégig az idegenforgalom kifejezés volt használatos, annak ellenére, hogy a statisztikusok már a két világháború közötti időszakban a Statisztikai Szemlében és más folyóiratokban megjelent tanulmányaik francia nyelvű rezüméiben a „tourisme” szót találjuk a vendégforgalom, illetve az idegenforgalom fordításaként.

A magyar *turizmus* kifejezés feltehetően a francia „tour” (körút, körutazás) szóból származik (LENGYEL M. 2004), amely német közvetítéssel honosodott meg Magyarországon, Európa-szerte pedig az „utazás” szinonimája lett. Magyarországon az 1930-as évektől már előfordul tömegturizmus értelemben, némileg pejoratív tartalommal (REHÁK G. 2011). Az „idegenforgalom demokratizálódásának, elpolgárosodásának” jelenségére szakemberek (SÁGI 1909d; CSÁKY Á. 1909) már korábban is felfigyeltek, amit „szociális vagy népi” idegenforgalomnak is hívtak (MÁDAY B. 1941: 3), ám ezt nem feltétlen gondolták negatívumnak, sőt ebben gyakran lehetőséget láttak (MARTON B. 1940).

Magyarországon azért terjedhetett el az *idegenforgalom* kifejezés az utazás, a vendégforgalom, sőt a teljes ágazat elnevezéseként, mivel a turizmus szavunk már foglalt volt, ugyanis ez alatt a természetjárást, hegymászást értették (THIRRING G. 1929). Az 1915. évi költségvetés számai között – 18. cím 6. rovat – a két kifejezés egymás mellett szerepelt, 30000 koronát jelölve meg a turisztika és az idegenforgalom emeléséhez szükséges hirdetések, tanulmányok, befektetések céljára. Az ezt követő 7. rovat újabb 21000 koronát írt elő a turizmus fellendítésére a Tátrában (1915. évi költségvetési tv.). Az idegenforgalom és a turizmus kifejezések jelentése – habár kétségtől rokon értelmű szavaknak tekinthetők – ekkor, még korántsem azonos, jóllehet, a turizmus szó immár nem csupán egy kis szegmensét, hanem egészét is jelenti az ágazatnak.

Természetesen a *turista* szó jelentése is kibővült, a mai tartalmának talán leginkább a két világháború között Thirring Gusztáv által is használt „idegen” vagy „minősített idegen” kifejezés felel meg. Napjainkban a szakirodalomban a turizmus szó használata vált jellemzővé és elfogadottá, a szó régi hazai jelentése ha nem is merült feledésbe, de ritkábban használatos a korábbi értelmében. A turistaút, a turistajelzés, turistaház kifejezések még utalnak a szó eredetére, egykori tartalmára, a turizmus azonban egyre inkább az egész ágazat megjelölésére szolgál, tehát a korábbi idegenforgalom szavunk értelmében használatos. Eközben az idegenforgalom kifejezés visszaszorulóban van a szakmunkákban. Jelen tanulmányban – a könnyebb követhetőség érdekében – ugyanakkor az idegenforgalom és a turizmus kifejezéseket szinonimaként használom. A korabeli szakírók, politikusok és szakemberek szó szerint idézett szövegeiben természetesen az eredeti „idegenforgalom” kifejezést nem változtattam meg, hiszen a korabeli definíciók egy része is éppen az „idegen” fogalmából indult ki.

A két világháború között ugyanis az idegenforgalom fogalmának használatáról, illetve arról, hogy kiket tekinthetünk az idegenforgalom alanyainak, igen érdekes szakmai diskurzus zajlott. Gálos Kálmán a Révai Lexikon „idegenforgalom” szócikkében az országok, városok, vidékek vagy fürdők *utas-, illetve vendégforgalmával* azonosította az idegenforgalmat (GÁLOS K. 1914). „Az idegenforgalom” – állapította meg egy szaktanfolyamon tartott előadásában az elmélet egyik legnagyobb korabeli szaktekintélye, dr. Markos Béla – „a kultúrfejlődés magas fokán álló város, vidék vagy ország felé irányuló tömeges utasforgalom. Ennek keretében az utasok, az utazás céljára szolgáló helyen való állandó letelepedési szándék nélkül, átmeneti időre, hagyják el a lakóhelyüket.” (MARKOS B. 1941: 21)

A szállás, vendéglátás és egyéb szolgáltatások utáni pénzköltést, azaz az „egyik [gazdasági] organizmusban szerzett jövedelmeknek a másikban való” elköltését már Czenner Jenő foglalta bele mindezek mellett a definíciójába (CZENNER J. 1933). A tartózkodás ideiglenes jellege, az állandó letelepedési szándék hiánya, továbbá „a szórakozás, gyógyulás, művelődés, tanulmányok folytatása, üzletszerzés” mint lehetséges célok álltak a korabeli fogalmi meghatározások középpontjában (FELLNER F. 1930). Az idegenforgalom fogalmának meghatározása jórészt a választott kiindulóponttól függött. Nyilvánvalóan nem közömbös, hogy a fizetési mérleg oldaláról (FELLNER), a közgazdaság tudománya felől (CZENNER), az utazás és üdülés szempontjából (GÁLOS), a kulturális összetevők és motiváló erők figyelembe vételével (MARKOS), esetleg a statisztikai

adatgyűjtés és elemzés irányából (THIRRING) közelítették meg az egyes szerzők a problémát.

A sokféle lehetséges megközelítés ellenére az idegenforgalom *alanyainak* meghatározásában a korabeli hazai szakirodalom jóval egységesebbnek bizonyult (GUNDEL E. 1937). Thirring Gusztáv – leszögezve, hogy a turista kifejezés használata hazánkban helytelen, mivel tekintettel arra, hogy e szó a forgalom „egy más jellegű típusára” van „lefoglalva” – az idegenforgalom alanyai, az „idegenek” alatt az ún. kéjutazókat (Vergnügungsreisende) értette, „akik országot látni, előttük ismeretlen városokat és vidéket és nézni jönnek valahová, tehát akik túlnyomóan szórakozás céljából utaznak.” (THIRRING G. 1929: 1132) Minden utazás kiindul valahonnan és valahova tart, ám az idegenforgalom alanyainak meghatározásakor nyilvánvalóan nem volt közömbös, az államterület, az állandó lakhely vagy az utolsó tartózkodási hely.

A szakirodalom és a statisztikusok a két világháború között az állandó lakóhely elhagyásakor tekintettek valakit az idegenforgalom alanyának (GUNDEL E. 1937). Az állandó lakóhely elhagyása – amely inkább csak elengedhetetlen kritériumnak, semmint önmagában elégséges feltételnek tekinthető – ugyanakkor nem jelentette egyszersmind az idegenforgalom alanyává válást, a vita, együttgondolkodás tovább folyt az utazás céljairól és az idegenforgalmi helyekről. Felmerült a kérdés, hogy – a szórakozni, üdülni vágyók mellett – az idegenforgalom alanyának tekinthetők-e a kórházi, illetve szanatóriumi betegek, a kereskedelmi utazók, a tanulmányi úton lévők, a hivatalos kiküldetésben eljárók, a kongresszusok résztvevői.

1927 decemberében a Nemzetközi Statisztikai Intézet kairói ülésén úgy foglalt állást, hogy a kórházi, szanatóriumi betegek nem, ugyanakkor a tanulmányi úton lévők, a hivatalos kiküldetésben eljárók, a kereskedelmi utazók, a kiállítások, kongresszusok látogatói, sőt a rokonlátogató vendégek éppúgy a hazánkban idegenforgalomnak hívott turizmus alanyai, mint a szórakozni, üdülni vágyók tömegei.

Thirring Gusztáv az általa „*minősített idegen*”-nek nevezett utazókkal, vagyis az idegenforgalom alanyaival kapcsolatban két fontos kritériumot tartott elhagyhatatlannak: az idegen helyen tartózkodás ideiglenes, átmeneti jellegét, továbbá az *állandó kereseti szándék* hiányát. Megállapította ugyanakkor, hogy a „vidéki városokban vagy községekben, fürdőhelyeken vagy klimatikus helyeken nyaraló közönség sokhelyütt az idegenforgalom zömét alkotja.” (THIRRING G. 1929: 1133) Thirring két kritériumát Czenner Jenő pénzköltésre vonatkozó feltételével a turizmus modern meghatározásához – miszerint az egyfajta élményszerzéssel párosuló környezetváltozás, amely során elke-

rülhetetlen feltétel a benne részt vevők fogyasztása (MICHALKÓ G. 2004) – igen közelálló definíciót kapunk.

Magyarország a második világháborút követően – leginkább ideológiai okokból – a turizmust tagadó politikát folytatott (REHÁK G. 2011), a nemzetközi turizmus visszaszorult, a belföldi pedig szinte csak az ún. szociálturizmusra korlátozódott. Amikor a politikai vezetés ismét a belföldi és a nemzetközi turizmus fejlesztése mellett döntött, az elsődleges és másodlagos turisztikai szuprastruktúra szűkös volta mellett definíciós, fogalmi problémák is felmerültek, amelyek a korabeli szakmai folyóiratokban – mint például az Idegenforgalom –, illetve a statisztikai közlésekben egyaránt megfigyelhetők. Az egyik fogalmi probléma továbbra is az ágazat elnevezése maradt, a turizmus helyett következetesen az idegenforgalom kifejezést használták a szakemberek, bár ennek alapnyait már gyakran nevezték turistáknak.

A korábbi természetjáró, hegymászó értelemben használt „turista” szó helyett egyre gyakrabban tűnt fel a „kiránduló” kifejezés. A kirándulás így külön kategóriává vált a hazai statisztikákban. *Kirándulónak* azt a személyt tekintve, aki nem pénzkereset, hanem élményszerzés céljából, de egyetlen vendégéjszakát sem töltve el keresi a természet közelségét. A kirándulóforgalom így nem volt jellemezhető a vendégéjszakák számával, ezért került bevezetésre „a vendégnapok száma” (bár néha ezeket szinonimaként használták a Statisztikai Évkönyvek).

A nemzetközi turizmusba történő ismételt bekapcsolódásunk újabb probléma elé állította a statisztikusokat, hova sorolják azokat a hazánkba érkező külföldieket, akik egyetlen éjszakára sem maradnak az országban? Turistának azokat a személyeket tekintették, akik legalább egy *vendégéjszakát* töltöttek el az országban, a többieket pedig „látogató”-nak nevezték. A látogatók, valamint a turisták száma együttesen természetesen egyenlő volt a határt átlépő külföldiek számával.

A nemzetközi turizmusra vonatkozó statisztikai adatoknál, a szakirodalomban vagy a politikai döntéshozók beszédeiben így néhol a hazánkba érkező külföldiek számát – beutazók száma –, néhol pedig a turisták számát, vagy pedig ettől elkülönítve a látogatók számát találjuk. 1965-től a vendégek száma mellett a vendégéjszakák számát is közölték a Statisztikai Évkönyvek, külön kiemelve a külföldiekre vonatkozó adatokat.

A nemzetközi turizmusra vonatkozó statisztikai adatközlés másik sajátosságává vált a második világháborút követő időszakban a küldő országok és a turisták által hozott devizabevételek nem földrajzi, hanem politikai berendezkedés szerinti nyilvántartása. A magyar statisztika külön tartotta nyilván a „tőkés országokból”, a „rubel elszámó-

lású országokból”, valamint a Jugoszláviából érkezőket. A bevételek számbavételénél hasonló elv érvényesült. A turizmusból származó bevételeket egyrészt természetesen forintban, illetve devizaforintban – a deviza forintra átszámított értéke –, másrészt „konvertibilis elszámolások” (tőkés valuták, illetve jugoszláv dinár), illetve „rubel elszámolások” szerint tartották nyilván (*Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal Iratai...*). A vonatkozó hazai szakirodalom e statisztikai kategóriákat, kifejezéseket természetesen használta, így az alapvető fogalmak köre ezekkel gyarapodott.

A vizsgált időszakban a „gyógyfürdő” kifejezés tartalma is megváltozott. A XX. század elején a Balaton vizének, iszapjának még gyógyító erőt tulajdonítottak (SÜMEGI J. 1935), a fürdőzésnek különösen az emésztésre, az étvágyra és a vérnyomásra gyakorolt jótékony hatása miatt (LENKEI V. D. 1911). A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal ezért a Balaton-parti fürdőhelyek vendégforgalmát a hazai „nevezetesebb gyógyfürdők” adatainál közölte. A két világháború között a statisztikai adatközlés már külön tartotta nyilván „A gyógyfürdők, a gyógyhelyek és a vízgyógyintézetek vendégforgalma” rovaton belül a „hévizeket”, az ún. „hideg ásványvizeket” – azaz a „savanyú”, a „szulfátos”, a „keserű” és a „kénés” vizeket –, a „Balatonparti fürdőhelyeket”, a „sziksóstavi” fürdőket és a „vízgyógyintézeteket”. „A nevezetesebb gyógyfürdők” statisztikai rovat azonban megmaradt és itt közölték a balatoni fürdőhelyek, valamint Hévíz vendégforgalmi adatait is.

Az 1929. évi fürdőtörvény kimondta, hogy „gyógyfürdő az az intézmény, amely akár gyógyvíznek vagy forrásterméknek, akár folyó- vagy tóvíznek természetes lelőhelyén való felhasználásával egymagában vagy más gyógymódokkal kapcsolatban gyógyít.” (1929. XVI. tc.: 1 §) E törvény meghatározta a *gyógyhely* – gyógyfürdőhely – fogalmát is: „egy vagy több gyógyfürdő vagy éghajlati gyógyintézet a körülötte keletkezett azzal a településsel vagy azzal a területtel, amely közvetlenül a gyógyfürdő, illetőleg az éghajlati gyógyintézet céljait szolgálja és erre a közegészségügy és a gyógyítás követelményeit fokozott mértékben kielégítő berendezése alapján különösen alkalmas.” (1929.XVI. tc: 2 §)

A törvény *üdülőhelynek* azt a települést tekintette, amely „a nélkül, hogy a gyógyhely kellékeinek mindenben megfelelné, folyó- vagy tóparti vagy egyébként kedvező természeti fekvése következtében üdülés céljaira kiválóan alkalmas.” (1929.XVI. tc: 3 §) A Statisztikai Évkönyvek csak később módosultak a törvénynek megfelelően. A gyógyfürdő fogalmának a maihoz közelebb álló, fürdőtörvényből fakadó értelmezése először az 1935. évi Statisztikai Évkönyvben figyelhető meg, ekkor már „nevezetesebb

gyógyfürdők és üdülőhelyek vendégforgalma” szerepel a korábbi „gyógyfürdők vendégforgalma” kategória helyén. A második világháborút követő adatközlésekben már a Balaton-parti fürdőktől elkülönítve a „Gyógyfürdők” kategóriában szerepelt Hévíz.

A „szálló” kifejezésnek is megváltozott némiképpen a tartalma a kutatás során vizsgált időszakban, különösen pedig napjainkra. A *szálló* és a *szálloda* a XIX. századi és XX. század elejéről származó forrásainkban még szinonim fogalmak. A keszthelyi Hullám, illetve a Balaton mellett éppúgy szerepel a levéltári forrásokban, a korabeli képeslapokon a „szálló” mint a „szálloda” megjelölés. A két világháború közötti időszakban már érzékelhető a „szálló” alacsonyabb kategóriájú szálláshelyként való használata. A turistaszálló nem képviselt azonos szolgáltatási színvonalat a szállodával, ahogy később a világháború utáni munkásszállók sem (TÖRZSÖK A. 2011a).

A turizmust érintő alapvető fogalmakról folyó diskurzus napjainkban is tart, a jelenleg használt meghatározások részben a korábbi hazai viták eredményeként, részben pedig a nemzetközi szakirodalom hatására születtek meg.

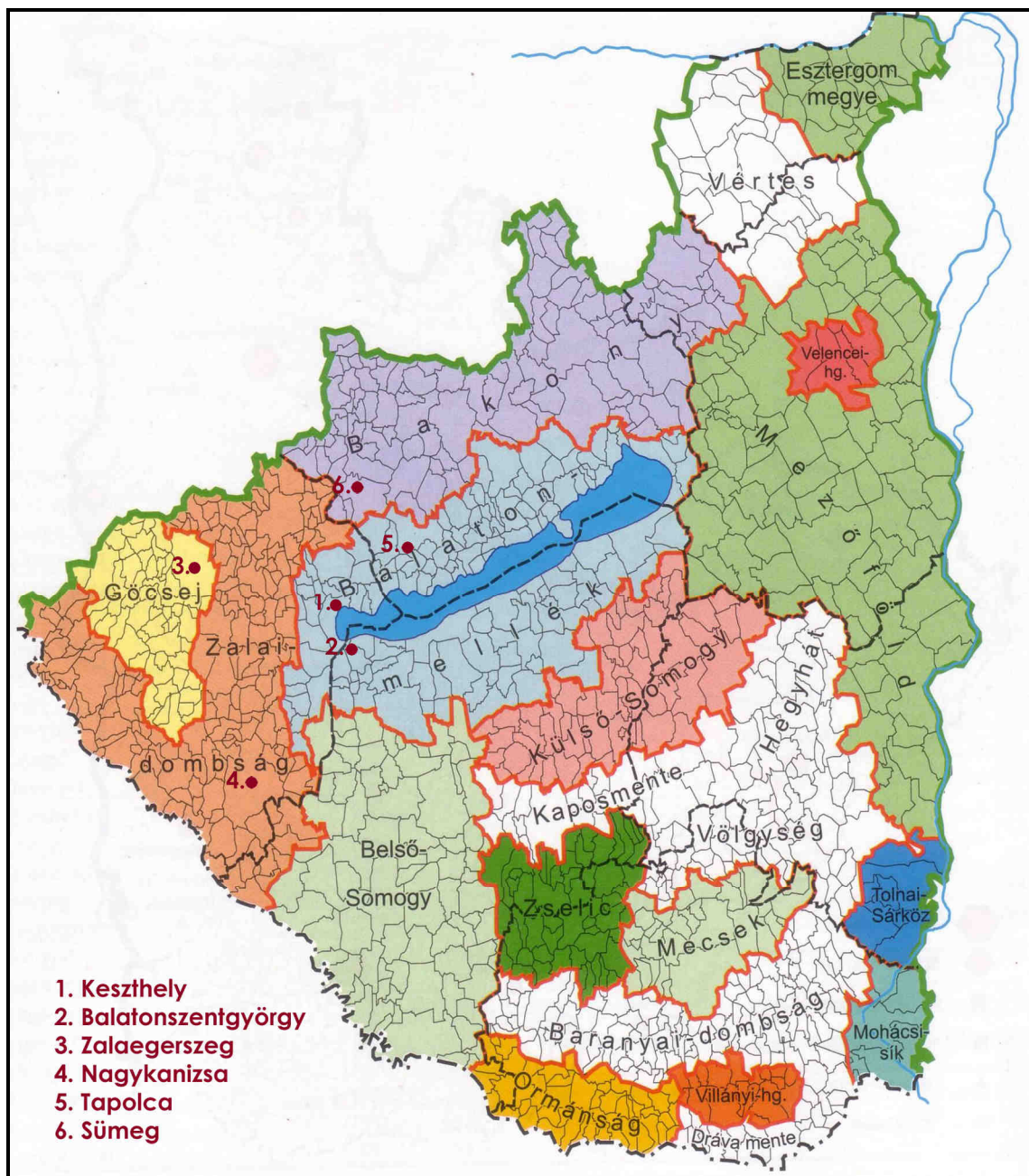
5.2. A keszthelyi turizmus adottságai a természeti és a településföldrajzi tényezők tükrében

Egy település természeti, gazdasági vagy társadalmi tényezőinek megismerése, „fejlődési lehetőségeinek felbecslése összetett, nagy mennyiségű adatot igénylő, a sajátos folyamatokat térben és időben tanulmányozó tudományos feladat.” (ELEKES T. 2008: 7) Keszthely időben is átfogó, a honfoglaláskortól napjainkig terjedő természeti vagy településföldrajzi vizsgálata tehát természetesen meghaladná jelen munka vállalt kereteit, így kézenfekvőnek tűnt a kutatás során a turizmus első nagy helyi virágzásának korszakában, a XIX. század végén – XX. század elején fennálló állapotot rögzíteni és a későbbi változásokra pedig utalni. A fejezetben megvizsgálom Keszthely adottságait – helyi energiák –, a fekvéséből fakadó előnyeit és hátrányait – helyzeti energiák – és ezek kapcsolatait, majd megkísérlem feltárni és bemutatni a város, elsősorban a turizmus fejlődésére kiható demográfiai tényezőket.

A XX. század elején a Balatonmellék – azon kultúrföldrajzi tájegység, amelyhez Keszthely is tartozott – még a modernizációs folyamat elején tartott (BELUSZKY P. 2002). A jelentős ásványkincsek ugyan hiányoztak Keszthelyről és környékéről, ám a

domborzat és a víz, nem elhanyagolva Hévíz közelségét sem, egyaránt serkentette a város fejlődését. A Bakony felé Tapolcával és Sümeggel, délre Balatonszentgyörggyel és Nagykanizsával, észak-nyugatra Zalaegerszeggel kiépült gazdasági, kereskedelmi és kulturális kapcsolatok jelentősen hozzájárultak a település fejlődéséhez (1. ábra).

1. ábra. Keszthely elhelyezkedése az Északkelet, Délnyugat és Dél-Dunántúl kultúrföldrajzi tájegységeinek struktúrájában

Forrás: BELUSZKY P. 2002 p. 76. A jelöléseket készítette: Törzsök A.

A település eltérő arculatú tájak találkozáspontján épült ki (2. ábra). Ez a különbség a tájrendszerbeli helyükben is tükröződik. A *Kis-Balaton* a Dunántúli-dombság része, kiterjedése 150 km². 1979-ben a Ramsari Egyezmény alá tartozó terület lett, jelentős része fokozottan védett. 1997 óta a Balaton-felvidéki Nemzeti Park része.

A Kis-Balaton a 18. század végéig egységes tavat alkotott a *Balatonnal*. Ma már széles körben elfogadott az a nézet, miszerint a Balaton térben és időben szakaszos süllyedés eredményeként kialakult medence. Az éghajlat vitathatatlan jelentőséggel bíró tény a turizmusban, így volt és van ez a Balaton esetében is. A tó nagy vízfelülete néhány kilométeres körzetben befolyásolja az időjárást, szűkebb környezete mérsékelt meleg éghajlatú, a napsütéses órák száma 2000-2050 óra. A tó vizének átlaghőmérséklete a nyári szezonban meglehetősen magas, júliusban akár 22.5 °C is lehet. A Balaton felszínére átlagosan 630 mm csapadék hull, a leggyakoribb szélirányok az északi és északnyugati (MARTONNÉ ERDŐS K.2004).

A *Keszthelyi-hegységet* minden irányból meredek töréslépcsők határolják, tetőszintje egyenletes, platószerű fennsík. Az egész hegység legmagasabb pontja a 444 méter magas Köves-tető, a meredek oldalú vulkáni kúpokat a pleisztocén során képződött törmelékletők övezik. Rendkívül szembetűnőek a hegységet 200 méter magasságban körülölelő pannon abrázios színűlők és az ezeken települő konglomerációk. A hegység alapkőzetét a mészkő és a dolomit képezi, jellemző folyamat a karsztosodás, több karsztforma is megtalálható mint pl.: csapadékkarrok és víznyelők. A geológiai értékek közé tartoznak még a kőfülkék, sziklaoromzatok, szurdokok és források. Mindezek vonzó látnivalókat szolgáltatnak a természetet kedvelő kirándulók és az aktív turisták számára. Jól kiépített turistaútvonalakon és a Pele-apó tanösvényen lehet bejárni a környéket.

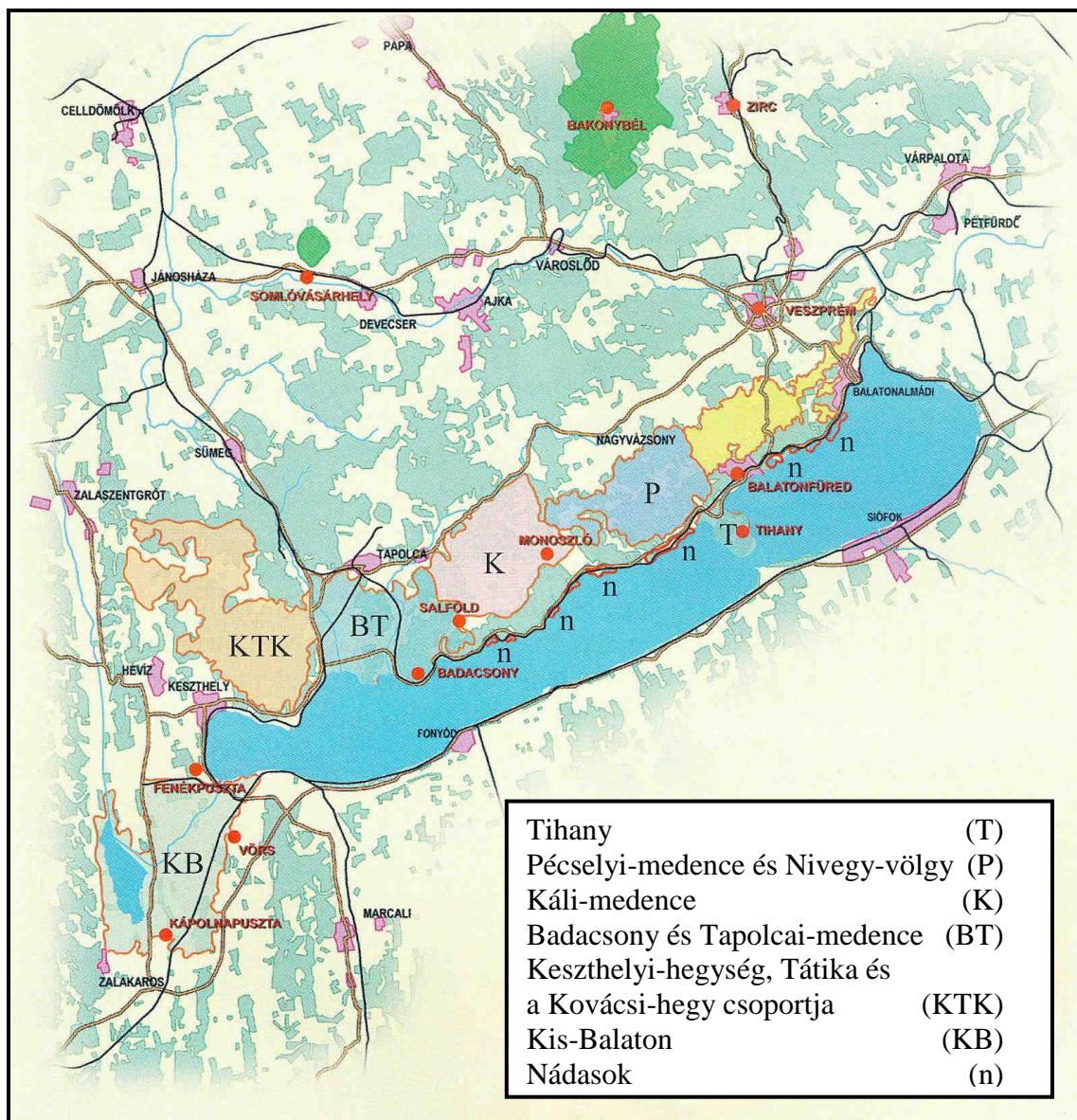
A hegység déli lejtőin különösen érződik a mediterrán hatás, amit még a Balaton víztömegének éghajlatmódosító hatása is fokoz. A hegyoldalak zömét cser és kocsánytalan tölgyerdők borítják és számos védett növény is megtalálható: a kései szegfű, a henye boroszlán, az erdei ciklámen, a kökörtin és a szúrós csodabogyó (ZENTAI Z. 2001).

A Keszthely szomszédságában elhelyezkedő *Hévíz gyógytava* igen komoly turisztikai vonzerő. A tó vize 20-22 ezer éve tört fel mai helyén, a Balaton kialakulásával egy időben, hőmérséklete átlagban 29 °C, amely a 35,6 méter mély kráterből tör fel. A kénes víz kalcium – magnézium – hidrogén karbonátot tartalmaz, kismértékű radon tartalommal. A radioaktív iszapot külön is felhasználják a gyógyító tevékenység során,

ugyanis az iszapban olyan sugárgomba él, amely máshol nem fordul elő. A tó nevezetes növényei a piros virágú trópusi tündérrózsa és a mocsári ciprusok, amelyeket az egykori birtokosok a Festeticsek ültettek. A gyógytavat és közvetlen környékét 1993-ban helyezték védelem alá (FÓTH Gy. – SZÁNTÓ E. 2000).

2. ábra. A Balaton-felvidék tájegységei, a Keszthelyi-hegység, a Kis-Balaton, valamint Hévíz feltüntetésével

Forrás: KOVÁCS B. 2002 p.31

Keszthely fekvése századokon keresztül előnyt jelentett, így válhatott piaci, uradalmi központtá, majd pedig a Festetics birtokok központjává. A fejlődését befolyásoló gazdasági és politikai tényezők számbavételénél sem a Georgikon, sem pedig a Festetics család szerepe nem elhanyagolható.

Keszthely azonban valamelyest már a XVIII – XIX. században kiemelkedett környezetéből, noha 1871-ben elveszítette ugyan városi rangját, melyet csak 1954-ben kapott vissza. Ám ha nem pusztán a lélekszámot, hanem a település által ellátott funkciók jelentősebb számát és összetettségét, valamint a térség életében játszott központi szerepét is figyelembe vesszük, akkor kétségtelen, hogy mindvégig megmaradt városias településnek. A korabeli sajtó, a levéltári források, sőt a szakirodalom tanulmányozása során azonban általános probléma maradt Keszthely településtípusának egzakt determinációja. Az 1872 és 1900 közötti időszakban és a korszakra vonatkozóan Keszthelyt említik mezővárosként, községként (*Keszthelyt érintő vasúti tervek iratai...*), városként és nagyközségként is (*Balaton Fürdő iratai III...*). Ezekben az eltérő meghatározásokban sajtóságot egyveleget alkot a tradíció, a realitás és az illúzió. A tradíció, hiszen az oklevelek tanúsága szerint Keszthely 1403-tól egészen 1871-ig oppidum vagyis mezőváros volt. A realitás, miszerint 1871-ben elveszítette mezővárosi „rangját” és nagyközséggé nyilvánították; és az illúzió, hogy Keszthely rövid időn belül ismét város lesz. Ez utóbbira ugyanis egészen 1954-ig kellett várni, amikor is Keszthelyt járási jogú várossá nyilvánították.

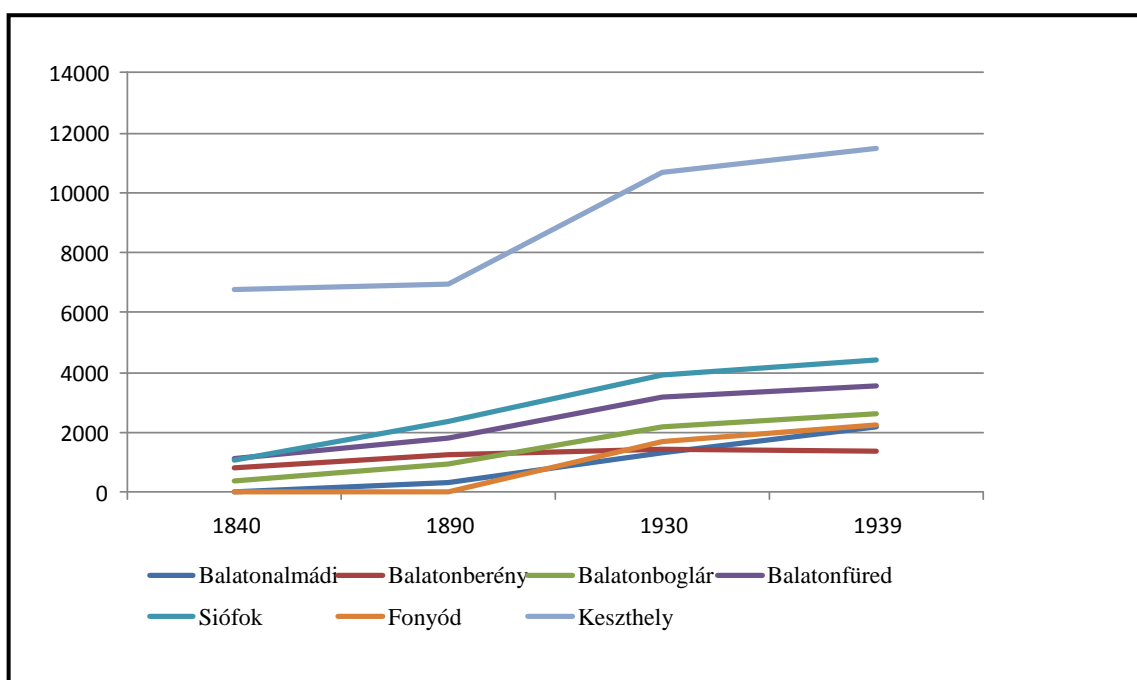
A települések 1910. évi hierarchiáján belül már vitathatatlanul járási funkciókat ellátó településnek minősült, sőt az ellátott funkciók, valamint az urbanizáció foka alapján sokkal inkább középvárosnak volt tekinthető, semmint nagyközségnek. Beluszky Pál szerint a XX. század hajnalán mintegy 200 nagyközségi jogállású, ám városi szerepkörű település volt (BELUSZKY P. 2002).

Keszthely rendelkezett az urbanizáció olyan kellékeivel, mint a vásártartási jog, a Festetics Kristóf által 1759-ben alapított kórház, a Festetics Pál emeltette gimnázium, melyet később főgimnáziummá szerveztek, az 1872-ben megnyílt Polgári Leányiskola. Keszthelyen bérkocsi szolgálat (*A bérkocsi szolgálatra vonatkozó iratok...*), közvilágítás (*A közvilágításra vonatkozó iratok...*) és villanytelep (*A villanytelepre vonatkozó iratok...*) is működött, gőzhajó kikötő épült (*A gőzhajókikötőre vonatkozó iratok...*), sőt egy állandó színház létesítése is napirenden volt. Ennek megvalósulásáért 1912-ben folyamatott a település: „ugyanis nem csak mint intelligens – kulturális góczpont jelzőre számot tartó városnak, hanem mint fürdőhelynek, mint közlekedési pontnak és a Bala-

ton legnagyobb helyének elengedhetetlen tényezője a színház”. (*Keszthelyen működő színtársulatok, színház iratai...*) A 420 km² területű keszthelyi járás, melynek népessége is egyre nőtt – 1890-ben még 26.746 lelket számlált, míg az 1900. évi népszámlálás adatai szerint már 29.156-et – központja nem véletlenül vált járási székhellyé (LUKÁCS K. 1941). Jankó János adatai szerint 1902-ben az egyesülés előtt álló Keszthely nagyközség és Keszthely polgárváros kisközség 6973 lakóval rendelkezett (JANKÓ J. 1902).

3. ábra. A nevezetesebb Balaton-parti települések demográfiai fejlődése

1840 és 1939 között

Forrás: LUKÁCS K. 1941 p. 95. alapján készítette Törzsök A.

Keszthely jelentősége, illetve a többi Balaton-parti település fellendülése a demográfiai változásokban is nyomon követhető. A Balatonmellék demográfiai változásainak elemzésekor kézenfekvő kiindulópontnak Fényes Elek 1840-ben készült statisztikáját tekinthetjük, melyet az 1890, 1930. évi népszámlálások, illetve az 1939. november 18-ai összeírás adataival összevetve elemeztem. A Balaton partján fekvő községek közül 1840 és 1939 között kétségtől Keszthely, az egykori mezőváros volt és maradt a legnépesebb település, miközben Siófok, Balatonfüred, Balatonboglár lélekszáma is számottevően gyarapodott. Balatonalmádi és Fonyód lakossága is nőtt, Balatonberényé ugyanakkor csaknem stagnált (3. ábra). A balatoni fürdőélet megindulása és fejlődése

tehát érzékelhetően kihatott az érintett települések népességnövekedésére, ami Siófok és Balatonfüred tekintetében a leginkább szembeötlő, ugyanakkor a legnagyobb növekedést mégis a legnépesebb gazdasági és kulturális központ, Keszthely tudta elérni.

A vasúti forgalom azonban számottevően elmaradt a vasúti fővonallal bíró Tapolcától. Keszthelyen 1929-ben 226627 utas szállt fel a vonatokra, így csak 2815 utas jutott száz lakosra. A Balaton északi partján futó vasúti fővonal végpontján, Tapolcán ugyanebben az évben 281948 utas szállt fel, tehát száz lakosra 3996 utas jutott (*Legnagyobb személyforgalmú...*). A felszállt és a száz lakosra jutó utasok számát tekintve Keszthely annak dacára sem érte utol az egyébként nem jelentéktelen turisztikai vonzerővel bíró Tapolcát, hogy 1929-ben háromszor több vendéget fogadott, mint Siófok (Statisztikai Évkönyv 1929). A földrajzi fekvés, a fővárostól való távolság, illetve a vasúti fővonal hiánya nem csupán a XIX. század végén – XX. század elején képezett gátat Keszthely és turizmusának fejlődése előtt, e két tényező negatív hatása a későbbiekben, is érzékelhető volt egészen napjainkig. A kempingturizmus 1960-as években kezdődő virágzása idején ugyanakkor a nyugati határszél közelsége a nyugatról érkező turisták számára könnyen elérhetővé tette Keszthelyt, a vasúti fővonal hiányát pedig esetükben némiképpen ellensúlyozta az, hogy jórészt nem vasúton, hanem közúton érkeztek.

Az Osztrák-Magyar Monarchia szétesését tapasztalva 1919-ben talán ezért született meg Keszthely terve a Balaton vármegye létrehozásáról, amely településtől 30 kilométeres sugarú körbe tartozó településekből került volna kialakításra. Az új megye kettévágta volna Felső-Zala megyét, „vagyis a Balatonfelvidék távolabbi részei feltehetően Veszprém megyéhez kerültek volna át.” Tapolca ugyancsak elképzelhetőnek tartott volna egy általa vezetett önálló közigazgatási egységet, Balatonfüred és környéke azonban ismét Veszprém megye mellett állt ki (FERENCZY G. 2002).

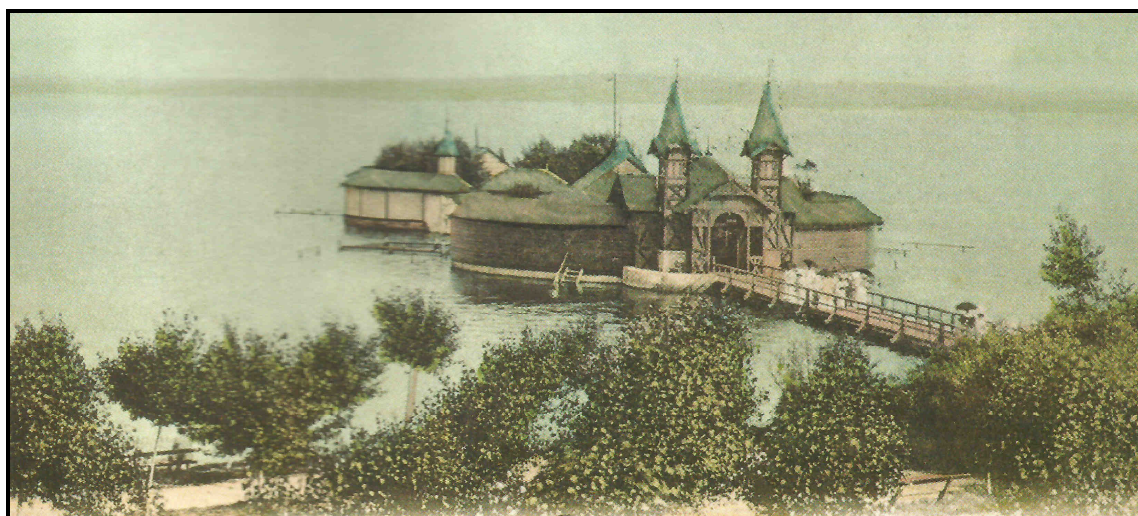
Az önálló Balaton vármegyéről szóló elképzelés azonban végig megmaradt a két világháború között is. Nem tartotta azonban sem célszerűnek, sem megvalósíthatónak a Balatonmegye vagy Balatonjárás ötletét a Balaton egyik nagy kutatója Lukács Károly, aki szerint a vendégforgalom növelése érdekében tervezett átszervezés során bajos lenne „közmegnyugvásra” meghatározni az új megye igazgatási centrumát, ráadásul a három érintett megye – Veszprém, Somogy, Zala – aligha mondana le kényszerítés nélkül legértékesebb, Balaton-parti területeiről (LUKÁCS K. 1940).

Keszthely – demográfiai és kulturális jelentősége dacára – tehát nem vált hivatalosan a Balaton fővárosává (BALATONI G. L. 1928), ráadásul a látogatók számát tekintve egyre inkább lemaradt a balatoni fürdőhelyek versenyében, elsősorban Siófokkal szemben. Ennek a lemaradásnak főbb okait vizsgálva az éghajlati tényezők hatását hamar elvethetjük, részint azért, mivel a Balaton déli partján fekvő többi településhez hasonlóan nyáron a napsütötte órák száma, a napsütés intenzitása éppen megfelelő volt a fürdőturizmus kibontakozásához.

Keszthelyen a szélvédetség növelése érdekében Szigetfürdőt építettek a Balaton vizére. Építése 1893-ban fejeződött be. Fából készült romantikus stílusú épülete, különleges szolgáltatásai (könyvtár) olyan egyediséggel ruházták fel, hogy az épület neve egybeforrt Keszthelyével. Gyakran ábrázolták korabeli keszthelyi képes és levelezőlapokon (4. ábra).

4. ábra. A keszthelyi Szigetfürdő a századfordulón

Forrás: MÜLLER R. 2004. p. 131.

A Keszthelyen mért légköri adatok bekerültek az országos statisztikába, így fennmaradtak és elemezhetőek a turizmus szempontjából is. A balatoni fürdők első virágzásának idején, 1896 és 1910 között a havi középhőmérséklet 18,5 és 22,5 °C között mozgott, míg a ténylegesen mért hőmérséklet 5 és 35 °C között volt (1. táblázat).

1. táblázat. Hőmérséklet, felhőzet, csapadékos, valamint viharos napok száma

Keszthelyen a fürdőszezonban 1896–1910 között

Hónap	Év	Hőmérséklet Celsius fokokban			felhőzet 0-10	Csapadékos napok száma				viharos napok száma
		közép	tényleges			Össze-sen	ebből			
			maxi-mum	mini-mum			hó-val	jégeső-vel	ziva-tarral	
Június	1896-1900	19,9	30,2	9	4,2	12	0	0	4	1
	1901-1905	18,5	30	7	4	11	0	0	4	2
	1906-1910	20,2	34	6	3,4	10	0	0	7	3
Július	1896-1900	21	32,4	7	3,4	10	0	0	5	2
	1901-1905	22,5	35	9	3	8	0	1	6	1
	1906-1910	20,8	34,2	6	3,7	12	0	0	6	2
Augusz-tus	1896-1900	21	31,8	11	3,4	10	0	1	4	1
	1901-1905	21,4	34,3	9	2,8	9	0	0	4	3
	1906-1910	20,5	32,6	5	3,2	11	0	0	6	2

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1900–1910*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1900–1910 adatai alapján készítette Törzsök A. 2011.

A fürdőszezon alatt a felhőzet többnyire nem volt jelentős, jégeső ritkán fordult elő, zivatar és viharos időjárás is csak alkalmanként. A turizmusra nézve tehát az időjárás összességében kedvezőnek mondható a vizsgált időszakban. A napfény mellett jótékony, egészségmegőrző, sőt gyógyhatást tulajdonítottak a Balaton vizének (LENKEI V. D. 1911). Turisztikai szempontból vitathatatlanul fontos tényező és komoly vonzerőt jelent a táj szépsége. „Ha egy város oly szerencsés, mint Keszthely városa, melyet a természet oly pazarul áldott meg bájaival és kincseivel, lábainál a hatalmas, páratlan szépségű, külföldön is híres Balatonja, határában a csodahatású Hévíz fürdője, már magában is elég, már jogossága van, hogy nem csak a megye első, legszebb városa legyen, hanem messze földeken is híres neves várossá fejlődjék, emelkedjék” – állapította meg Keszthely – Sümeg helyi érdekű vasút végrehajtó bizottsága 1894-ben (*Keszthelyt érintő vasúti tervek iratai...*).

Azon tényezők közül, melyek többnyire meghatározzák egy település fejlődését és lehetőségeit, nem ritkán arculatát, jellegét is, mind a demográfiai, mind az éghajlati tényezők (BELUSZKY P. 2003) nem pusztán adottak, de bátran állíthatjuk, hogy igen kedvezőek voltak Keszthelyre nézve, egyedül a fővárostól való viszonylag nagy távolsága, illetve – részben ebből fakadóan – a vasúti fővonal hiánya hathatott hátrányosan a fejlődésére.

5.3. A hazai és a keszthelyi turizmus helyzete és fejlődése az első világháborúig

5.3.1. A hazai turizmus fejlődésének alapvonásai az első világháborúig

A hazai turizmus fejlődése a reformkorban vett nagy lendületet, amit a korszak gazdasági és társadalmi változásai és infrastrukturális beruházásai tettek lehetővé. Magyarország modernizációjáról már az 1790–1791. évi országgyűlés döntött, amely a reformjavaslatok kidolgozására kilenc országgyűlési bizottságot hozott létre. A negyedik, a „kereskedelmi, harminczadi és közgazdasági” bizottság – „hová az utak s csatornák és a folyók szabályozása tartoznak” – foglalkozott a turizmus fejlődése szempontjából kulcsfontosságú közlekedési infrastruktúra megújításával. A bizottság működését „közalap jellegét bíró alapítványok” felállításával tervezték segíteni. Gróf Szapáry János a magyar tenger mellék és Fiume szabad kikötő kormányzója és más neves személyiségek mellett helyet kapott Zala vármegye követe, Sárdi Somsics Lázár is (*A közpolitikai...*).

Az uralkodó halála, majd az országgyűlés mellőzésével történő kormányzás újabb időszaka elodázta Magyarország modernizációját, melynek egyik első, minden további fejlődést megalapozó lépése Széchenyi István gróf szerint a közlekedési infrastruktúra javítása volt, amelyhez részletes tervet is készített.

„E tervével egyrészt összpontosítani, másrészt a tenger útján a külfölddel érintkezésbe hozni, Európa részévé tenni akarja Magyarországot, amelyben nem volt egységes társadalmi és gazdasági élet, és amely nem volt kellő kapcsolatban a világgal. Igaz, hogy Széchenyinek nincs illúziója a Duna és Fiume értékére nézve, mert ezek nem kötnek bennünket össze a nagy tengerrel, de azért föl akarja használni azt, amink van és erélyesen sürgeti a Duna szabályozását, a Vaskapu megnyitását és Fiume kikötőjének helyrehozását.” (ANDRÁSSY Gy. 1912: 187)

A XIX. század második felétől az első világháborúig – a gőzgépek bevezetésétől az elektromosság és a robbanómotorok munkába állításáig – terjedő időszak alapvetően átformálta Magyarország közlekedési hálózatát, kihatott az utazási szokásokra és a turizmus fejlődését is eredményezte. A századfordulóra a turizmus az Osztrák-Magyar Monarchia területén a magyar mezőgazdaság és a cseh nehézipar mellett a népgazdaság harmadik tartóoszlopa lett (REDEN, A. S. 1989). A vízi közlekedés bizonyult a leggyorsabban fejleszthető infrastruktúrának, így a Bécs és Pest közötti dunai gőzhajózás 1830-as megindulását hamarosan, 1846-ban követte a balatoni gőzhajózás megteremtése is (BONTZ J. 1896). A turizmus, különösen a balatoni turizmus szempontjából azonban a legfontosabb infrastruktúrának a vasút bizonyult.

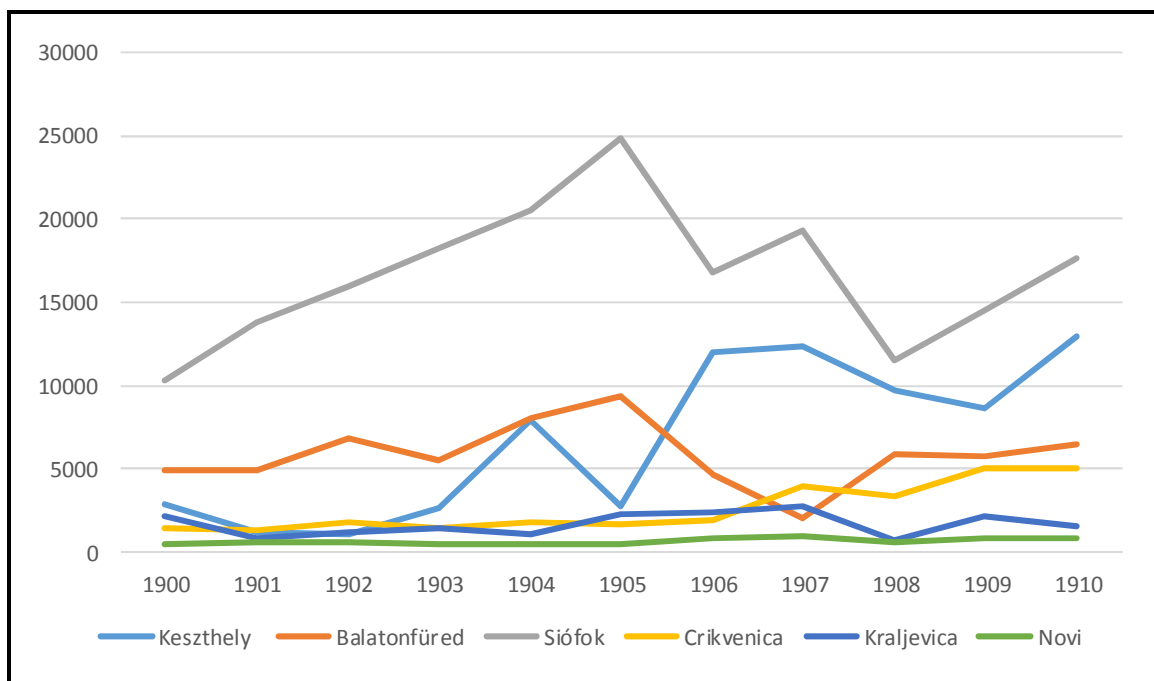
A Balaton partján a XIX. század végén és a XX. század elején még kevés volt a külföldi vendég, a nemzetközi turizmusnak a magyar főváros volt az elsődleges hazai célpontja. A magyar főváros a turizmus szempontjából is bámulatos fejlődést mutatott fel az első világháború kitöréséig, a már meglévők mellé újabb fürdők és szállodák épültek, miután 1866-ban a hévízkutató fúrások sikerrel jártak a Margitszigeten (TIHANYI J. 1986).

A hazai turizmus első jelentősebb nemzetközi bemutatkozása az 1885. évi Magyar Országos Kiállítás volt, amelyet sikerességében felülmúlt a közel hatmillió látogatót vonzó millenniumi kiállítás. 1905-ben a nemzetközi orvoskongresszus és a nagy repülőverseny 232408 belföldi látogatót vonzott a fővárosba, rámutatva a belföldi turizmusban rejlő lehetőségekre (BÁRSONY O. 1933). 1891-ben megalakult a Magyar Szent Korona Országainak Balneológiai Egyesülete, amelynek adatai szerint 1911-ben 202 gyógyfürdőben 146781 vendég fordult meg, csak Trencsényteplitcet és Pöstyént 10882 külföldi kereste fel (TIHANYI J. 1986). 1913-ra készült el a fővárosban a háború előtti időszak talán utolsó jelentősebb turisztikai beruházásaként a Széchenyi fürdő (TIHANYI J. 1986).

A gyógyfürdők forgalmához képest jóval szerényebb volumenű volt „Horvát-Szlavónország” tengerparti fürdőhelyeinek idegenforgalma. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal évkönyvei az Adriai-tenger partjáról mindössze három települést említettek a fürdőhelyek között: Crikvenica, Kraljevica, valamint Novi. Ezen települések vendégforgalma nem volt jelentéktelen, ám együttesen a Balaton összforgalmával nem értek fel (5. ábra). A vendégforgalmi adatok elemzése során megállapítható, hogy Novi kivételével 1907-től kezdődően mindkét fürdő forgalma jelentős növekedésnek

indult. A legnépszerűbb, Crikvenica különösen az állandó vendégek tekintetében vette fel a versenyt a jelentősebb Balaton-parti fürdőhelyekkel.

5. ábra. A három legjelentősebb balatoni és Adriai-tengeri fürdőhely vendégforgalmának alakulása 1900 és 1910 között a vendégek száma alapján

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1900-1910*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1900-1910 adatai alapján készítette Törzsök A.

5.3.2. Keszthely a jelentősebb balatoni fürdőhelyek versenyében az első világháborúig

Az Osztrák-Magyar Monarchiában már ismert és igen népszerű fürdőhelyek – Karlsbad, Herculesfürdő – mellett a főváros és a balatoni fürdőhelyek jelentősége és forgalma egyaránt jelentősen megnőtt (REDEN, A. S. 1989). A Balaton jelentőségének növekedését mutatta a Magyar Földrajzi Társaság Balaton Bizottságának megalakulása is 1891-ben, amely a tó és környékének tudományos vizsgálatán túl – az 1909-től egyre aktívabb Balatoni Társasággal együtt – a Balaton-kultusz megteremtéséért is sokat tett (*Balaton fürdő iratai III*). 1861-ben elkészült a Balaton déli, majd 1909-ben megépült az északi partján végighaladó vasúti fővonal is. A fővárosnak így újabb településekkel jött létre közvetlen kapcsolata, ami újabb lendületet adhatott a helyi turizmus bővülésének, fejlődésének.

A Balaton körüli vasút turizmusra gyakorolt hatását nem lehet eléggé hangsúlyozni, Siófok is részben ennek köszönhetette felvirágzását. Néhány évtized alatt, a XX. század elejére már jóval megelőzte Keszthelyt az infrastruktúra fejlettsége tekintetében: „minden ház előtt aszfalt járda lesz Siófokon a faluban már a nyáron, míg Keszthelyen a legtöbb utcában hajmeresztő állapotok vannak.” (*Egy város és egy falu*) A vasút megépítésének részeként elkezdődtek a különböző pályatöltési munkálatok, melyek komoly antropogén behatásokat eredményeztek a Balaton mindkét partján. A vízszint-szabályozás mellett megindult a mocsaras területek lecsapolása és hatalmas méretű partvédelmi munkálatokat is végeztek, valamint a partvidéket művelésre alkalmassá tették, aminek köszönhetően megkezdődött ezek telkesítése, beépítése. Mindezek eredményeként a 195 km hosszú partszakaszból mindössze 70 km-nyi maradt meg természetes állapotban (MARTONNÉ ERDŐS K.2004). A vasút megjelenésével párhuzamosan egyre nagyobb számban érkeztek fürdővendégek főleg a közeli városokból és a fővárosból. Az üdülővendégek körében az alsó-középosztály is mind nagyobb számban és arányban jelent meg (SZABÓ P.Cs. 2011).

Az 1880-as évektől az idegenforgalom egyre komolyabb fejlődést indukált a Balaton partján, a települések legtöbbje még a nevébe is beillesztette a Balaton szót, mint idegenforgalmi szempontból pozitív indikátort. Ez a „reklám és marketinglépés” egyaránt tapasztalható Aliga, Berény, Boglár, Keresztúr, Lelle és Szentgyörgy esetében. Az említett fejlődés megfigyelhető idegenforgalmi, demográfiai és közigazgatási szempontból egyaránt. A legrégebb Somogy megyei fürdőhely, Balatonberény (LUKÁCS K. 1943) mellett újabb fürdő és üdülőtelepek jöttek létre. 1880-ban Fonyód-Bélatelepen, 1886-ban Balatonbogláron, 1890-ben Siófokon, 1904-ben Balatonföldváron létesült üdülőtelep. Utóbbi Fonyóddal és Keszthellyel együtt díszes villasorral is gyarapodott (LÓCZY L. 1920).

A települések lélekszáma is folyamatosan nőtt, jó példa erre Almádi és Fonyód. Almádinak 1873-ban 120, 1880-ban 206 míg 1939-ben már 2194 lakosa volt. Fonyód fejlődése is hasonló volumenű, ugyanis 1871-ben 171, 1910-ben 1080 és 1938-ban már 2265 lakosa volt (LUKÁCS K. 1941). A települések közigazgatásilag is önállósodtak, így pl.: Almádi 1877-ben szakadt el Szentkirályszabadjától, Fonyód 1906-ban Lengyeltóti-tól. Ugyancsak önállóvá vált Mária és Balatonújhely. Előbbi 1925-ben Keresztúrtól, míg utóbbi 1938-ban Balatonkilititől vált függetlenné (LUKÁCS K. 1941).

A turizmus fejlődése a dualizmus időszakában vett nagy lendületet, a gazdasági fejlődés megteremtette azokat a társadalmi rétegeket, melyeknek igénye volt a turisztikai szolgáltatásokra (TIHANYI J. 1988a). „Az a fellendülés, amely alig 25 év alatt 1892–1917-ig a Balaton körül villatelepek, fürdőhelyek alapításában és idegenforgalmi tekintetben nyilvánult, minden más példát felülmúl.” (LÓCZY L. 1920: 185) A Balaton-part lakossága 1890 és 1939 között 46.036-ról 77.213-ra, azaz 68%-kal nőtt, jelentősen felülmúlva az országos átlagot (LUKÁCS K. 1941).

Hévíz közelségének ellenére Keszthely a XX. század elején lemaradt a Balaton-parti fürdőhelyek versenyében Siófokkal – sőt időnként Balatonfüreddel – szemben, amit tíz év statisztikai adatai bizonyítanak (9.1. melléklet). 1900-ban Keszthely összesen 2896 vendéget fogadott, amíg Siófok 10338-ot. Érdekes ugyanakkor, hogy Siófok előnyének nagysága az ideiglenes vendégek magas számának köszönhető. Az állandó vendégek esetében mintegy kétszeres (2698:1354), az ideiglenes vendégek tekintetében ötszörös (7640:1542) volt ez az előny (2. táblázat).

2. táblázat. A nevezetesebb fürdőhelyek vendégforgalma Magyarországon 1900-ban

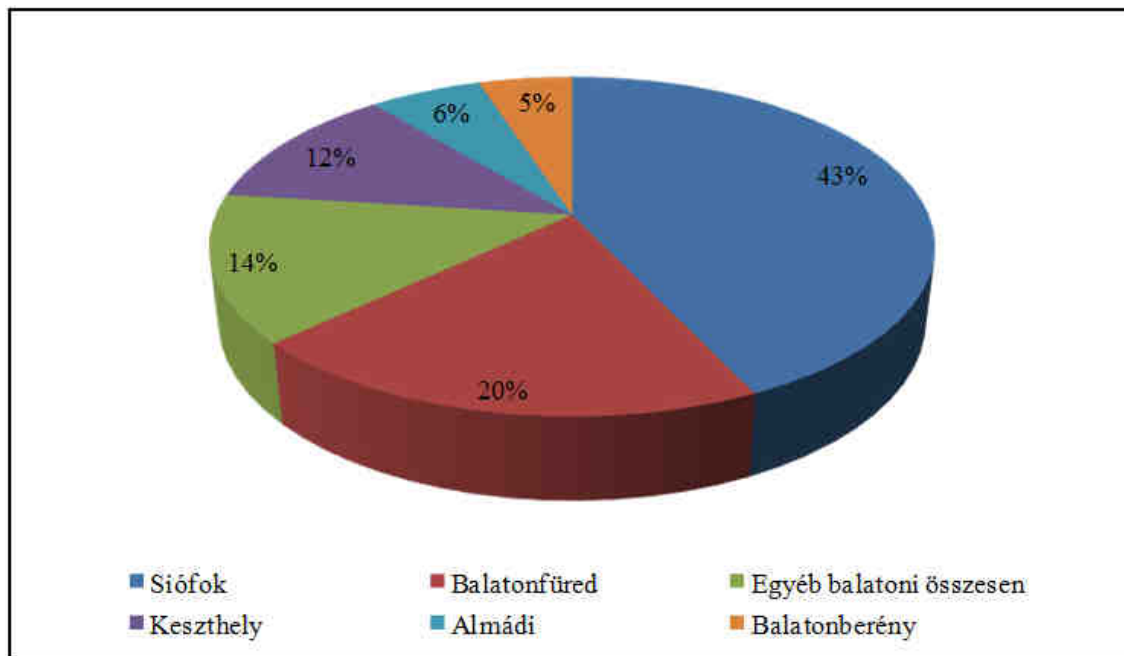
Fürdőhely	Helyezés	Állandó vendégek		Állandó összesen	Ideiglenes vendégek		Ideiglenes összesen	Mind-összesen
		Belföldi	Külföldi		Belföldi	Külföldi		
Herkulesfürdő	1.	2657	4694	7351	1787	590	2377	9728
Bártfa	4.	2815	105	2920	578	95	673	3593
Balatonfüred	5.	2727	117	2844	1694	403	2097	4941
Siófok	6.	2630	68	2698	7592	48	7640	10338
Hévíz	9.	1566	24	1590	104	0	104	1694
Keszthely	12.	1212	142	1354	1415	127	1542	2896
Balatonföldvár	23.	770	20	790	231	11	242	1032
Almádi	26.	703	0	703	647	0	647	1350
Parád	35.	509	1	510	646	8	654	1164
Fonyód	58.	309	0	309	24	2	26	335

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1900*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1901, 64. oldala alapján készítette Törzsök A. 2010.

Ezek az arányok hol Keszthely rovására, hol némi előnyére változtak ugyan az első világháborúig, ugyanakkor Siófok mindvégig megőrizte vezető szerepét. A fürdők között 1900-ban a Magyar Királyságon belül a Statisztikai Évkönyv az állandó vendégek alapján állított fel rangsort, ahol még a 12. helyen tartotta számon Keszthelyt. Már ekkor is megelőzte Balatonfüred (5. hely), Siófok (6. hely), sőt a közeli Hévíz (9. hely) és mindössze Balatonföldvárt (23. hely), Almádit (26. hely) és Fonyódot (58. hely) sikerült megelőznie a jelentősebb Balaton-parti települések közül.

Keszthelyt tehát a vendégforgalom vonatkozásában már 1900-ban sem lehetett a Balaton-part fővárosának vagy metropoliszának tekinteni, bár az állandó lakosok lélekszáma, a település gazdag múltja és városias jellege (MÜLLER R. 2004) kétségkívül indokolták számára ezeknek a szlogeneknek a használatát. Keszthely részesedése a tizenöt Balaton-parti fürdő teljes idegenforgalmából (*ld. 9.1.1. melléklet*) 1900-ban még 12% volt (*6. ábra*), ám a korszakban már érezhető volt Siófok rohamos fejlődése (SÁGI J. 1909c), melyet a keszthelyi magisztrátus szerint elsősorban a vasúti fővonal tett lehetővé (SÁGI J. 1909d).

6. ábra. A balatoni fürdőhelyek vendégforgalma 1900-ban

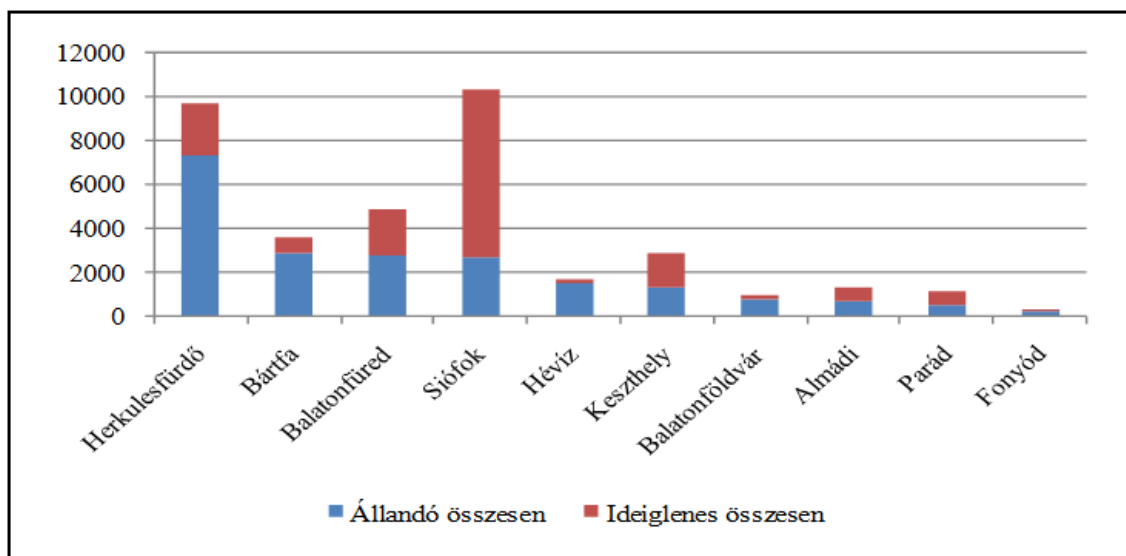
Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1900*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1901, 64. oldala alapján készítette Törzsök A.

Siófok a következő években gyakorta már az állandó vendégek számát tekintve is megelőzte Balatonfüredet, Keszthelynek pedig nem sikerült számottevően javítania a vendégforgalomban elfoglalt helyezésén. A turizmus ma használt mutatóit a források hiányosságai miatt nem lehet visszavetíteni a XIX. és XX. század fordulójára, ám azt – a 2. táblázat adatai alapján és a 4. fejezetben ismertetett mutatók segítségével – lehetséges meghatározni, hogy mennyinél *nem lehetett kevesebb* a vendégéjszakák száma. A *vendégéjszakák minimális száma* jelen esetben 11020, a *minimális tartózkodási idő* pedig 3,8 nap volt 1900-ban. Ez a szám Balatonfüreden kétségtávol több (4,45), Siófokon pedig kevesebb (2,56) volt.

A századfordulón már érezhető az utazási szokások változása, a vendégforgalom egyre nagyobb részét tették ki az ideiglenes vendégek (7. ábra).

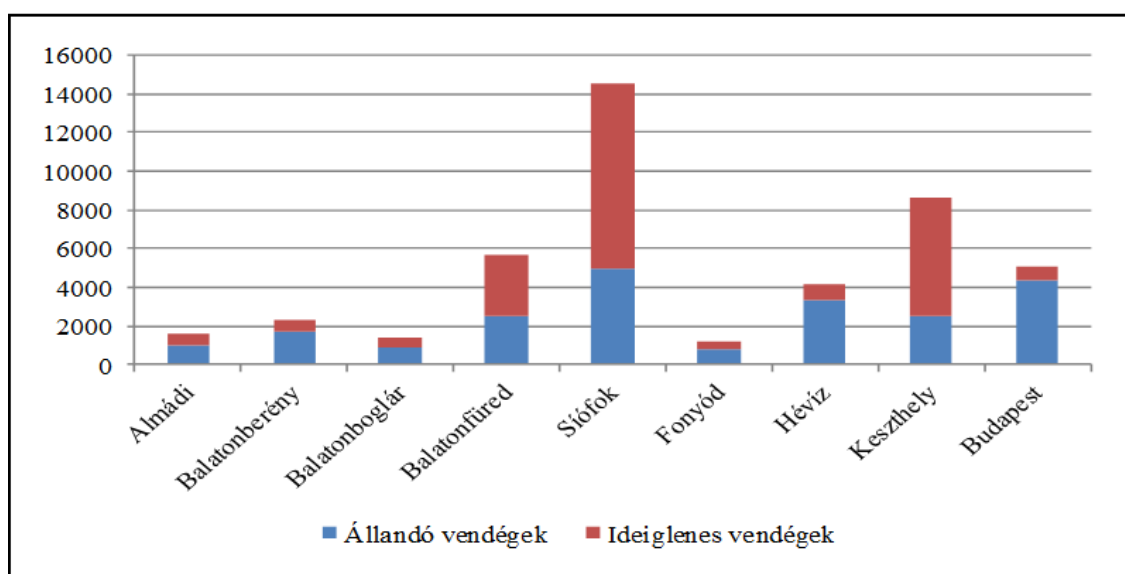
7. ábra. Állandó és ideiglenes vendégek a nevezetesebb magyar fürdőhelyeken 1900-ban

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1900*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1901, 64. oldala alapján készítette Törzsök A. 2012.

A fürdőidényt a XIX. század végén – XX. század elején is elsősorban a nyár jelentette, bár azt például Keszthely különböző attrakciókkal, illetve turisztikai szolgáltatásokkal – mint a vadászat – igyekezett az őszi elejére is kiterjeszteni, emellett egyfajta második, téli idény kialakítására is kísérletet tett – elég, ha a farsangi mulatságokra, illetve a későbbiekben bemutatásra kerülő korcsolyázó egyletre gondolunk. A vendégek az első világháború előtt még nem napokban, inkább hetekben számolták a fürdőhelyen töltött időt, nem ritkán az egész nyarat egy-egy fürdőhelyen töltötték. A korabeli statisztikákból ugyan kitűnik, hogy nagyobb az ideiglenes vendégek száma, mint az állandóké, legalábbis a legnagyobb balatoni fürdőhelyeken, mint Balatonfüreden, Siófokon és Keszthelyen. A kisebb fürdőhelyek, mint Fonyód, Hévíz, Balatonboglár, Balatonberény és Almádi esetében ez éppen fordítva volt igaz, akárcsak a fővárosban, bár talán Almádi későbbi fellendülését jelezte előre, hogy az ideiglenes vendégek száma már nem kevés-
sel maradt el az állandókétól 1909-ben (8. ábra).

8. ábra. Nevezetesebb balatoni és fővárosi fürdőhelyek vendégforgalma 1909-ben, állandó és ideiglenes vendégek

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1909*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1910, 84. oldala alapján készítette Törzsök A. 2010.

5.3.3. A keszthelyi turizmus fejlődésének sajátosságai az első világháborúig

5.3.3.1. Keszthely turisztikai terének meghatározása és változásai az első világháborúig

A tér a geográfia és a történettudomány közös alapkategóriája, egyszerre jelenti vizsgálódásuk tárgyát és keretét. Amíg a geográfusok számára a tér minden tudományos vizsgálat kiindulópontja, a megismerés célja és egyben vonatkoztatási rendszere, (FARKAS J. 2003) addig a történelemmel foglalkozók elsődleges törekvése az időben, pontosabban a múltban bekövetkezett események, politikai, társadalmi, gazdasági és technikai változások feltárása, elemzése, illetve magyarázata, ami viszont csak egy adott térben képzelhető el. A geográfus és a történész munkájának a metszéspontja a térnek az idő síkján történő vizsgálata. Ahogyan a földrajztudomány számára minden állítás és következtetés a térből indul ki és oda vezethető vissza, addig a történelem számára az idő bármely pillanata, a jelent is beleértve vagy a térnek bármely pontja csak a múlt eseményeinek vonatkozásában értelmezhető (GALAMBOS I. 2014).

A turisztikai tér meghatározása tehát szükségszerűen csak az időnek egy adott pillanatában képzelhető el, kialakulása és változásai pedig a történelmi események, valamint elsősorban, de nem kizárólag a történettudomány által vizsgált társadalmi, gazdasági, illetve politikai tényezők következményeként, egyszersmind okaként értelmezhetők. A térnek minden olyan pontja tágabb értelemben turisztikai térnek tekinthető, ahol a turizmus megjelenik, ugyanakkor a turizmus megjelenésének időpontja nehezen ragadható meg.

Tulajdonképpen az első olyan „idegen” vagy turista kiszolgálásakor, aki megfelel a már korábban említett, a turizmus alapvető fogalmait érintő diskurzus alapján is leszűrhető feltételeknek – tehát az adott helyen ideiglenesen, az állandó kereset vagy a letelepedés szándéka nélkül tartózkodott, az ellátásért, a szállásért vagy más szolgáltatásért pedig fizetett – létrejött. A turisztikai tér Keszthelyen a vendégfogadókra korlátozódott, melyek közül az egyik azzal büszkélkedhet, hogy 1770-ben József főhercegnek is szállást adott (SÁGI K. 1978). A későbbi császár II. József egyébként értékelte Keszthelyt, kiváltképp a Balaton szépségét: „Ha Festetics volnék, kastélyomat úgy építettem volna, hogy kertem a Balatonra leszolgált volna.” (SZABÓ D. 1928: 171–172)

A későbbiekben, főként a XIX. század utolsó évtizedében Keszthely életében azonban a turizmus egyre hangsúlyosabbá vált, így a turisztikai tér kiterjedése és inten-

zítása is folyamatosan növekedett. A turisztikai tér meghatározása még az olyan balatoni fürdőhelyeknél is eléggé összetett feladat, ahol a nyilvánvalóan turisztikai létesítmények – strandok, szállodák, vendéglátóhelyek – a Balaton partján és a közeli utcákban koncentrálnak. A turisztikai tér amúgy is ritkán különíthető önálló entitásként, inkább csak a társadalom alapfunkciói – oktatás, munka, lakás – összefüggéseiben érdemes vizsgálni, a tér a térben elven ragadható meg (BERÉNYI I. 2003).

A Festeticsek uradalmi központjaként fejlődő Keszthelyen számos turisztikai vonzerőt jelentő országos, illetve európai hírű nevezetesség – a Festetics-kastély a Helikon könyvtárral, a Georgikon, számos történelmi épület – található, amely nem a tó partjára épült és ez a sajátosság már önmagában is kiterjesztené a turisztikai tér határait a partközeli utcákon túlra. A település a Festeticsek adományaként jókora Balaton parti sávot kapott meg a XIX. század végén, és a keszthelyi magisztrátus e terület turisztikai hasznosítása mellett döntött.

Keszthely igyekezett neves fürdővárossá válni és ez a célkitűzés a magisztrátus számos intézkedésében, sőt a civil egyesületek működése során is tetten érhető volt (TÖRZSÖK A. – GALAMBOS I. 2012). Keszthelynek a fürdőhellyé válás időszakában egyedülálló lehetősége volt a turisztikai tér kiterjesztésére. Hiszen a város régi – a kastély és a mai plébániatemplom között lévő – magja és a Balaton között nagy, összesen 32 hold állt beépítetlenül „Keszthely legértékesebb része”, melyet „köznyelven” ligetnek neveztek.

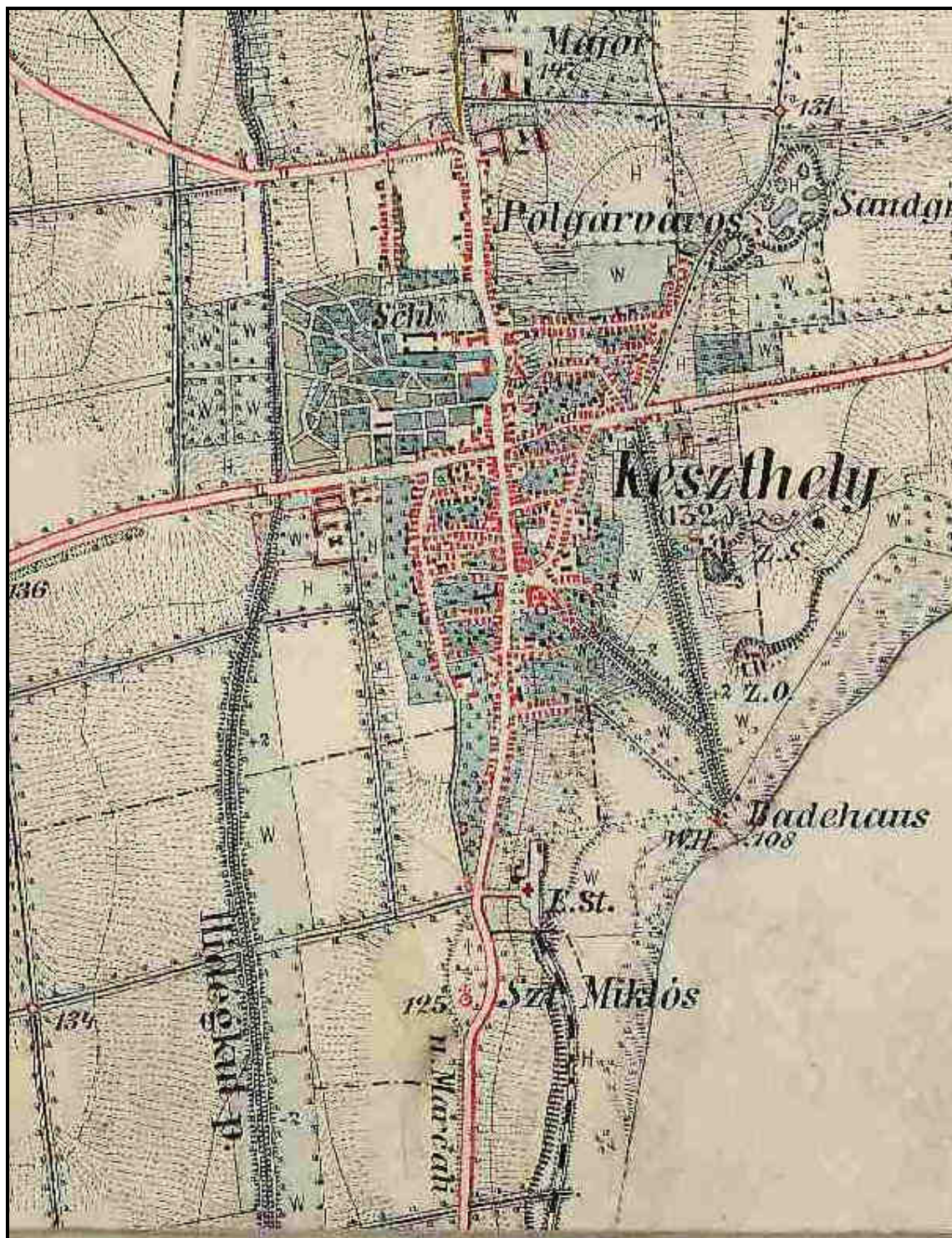
Az 1846-ban felállított balatoni fürdőház (Badehaus) építésével párhuzamosan alakították ki az első kikötőhöz vezető főstényt és a mellette lévő fasorokat, melyek a mostani Helikon park egyik főbb díszét képezik (*Balaton Nagyközség... 2/1939*). Mindezek a III. katonai felmérés térképén jól megfigyelhetők (9. ábra). A térképen már ekkor feltűnt a települést Balatonszentgyörggyel összekötő helyi érdekű vasút, amely az újabb építkezésekkel járó fejlesztéseivel együtt fokozatosan a településszerkezet meghatározó elemévé vált.

A település északi részén a térképen jól megfigyelhető az ún. Polgárváros elhelyezkedése, amely ekkor közigazgatásilag nem tartozott Keszthelyhez, bár egyre inkább ráragadt a „Kiskeszthely” elnevezés (MÜLLER R. 2004). A település szerkezetét alapvetően tagoló két főút, az észak-déli (a mai Kossuth Lajos utca) és nyugat-keleti (a mai Georgikon és Szalasztó utak) mentén a házak nem egyenletesen helyezkedtek el. A településen még nem lehetett domináns a turisztikai funkció, hiszen a legnagyobb turisztikai vonzerővel rendelkező tópart jóformán beépítetlen maradt. A térképen világosan

kivehető ugyanakkor a turisztikai hasznosítású fürdőparkot is tartalmazó terület, amely a part és a település magja között feküdt, illetve a fürdőig szolgáló út.

9. ábra. Keszthely 1879-ben

Forrás: HL Térképtár B IX. o. 397.; méretarány: 1:25000.

A III. katonai felmérés 5458/4. szelvényéből kiemelte Törzsök A.

A turisztikai létesítmények Keszthelyen már ebben a korszakban sem korlátozódtak a Balaton partjára. A turisztikai tér tehát a Balaton partján kívül a kastély környékére koncentrálódott, ám már ekkor megjelent a turisztikai funkció a Kossuth utca két oldalán.

5.3.3.2. Keszthely turisztikai metatere és turisztikai miliójának jellemzői az első világháborúig

Keszthely vonatkozásában kétségtelenül számolhatunk a település egyes pontjain a turisztikai mobilitást is segítő, a beavatottak számára a fizikai valóságon túli többletet is hordozó metatérrel, amelynek forrása részben a Festetics környezeti és kastélyában megforduló császári, főúri vendégekhez és híres művészekhez kötődő, anekdoták és mítoszok, részben pedig a különböző épületekhez és nevezetes helyekhez kapcsolódó történetek. A metatér lényege éppen az, hogy a „leginkább audiovizuálisan észlelt tér mögött áll egy másik, kizárólag a beavatottak számára felismerhető, amely valójában a társadalom kreálmánya, a történelemben, a kultúrában, a gazdaságban és a technológiában végbemenő fejlődési, átalakulási folyamatok hozadéka.” (MICHALKÓ G. 2009: 124)

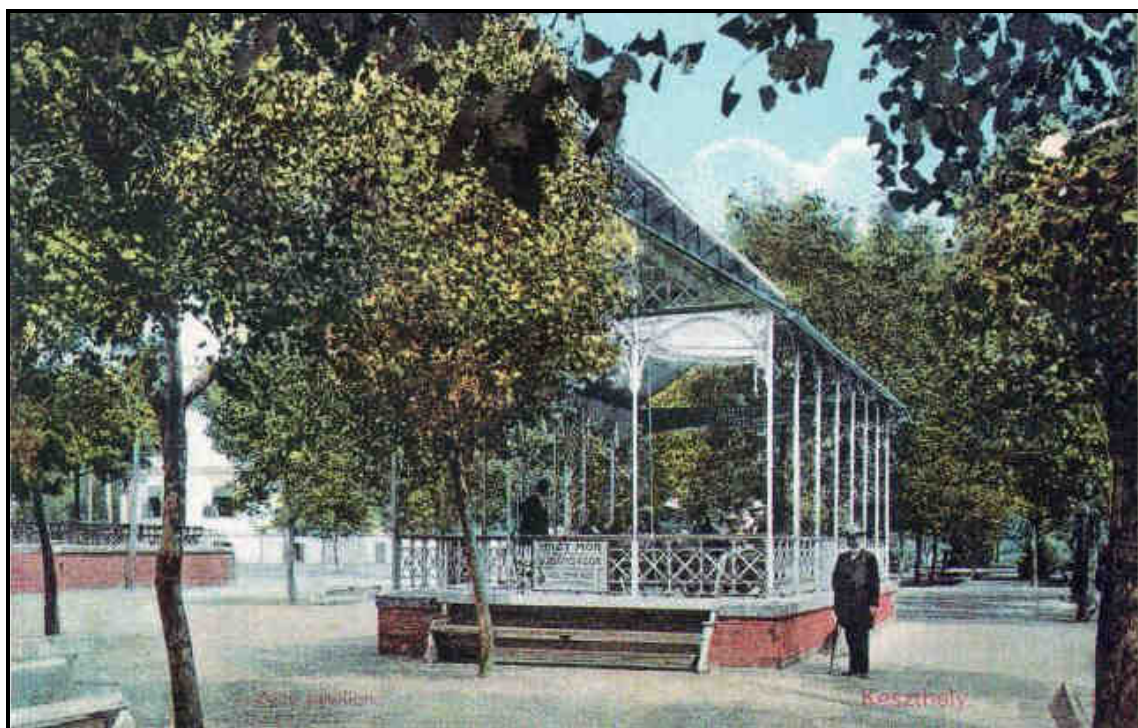
A turizmus mikro- és makroszinten egyaránt létező metatere természetesen hozzájárulhat Keszthely történelmi atmoszférájához, illetve a turisztikai milióhoz. A milió – ami a turizmusban használt térhez kötődő élményelemek megélésének objektív vetülete – vizsgálata egy turisztikai célállomás vonzerejének értékelésekor mindenképpen kézenfekvő (MICHALKÓ G. 2005), különösen igaz ez Keszthely esetében, ahol e milió a XIX. század vége óta érzékelhetően hozzájárult a turizmus eredményeihez.

A táj szépsége, az építészeti és egyéb kulturális értékek, a Festetics-kastély mindehhez jó alapot szolgáltatottak. A Festetics keze nyomát és szellemét hirdeti Keszthely egész környéke. Hévízt a könyvtáralapító Festetics György fedezte fel és ő valamint utódai építtettek a meleg vízforrás partján házakat. A kor neves íróit és művészeit Keszthelyre vonzó Helikon-ünnepségeket 1817. február 11-én szintén ő indította útjára. Íróink „a magyar nemzeti öntudat fellegvárát látták Keszthelyben.” (KOVACSICS J. 1955: 2) A mezőgazdasági akadémiát, a Georgikont ugyancsak Festetics György alapította 1797-ben, az intézmény hatása hamarosan az egész Dunántúlon, sőt országosan is érzékelhetővé vált.

A turisztikai miliő megteremtését már a XX. század elején sem pusztán a kényelmes szállások, a jó konyhával és kitűnő borokkal bíró vendéglők és a Szigetfürdő szolgálták, hanem az a tény, hogy az egész város alárendelte magát a turizmus céljainak a Balaton-kultusz jegyében (TÖRZSÖK A. – GALAMBOS I. 2012). Az óriási fürdőpark, melyet 1912-ben a Ganz-féle Villamossági Rt. látott el 300 koronáért „illuminációs díszkivilágítással” (*Balaton-fürdő számadása 1913–1916...*) szintén szorosan hozzátartozott Keszthely miliőjéhez. A part menti szállodákban, villákban multságokat, estélyeket tartottak, a Balaton vizén szandolinok, csónakok ringatóztak. A fürdővendégek szórakoztatására gyakorta szerveztek ún. „Velencei estéket” is, ilyenkor a parti sétányt és a csónakokat kivilágították és tűzijátékot is rendeztek. A vendéglők teraszain naponként cigányzene szólt, amelyért nem számítottak fel zenedíjat (SÁGI J. 1902). A parti szállodák közelében 1906-ban zenepavilont (10. ábra) is emeltek (MÜLLER R. 2004).

10. ábra. A keszthelyi zenepavilon a századfordulón

Forrás: MÜLLER R. 2004. p. 123.

5.3.3.3. A közlekedési infrastruktúra, a szálláshelyek és az elérhető turisztikai szolgáltatások fejlődése Keszthelyen az első világháborúig

A főváros felől terjeszkedő vaspálya Keszthelyt elsősorban két fő irányból érhet-e el: a Balaton északi partján haladva, összeköttetést teremtve Veszprém és Zala vármegye között, illetve a Balaton déli partját követve, a Somogy vármegyei apróbb helységekkel létesítve kapcsolatot. Már 1856-ban világos volt, hogy „mennyi áldást hozna ezen válalat (betűhíven idéztem) létesítése ezen megyére és járásra” (*Keszthelyt érintő vasúti tervek iratai...*). A Balaton déli partján futó Budát Nagykanizsával összekötő Déli Vasút pályaépítési munkálatai már 1858-ban elkezdődtek és 1861. április 1-én nyitották meg (*A Budapest-Nagykanizsa közötti...*; MOLNÁR Gy. – TAR F. 1988), ám az nem épült ki Keszthelyig. Steiner Antal a vasúttársaság egyik választmányi tagja 1863-ban érkezett Keszthelyre, akit a „tervezett győr-pápa-keszthelyi vasúton reményelhető forgalomról statisztikai adatok szerzésére” küldött ki a társaság (*Keszthelyt érintő vasúti tervek iratai...*).

A vasút tehát észak – déli irányból (Győr – Pápa – Keszthely – Nagykanizsa) is elérhette volna a települést, de végül ez az elképzelés sem került kivitelezésre. A kormány ugyanis – gazdasági érdekeket szem előtt tartva – inkább egy északkelet, keletnyugati irányú vasútvonal megépítését preferálta. Ez a vasútvonal a hazai piacok mellett összeköttetést jelentett volna az osztrák piacokkal is. A Magyar Nyugati Vasút kivitelezését a Magyar Általános Hitelbank mellett egy bécsi bank is finanszírozta. A vasutat 1872 őszén átadták a forgalomnak. A szerelvények Győrből és Székesfehérvárról indultak és Szombathelyen – valamint az országhatárt „jelképező” Gyanafalván – keresztül egészen Grazig közlekedtek (MAJDÁN J. 1987).

A település vezetése 1872. október 8-án tartott ülésén szomorúan állapította meg, hogy a vasúttársaság „Keszthely, Tapolcza (betűhíven idéztem) és Sümeg vidéke érdeke tekintetbe vétele nélkül” tervezte vonalai folytatását (*Keszthelyt érintő vasúti tervek iratai...*). Újabb tizenöt év múlva, 1887-ben Zala vármegye már elismerte ugyan a vasútfejlesztés fontosságát, de a fejlesztésekhez szükséges forrást csakis úgy látta előteremthetőnek, ha az „az évenként megváltandó országos közmunkáknak váltságára” felemeltetik. Az így keletkező többletpénz, évenként 40.000 forint. már elegendőnek látszott a vármegyének arra, hogy a Szentiván – Csáktornya, Boba – Jánosháza – Sümeg és a Balatonszentgyörgy – Keszthely helyi érdekű vasutak kellően segélyezhetők legyenek.

nek (*Keszthelyt érintő vasúti tervek iratai...*). 1888. szeptember 27-én (*11. ábra*) végre megnyitották a Balatonszentgyörgyöt Keszthellyel összekötő helyi érdekű vasutat, ezzel Keszthely is bekapcsolódott a vasúti forgalomba, igaz még mindig nem fővonalon (TÖRZSÖK A. 2013b). Ez a szárnyvasút (MÜLLER R. 2005) a keszthelyi vasútállomásig közlekedett, ami a mai Balatoni Múzeum közvetlen közelében volt a jelenlegi Baross utcában (TÖRZSÖK A. 2013b).

Az 1893. április 18-án tartott vasúti értekezleten Keszthely és Sümeg már nem számított arra, hogy a Pest felől nyújtózó vaspálya a közeljövőben eléri őket, ezért a helyi érdekű vasút gondolata került előtérbe. 1894 februárjában a Keszthely – Sümeg helyi érdekű vasút végrehajtó bizottsága kérelmet intézett Keszthelyhez, hogy a „tőle telhető módon anyagilag támogatni és mielőbbi létesítését elősegíteni szíveskedjék.” (*Keszthelyt érintő vasúti tervek iratai...*)

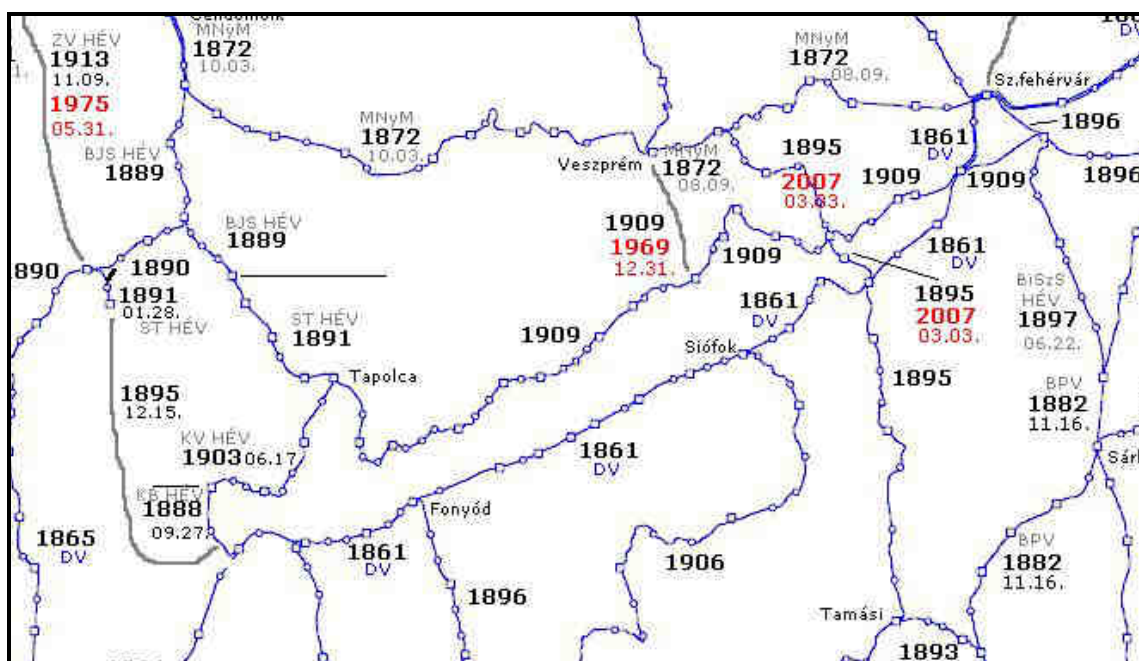
A helyi érdekű vasút ügye a lakosságtól is egyre nagyobb áldozatot követelt, amikor a település 15.000 forintnyi segílyt szavazott meg a vasút céljaira, ennek előteremtését kizárólag saját adófizetőitől remélhette. A határozat elleni fellebbezésében a település legnagyobb adófizetője gróf Festetics Tassilo kamarás, belső titkos tanácsos rámutatott a valós helyzetre: „a városnak már eddig 270.500 forint bankadóssága van. Ezenkívül terheli évenként a gymnasium fenntartására fizetendő 2.500 forint ami szinte 40.000 forint tőke tehernek felel meg úgy, hogy ezen aránylag kis és szegény 7.000 lakossal is alig bíró községet 300.000 forint tőke adósság terheli – a városnak számba vehető vagyona nem lévén, kiadásait községi pótlékkal fedezi, ami a szegény lakosságra súlyos teher”. (*Keszthelyt érintő vasúti tervek iratai...; A magisztrátus által felvett kölcsönök iratai...*)

A jó vasúti összeköttetés hiányát az idegenforgalom szereplői folyamatosan érezték. 1901-ben Strausz Miksa a Hullám Szálloda bérlője, 1905-ben pedig Hoffmann vendéglős már a bérleti díj leszállítását kérte a magisztrátustól, arra hivatkozva, hogy Keszthelynek nincs közvetlen vasúti összeköttetése a fővárossal, miközben „a somogyi fürdőtelepek vendégei évről-évre” szaporodnak (*Balaton Fürdő iratai III...*). Keszthelynek Tapolcával is csak 1903.június 17-én (*11. ábra*) sikerült helyi érdekű vasúti összeköttetést teremteni. Ekkor helyezték át a vasútállomást a mai helyére (TÖRZSÖK A. 2013b).

Amikor 1909-ben végre elkészült a Balaton északi partján futó fővonal, az Tapolcánál megállt, talán éppen részben a már meglévő vasúti kapcsolat miatt. Keszthelynek és a vonal folytatásában érdekelt többi településnek sem sikerült elérnie, hogy a

fővonalat továbbvigyék, így Keszthelynek be kellett érnie a „harmadrangú” minőségű helyi érdekűvel (SÁGI J. 1909f). Mindemellett a már meglévő vasút menetrendje sem kedvezett a településnek. Bár naponként tíz vonatpár közlekedett Balatonszentgyörgy és Keszthely között, az átszállásokkal járó kényelmetlenség nem szolgálta a vendégforgalom növekedését (SÁGI J. 1902).

11. ábra. Magyarország vasúti térképe a vonalak megnyitási és bezárási évének feltüntetésével 1909, részlet

Forrás: <http://www.idokep.hu/~szvdom/terk/Evszam.png> (utolsó letöltés 2014. augusztus 20.)

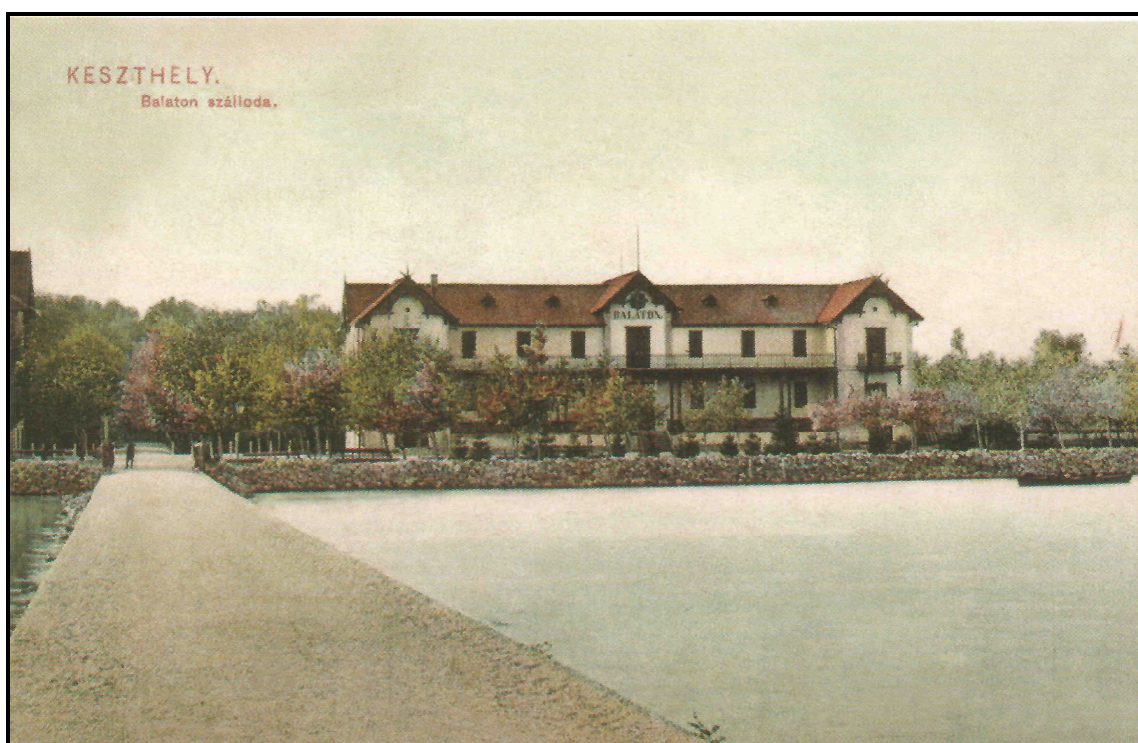
Az 11. ábrán jól látható, hogy a Magyar Királyi Államvasutak mind a déli, mind pedig az 1909-ben megépült északi fővonala egyaránt elkerülte Keszthelyt, miközben a legtöbb jelentős Balaton parti település, mint Balatonfüred, Fonyód, Siófok, Balatonszentgyörgy lényegesen jobb vasúti összeköttetéssel bírt a főváros felé. Nem véletlenül követelt Sági János, a keszthelyi idegenforgalom egyik legaktívabb és legelkötelezettebb híve különvonatokat a Balatonhoz (SÁGI J. 1909d), illetve – egyfajta kompenzációként – az idényben sűrűbb és kiszámíthatóbb menetrendet (SÁGI J. 1909f).

Az idegenforgalom meghatározó tényezői, mint a természeti kincsek, az infrastruktúra, a minőségi szálláshelyek léte, a gasztronómiai és egyéb kiegészítő szolgáltatások mennyisége és minősége, az előnyös ár-érték arány (MICHALKÓ G. 1999; GYU-

RICZA L. 2009) közül Keszthelynek csaknem minden a rendelkezésére állt a századfordulón, bár azt helybeliek is elismerték, hogy a szálláshelyeken és fürdölétesítményeken egyaránt volt még mit javítani (KÁRPÁTHY J. 1909; SÁGI J. 1909b), bár néhányan a célközönség bővítésétől reméltek többletbevételt (CSÁKY Á. 1909).

A fő szolgáltatások – a szállás és a fürdő – biztosításához szükséges létesítmények a város kezelésében voltak a századfordulón, ezeket ugyanakkor a magisztrátus bérlőknek adta ki, az összesen 140 öltözőfülkével, kisgyermekeknek kialakított speciális kosarakkal és úszómesterrel bíró Szigetfürdő szomszédságában (SÁGI J. 1902). A fürdők közvetlen közelében ugyanis két szálloda – a Hullám és a Balaton – működött, a magasabb színvonalúnak – „valóságos palota” – a 38 szobás Balaton Szállodát (12. ábra) tartották, a Keszthelyre látogatóknak összesen 220 szoba állt rendelkezésére (*Keszthely-Hévíz gyógyfürdő...*). A szállodákat „jó konyha és kitűnő borok” jellemezték (*Balaton-fürdő iratai III...*).

12. ábra. A keszthelyi Balaton Szálloda 1908-ban

Forrás: MÜLLER R. 2004. p. 122.

A színi, illetve zenés előadások állandó és igen fontos szolgáltatást jelentettek a századforduló Balaton-parti fürdőhelységeiben. Keszthely kiváltképp kedvelt helye volt a különböző színi társulatoknak, bár állandó színházzal ekkor még nem rendelkezett

(SÁGI J. 1909b, 1909e) és az előadásokat valamelyik szálloda – nem ritkán a Hungária – nagytermében kellett megtartani. Sok vándortársulat kereste fel a települést, köztük Hídvégi Ernő társulata, amely a Vígszínház, a Magyar Színház, valamint a Nemzeti Színház bemutatóit állította színre.

Keszthelynek a századfordulón már volt állandó társulata, de színháza nem. Szalkay Lajos színi igazgató kezdeményezésére a kultuszminiszterhez nyújtott be folyamodványt. Ebben a magisztrátus hiába állapította meg, hogy a „Balaton másik két, néptelenebb és fürdőigényen kívül teljesen kihalt helye: Balatonfüred és Siófok – utóbbi állami segíten – már régóta kérkedhetnek csinos színházzal, melyek a fürdőélet kiváló tényezői. Az okok pedig, melyek miatt Siófok megkapta a színházi segítyt, Keszthelyre nézve kétszeresen fennállnak”, a „nagyméltóságú miniszter úr” azonban az államsegély kiutalását válaszában „fedezeti nehézségek miatt” megtagadta (*Keszthelyen működő színtársulatok iratai...*).

A keszthelyi turizmus fellendítésében igen fontos szerepet játszottak a civil szerveződések, melyek közül kétségtől az egyik legkorábbi szervezet a Keszthelyi Szépítő Egylet volt. Működését 1863-ig vezette vissza, ám hivatalosan ismét 1889-ben az előjáróság kezdeményezésére alakult meg – 53 taggal – mivel „városunk oly kincscsel bír a tájék szépségében és a Balaton vizében, minővel ritka, ha más város dicsekedhetik és ideje, hogy mi ezen kincset paragon heverni ne engedjük, hanem egyesült erővel hozzáférhetővé és magunk és hazánk javára hasznalhajtóvá tegyük.” (*Keszthelyi Szépítő Egylet iratai...*)

A Szépítő Egyletnek volt saját – ha nem is mindenre kiterjedő – koncepciója az idegenforgalom fellendítésére: a köztérek rendben tartása, sőt a magánházak felújítása, szépítése révén kívánta fenntartani és növelni a fürdőváros népszerűségét. Ezek a célok teljesen összhangban voltak a magisztrátus elképzeléseivel, azoknak egyik fontos elemét képezték. Az Egylet igen aktív tevékenységet fejtett ki, részben az előjáróságnak tett javaslatokat bizonyos fontos, a település képét meghatározó épületek megtartására, felújítására, sőt megvételére – az egylet kezdeményezésére az előjáróság 1897-ben például 4206,36 négyszögöl területet sajátított ki hét tulajdonostól –, részben pedig szerepet is vállalt a munkálatokban. Az egylet legtöbb anyagi forrását az elhanyagolt házak karbantartása, illetve felújítása kötötte le. Az egylet közreműködött Keszthely rendezési terveinek elkészítésében, nem egy esetben beépítési tervekkel, egyes házakra vonatkozó tervrajzokkal, sőt látványrajzokkal segítve a döntéshozók munkáját (*Keszthelyi Szépítő Egylet iratai...*).

Új, az idegenforgalmat is erősítő szolgáltatást hozott a keszthelyi Csónakázó Egylet megalakítása 1881-ben – más források szerint 1879-ben – amely „elsőként honosította meg a csónakázási sportot a Keszthelyi öbölben” s „tevékenysége által bizonyította, hogy egyrészt Keszthely város lakóinak, másrészt a fürdővendégeknek élvezetes szórakozást nyújtani képes.” (*Csónakázó Egylet iratai...*) Az egylet 1891-ben fel kívánta használni a part „dísztelen és egészségtelen” részét, haszonbérletbe véve a várostól, „kellemes tartózkodási hellyé” alakítva azt. 1891-től a Csónakázó Egylet már nem pusztán a vízi sporttal, hanem a balatoni gőzhajózásnak nyújtott segítséggel is szolgálta Keszthely érdekeit.

A gőzhajótársaságnak a megkeresésére rendelkezésre bocsátotta az egyleti csónakokat és szolgálkat (alkalmazott napszámosokat) a gőzhajó vendégeinek ki- és beszállítására, igaz a következő évben már kérte pluszköltségeinek megtérítését az előljáróságtól. Közreműködött azonban az egylet a part feltöltésében, rendezésében és parkosításában, fő érdemének azonban azt tartotta, hogy „számos csónakjaival a fürdőközönségnek kirándulási célokra rendelkezésére áll és kikötő helyiségét találkozóul, pihenő és üdülőhelyül előttük mindig nyitva tartja.” (13. ábra) A Csónakázó Egylet irataiból kiderült, hogy ha nem is bírt átfogó koncepcióval a keszthelyi idegenforgalom fellendítéséről, de működésével kétségtávol hozzájárult a keszthelyi turizmus fejlődéséhez (*Csónakázó Egylet iratai...*).

13. ábra. A keszthelyi Csónakázó Egylet telephelye a századfordulón

Forrás: MÜLLER R. 2004. p. 125.

A keszthelyi „korcsolyázó clubb” 1884 novemberében alakult meg a Csónakázó Egylet tagjaiból. Az egyesület célja egy újabb turisztikailag is fontos szolgáltatás megszervezése volt, vagyis a „clubb” szabályai szerint: „a tagok részére korcsolyázás és szánkózás által testedző szórakozást szerezni.” A „korcsolyázó clubb” – melynek induláskor 17, a következő évben pedig már 85 tagja volt – a Csónakázó Egylet télen addig használaton kívüli helyiségét jelölte ki székhelyül, saját jégpályát tartott fenn, melyet a tagoknak jogában állt „tetszés szerinti időben” egyedül vagy vidéki vendégeikkel együtt használni, „korcsolyáikat, szánkóikat és ruháikat a clubb helyiségében díjmentesen a szolga őrizetére bízni”. (*Korcsolyázó Clubb iratai...*) Az újabb szolgáltatás turizmusra gyakorolt hatása ugyan nem lehetett különösebben nagy, bár vitathatatlanul bővítette Keszthely téli turisztikai kínálatát.

A helyi értelmiség találkozási helye volt a Keszthelyi Társaskör, amely 1885-ben alakult 59 taggal. 1885-86-ban 69, 1886-87-ben 62 tagja volt, 1922-ben pedig tagjai között találjuk gróf Zichy Gyulát is. A társaskörhöz – amely az Amazon fogadó két szobáját bérelte – a fontosabb közéleti és szórakoztató magyar hírlapok mellett francia, német lapok is jártak (*Keszthelyi Társaskör iratai...*). A társaskör volt talán az egyetlen olyan jelentősebb létszámú civil szerveződés Keszthelyen, melynek elsődleges célja nem a turizmus fellendítése, hanem a közművelődés és tartalmas kikapcsolódás biztosítása volt. A társaskör azonban teret nyújtott mindazon kérdések informális megvitatására, amelyek Keszthelyt érintették, így a döntéshozókra gyakorolt hatása, akik közül sokan állandó tagok is voltak, nem lehetett elhanyagolható.

A nagyközségben működő egyesületek egyikének sem volt ugyan átfogó koncepciója az idegenforgalom fellendítésére, viszont elképzeléseikkel és főként tevékenységükkel összességében hozzájárultak a keszthelyi turizmus sikeréhez. Bátran kijelenthetjük, hogy a különböző civil szervezetek – melyek virágkora éppen a századforduló éveire esett –, ha nem is meghatározó, de mindenesetre komoly és előremozdító hatást gyakoroltak a keszthelyi turizmusra.

Az egyesületek nem törekedtek nagy ívű turizmusfejlesztési koncepciók megfogalmazására, meghagyták ezt a település előljáróinak, inkább olyan célokat választottak, melyek egy-egy kis egyesület számára is elérhetők, mint egy-egy új szolgáltatás, a csónakázás vagy a korcsolyázás bevezetése vagy éppen a település rendezettségének és szépségének fenntartása. Keszthelyen a XX. század elején minden és szinte mindenki kicsit az idegenforgalomnak volt alárendelve, még a laktanya miatt népszerű bordély bezárását is a fürdővendégekre való tekintettel kezdeményezték (*A laktanyával kapcsos-*

latos iratok...). A vásárok, piacok helyszínének kiválasztásánál turisztikai szempontok domináltak (*A vásárokkal kapcsolatos iratok...*), még a tűzörségnek is tekintettel kellett lennie a fürdővendégekre (*A tűzörségre vonatkozó iratok...*), sőt a fiataloknak a német érettségi feladat gyanánt Keszthelyről és a Balatonról szóló szöveget kellett fordítani (*A keszthelyi Premontrei Gimnázium iratai...*).

A keszthelyi idegenforgalom elsősorban belföldi, középosztálybeli kisgyermekes családokra számított (SÁGI J. 1909g), ám nem mulasztott el egyetlen alkalmat sem, hogy határokon kívül is népszerűsítse a fürdővárost a külföldi lapokban, például az *Illustrierte Zeitung*ban közölt fényképekkel illusztrált cikkben (*A Balaton fényképei*). A hirdetések szerepét és jelentőségét is felismerték a kortársak mind belföldi, mind külföldi vonatkozásban (SÁGI, J.1909a), sőt szorgalmaztak egyfajta állandó, pozitív propagandát leginkább a német területek felé (KOZMA I. 1909). A Balaton szépségeiről 1909-ben még filmet is forgattak (*Balaton-fürdő iratai III...*), noha az első filmet 1895-ben mutatták csak be a párizsi Grand Caféban.

Nem túlzás az a megállapítás, hogy mind az előljáróság, mind a szülőhelyük és az idegenforgalom fellendítése iránt egyaránt elkötelezett egyesületi tagok sokat tettek a turizmus virágzásáért, a „fürdőváros” státus fenntartásáért. Ugyanakkor a Hullám Szálloda bérllője, Strausz Miksa 1901-ben már arra panaszkodott, hogy szálloda „évről-évre” veszteséget termel, mivel „az üzlet tisztán az időjárás szeszéjétől függ”. Ugyanis „szórványosan vannak vendégek már június közepe felé és még september 15-ig”, de „az összes szobák legfeljebb 2 hétig vannak lefoglalva, összesen tehát 30 napig. Ezen idő alatt 34 két ágyas szoba után 2040 forintot, 16 1 ágyas szoba után 640 forintot, összesen 2680 forintot veszek be. A vendéglő után fizethető bérösszeg 1400 forint, összesen tehát 4080 forint, holott a városnak tényleg fizetendő bér 5300 forint, így tehát a különbözet 1200 forint, s ez tényleg veszteségnek tekinthető”. „Ez az üzlet – vonja le a következtetést a vendéglős – 5300 forint bért nem bír el.” (*Balaton-fürdő iratai III...*)

A forgalom hanyatlásának elsődleges okát az előljáróság tagjai és a helyben működő egyesületek egyaránt abban látták, hogy más, valamelyik vasúti fővonalhoz már csatlakozott települések elcsábítják a vendégeket (Sági J. 1909b). Néhány évtized alatt, 1909-re Siófok nem csupán utolérte Keszthelyt a városiasodás terén, hanem több dologban meg is előzte azt, „minden ház előtt aszfalt járda lesz Siófokon a faluban, már a nyáron” – írta meg a Keszthelyi Hírlap, hozzátéve, hogy Keszthelyen a legtöbb utcában „hajmeresztő állapotok vannak”. A magát városnak tartó Keszthelyen tehát lassabb ütemben folyt a járdaépítés, mint a falunak mondott Siófokon (*Egy város és egy falu*), a

járdák létesítéséről és fenntartásáról szóló rendelet megalkotásával a magisztrátus is késlekedett (*Keszthely járda iratai...*).

Keszthely fekvése, a fővárostól való távolsága, a vasúti fővonalakhoz történő csatlakozás elmaradása, valamint az utazási szokások fokozatos, a századfordulótól fogva egyre erőteljesebben érzékelhető változása együttesen azt eredményezték, hogy a keszthelyi turizmus nem tudott olyan lendületesen fejlődni, ahogyan azt a magisztrátus vagy a település lakói szerették volna.

A település helyzetét és lehetőségeit SWOT analízis segítségével igyekeztem lemezni (3. táblázat).

3. táblázat. SWOT analízis a keszthelyi turizmusra vonatkozóan 1900

<p><u>Strengths</u>- Erősségek: <i>belső, pozitív tényezők</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Balaton ➤ Szép természeti környezet, kedvező természetföldrajzi adottságok, jó vízminőség ➤ Kulturális értékek (múzeumok, épületek, Festetics kastély stb.) ➤ A turizmus fellendítésében közreműködő egyesületek tevékenysége ➤ Fedett fürdőházak a parton ➤ Korcsolyázás, vitorlázás, csónakázás lehetősége ➤ Szemlélet: minden a turizmusnak van alárendelve ➤ A nagyközség kezében van a turizmus fejlesztése, nem külső kézben 	<p><u>Weaknesses</u>- Gyengeségek: <i>belső, negatív tényezők</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Az idény rövid volta ➤ Marketing és reklám hiányosságai ➤ Közlekedés (lassú és rossz vasúti közlekedés, a vasúti fővonal hiánya) ➤ Minőségi szálláshelyek alacsony száma ➤ A civil szerveződések viszonylag gyenge anyagi ereje ➤ A kommunikáció és a rugalmasság hiánya
<p><u>Opportunities</u> - Lehetőségek: <i>külső, pozitív tényezők</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Hévízzel történő jobb együttműködés több vendéget eredményezhet ➤ A balatoni hajózásba történő hangsúlyosabb bekapcsolódás több vendéget hozhat ➤ Rendezvények (korcsolyázás, disznótorok, Vadásztársaságok, Csónakázó Egylet) ➤ A kulturális adottságok (Georgikon, látnivalók) jobb kihasználása 	<p><u>Threats</u> - Veszélyek: <i>külső, negatív tényezők</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Bizonyos beruházásokhoz (vasút, villamosítás) központi, kormányzati segítség kell ➤ A versenytársak (Siófok, Füred) aktív marketingje, közlekedésileg előnyösebb fekvése ➤ Monarchián belüli fürdőhelyek nagyobb népszerűsége

Forrás: Levéltári források alapján készítette Törzsök A. 2012.

A társadalmi tényezőknek, elsősorban a helyi civil egyesületek tevékenységének köszönhetően Keszthely, ez a többfunkciós település mégis meg tudta őrizni fürdőváros jellegét. Egész idejére egy minden kényelemmel ellátott szoba a Balaton, illetve Hülám Szállodákban nem volt drága, ha a sétányra vagy a hegyekre nézett, akkor is csak harmadával került többbe (SÁGI J. 1902).

A Balaton fővárosának tartott Keszthely a XIX. század második felétől igyekezett fürdővárossá válni, a századfordulótól pedig a fürdővárosi miliójét megőrizni, bár a századfordulón a vendégforgalom tekintetében már alulmaradt – főként Siófokkal szemben – a Balaton-parti fürdőhelyek versenyében (TÖRZSÖK A. – GALAMBOS I. 2012).

5.4. A hazai és a keszthelyi turizmus helyzete és fejlődése a két világháború között

5.4.1. A hazai turizmus fejlődésének alapvonásai a két világháború között

A hazai turizmus ígéretes, folyamatos fejlődése az első világháború kitörésével megtorpant. A trianoni békeszerződés aláírásával a hazai turizmus egykor népszerű desztinációinak döntő része a határainkon túlra került, emiatt felértékelődtek a megmaradt balatoni fürdőhelyek. A korszakban a belföldi turizmus fejlesztése mellett megfigyelhető a törekvés a külföldről érkező vendégek számának növelésére, amit a turizmus ekkor már világosan felismert valuta-szerző képessége indokolt. A nagy vasúti építkezések korszaka ekkora már véget ért, a folyami és balatoni hajózásban, illetve a polgári célú repülésben azonban komoly kiaknázható lehetőségek voltak még a turizmus számára is (GUNDEL E. 1937).

A világháború alatti háborús veszteségek, a fényképes útlevelek, sőt a vízum-kényszer bevezetése miatt (BENCSIK P. 2007) a turizmus, mindenekelőtt annak nemzetközi változata jelentősen visszaesett, bár még ebben az időszakban is történt fejlődés, igaz inkább a turizmusirányítás területén. 1916-ban jött létre *Budapest Székesfőváros Idegenforgalmi Hivatala*, amely a két világháború közötti időszakban meghatározó intézmény volt a turizmus vonatkozásában (TAUSZ B. 1942). Az ország nemzetközi ellenőrzés alá helyezése és a háborút követő gazdasági válság nem tette lehetővé az ágazat nagyarányú kibontakozását, erre csak a gazdasági stabilitás megteremtését követően kerülhetett sor. Az új határok között az 1920-as évek első felében annak ellenére alig

volt külföldi turizmus, hogy Magyarország számított Európa egyik legolcsóbb országának (TIHANYI J. 1986).

A nemzetközi kapcsolatok javítására, amely a nemzetközi turizmus fejlődését is segíthette volna a győztes hatalmak, különösen a Magyar Királyság területein osztozó utódállamok elszigetelő politikája következtében – a kormányzat külpolitikai kapcsolatteremtésének ellenére – az időszak első éveiben remény sem mutatkozott. A magyar külpolitika a Népszövetséggel történt eredményes tárgyalásokat követően sokáig nem ért el látványos sikereket, így a magyar politikai vezetés és a közvélemény az olasz – magyar tárgyalásoknak különösen nagy jelentőséget tulajdonított. Az 1927-ben megkötött olasz – magyar barátsági szerződés révén egy győztes nagyhatalommal alakított ki együttműködést, amit a magyar részről – különösen a sajtó és a közvélemény – talán túl is értékelt.

A magyar királyi kormány jelentésében szomorú tényként állapította meg, hogy a „békeszerződés következtében a budapesti és balatoni fürdők kivételével az összes számottevő gyógyfürdőinket elvesztettük.” (*Statisztikai Évkönyv 1919–1922*: 225) Ez az ágazatot sújtó sajátosság messzemenő, nem ritkán máig ható következményeket hozott. A meglévő kapacitások optimális kihasználását, illetve a megmaradt területek turisztikai célú hasznosítását a kormányzat a turizmusirányítás átszervezésével, illetve fokozatos fejlesztésével is elő akarta mozdítani.

A kormányzat igyekezett biztosítani a turizmus fejlődéséhez szükséges jogi kereteket. A 2580/1928 számú M.E. (miniszterelnöki) rendelet 1928-ban létrehozta az „*Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács*”-ot, a turizmus fejlesztés- és irányítás első országos hatáskörű szervezetét (GÁL L. 1941). 1929-ben megszületett a *fürdőtörvény* (1929. évi XVI. tc.), melyet két évvel később, 1931-ben az idegenforgalom fejlesztéséről (2820/1931. M.E.), illetve az *Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács* szervezetének átalakításáról (6720/1931 M.E.) szóló rendeletek követték.

1934-ben a kereskedelmi miniszter rendelete vezette be az *Országos Magyar Idegenforgalmi Tanfolyamot és az Idegenvezetői Vizsgát* (5800/1934 K.M.). A tanfolyamot 1937-ig százötvenen végezték el. Az „*idegenforgalmi ügyek szabályozásáról*” szólt továbbá a miniszterelnök 1936. évi rendelete is (11001/1936 M.E.). A turizmus központi szervezése, fejlesztése nem volt idegen gyakorlat a háborút megelőző időszakban sem, elég, ha az 1902-ben alapított *Idegenforgalmi és Utazási Vállalatra* – az IBUSZ elődjének – a tevékenységére gondolunk, amely az 1930-as évek közepén húsz budapesti és negyven vidéki irodával rendelkezett, tehát a turizmus céljait szolgáló or-

szágos hálózatnak volt tekinthető (VERESS G. 1941). 1918-ban állította fel Wekerle Sándor az *Országos Idegenforgalmi Irodát*, amely azonban hamar megszűnt. *Budapest Székesfőváros Idegenforgalmi Hivatala* viszont a két világháború közötti időszakban töretlenül működött, sőt 1928-ig ez volt az egyetlen hivatalos turizmussal foglalkozó szervezet (BANGHA G. 1941).

A nemzetközi, sőt a belföldi turizmus fejlesztése az 1920-as években elsősorban a fővárosra koncentrált, bár a kormányzat természetesen szorgalmazta a Budapesten kívüli, elsősorban a balatoni fürdők és szálláshelyek bővítését, kiépítését is. Ekkor propagálták először a „Budapest fürdőváros” jelszót és még 1922-ben megalakult a *Budapest Fürdőváros Egyesület*, melynek elnökévé 1925-ben – elismert szakmai tudása és nem utolsósorban remek politikai kapcsolatai miatt – József nádor dédunokáját, dr. József Ferenc főherceget választották.

1925-ben két, a turizmus szempontjából lényeges intézkedés történt, egyrészt kiadásra került a Budapest és a vidék „idegenforgalmi értékeit” felsoroló ún. „Útlevelemelléklet”, amely „az első nagyobb propaganda prospektus” volt, másrészt számottevően egyszerűsítették a szállodai be- és kijelentőlapokat. Ennek az intézkedésnek jelentőségét akkor értjük meg igazán, ha hozzátesszük, hogy korábban ezek a be- és kijelentőlapok egyenként ötvenhat kérdést tartalmaztak, míg az újak „mindössze” csak huszonhatot (TAUSZ B. 1942: 14). A *Magyar Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetsége*, az első országos turisztikai egyesületként ugyancsak 1925-ben jött létre, amelyet hamarosan, 1927-ben követett a *Magyar Királyi Balatoni Intéző Bizottság* megalakítása is (PÖLTZEL J. 1941). 1929-ben az országgyűlés elhivatott tagjai Pekár Gyula országgyűlési képviselő elnöklétével a Magyar Országgyűlés Tagjainak Idegenforgalmi Testülete – röviden *Parlamenti Idegenforgalmi Bizottság* – keretében igyekeztek felkarolni és előmozdítani a turizmus ügyét. Törekvéseik egyik első eredménye egy olaszországi parlamenti képviselőkből álló delegáció vendégül látása volt a magyar fővárosban 1929-ben (*A magyar idegenforgalom évkönyve 1935*). A fővárosban 1934-ben megalakult a *Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság*, 1936 januárjában pedig megkezdte működését az *Országos Idegenforgalmi Hivatal*, teljessé téve a hazai turizmusirányítás rendszerét.

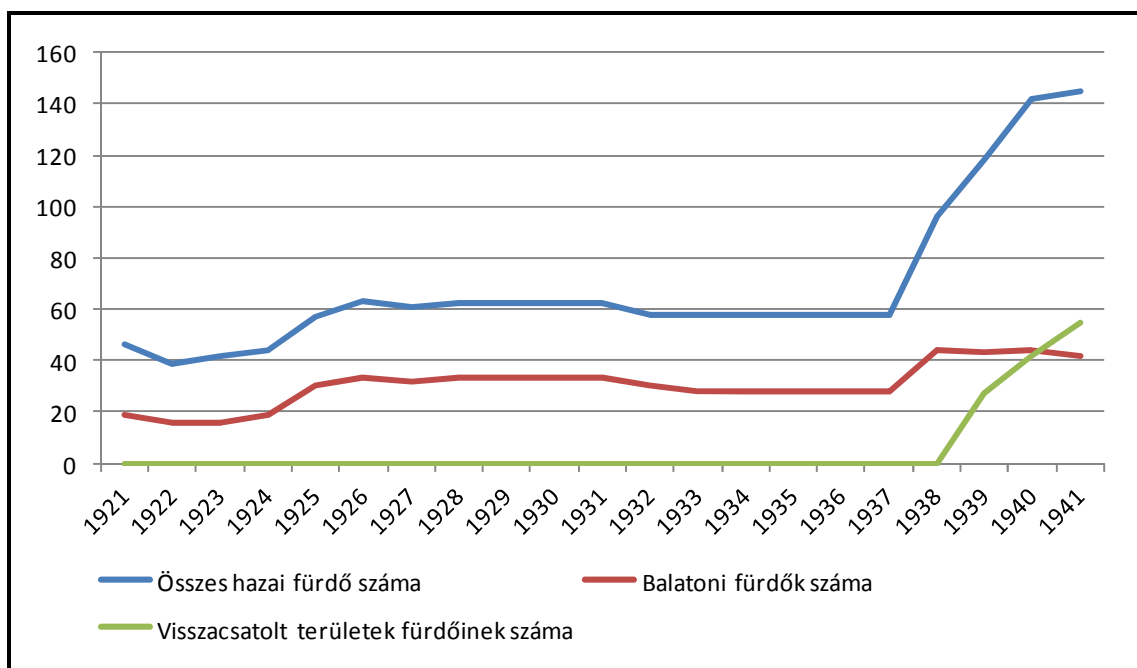
A korszak kétségkívül legfontosabb alapvonásának a balatoni fürdőhelyek felértékelődése bizonyult mind a kormányzat, mind pedig a nyaralni, üdülni vágyók szemében. A vendégszám folyamatos növekedésével a hazai szálláshelykínálat, vendéglátás, turisztikai szolgáltató szektor nem tudott maradéktalanul lépést tartani, ezért került hazánkban bevezetésre a „paying guest”, azaz a „fizető vendég” rendszere (BÁRSONY O.

1933: 9). A kormányzat – már csak a fizetési mérleg egyensúlyának érdekében is – nagyarányú fejlesztésekkel igyekezett a hiányzó szállás és szolgáltatói kapacitást részben bővíteni, részben megteremteni annak érdekében, hogy tömegek számára nyújthasson a belföldi nyaralás, üdülés vonzó alternatívát a külföldi nyaralással szemben. A belföldi idegenforgalom ösztönzése érdekében a MÁV az 1930-as évektől ún. filléres gyorsvonatokat indított a nagyobb hazai városokból, mely a magyar lakosság mind nagyobb aránya számára tette elérhetővé az utazást belföldön (KUDAR L. 2003).

Nem kis visszhangot kapott, hogy az 1923-ban felvett népszövetségi kölcsön – amely a háborús veszteségeket még ki sem hevert és kirabolt országnak valódi mentőöv volt – egy részét, amelyet kizárólag az ország pénzügyi helyzetének helyreállítására lehetett volna fordítani, a kormányzat a lillafüredi Palota Szálló építésére fordította.

Balatonkenese, amely a XIX. század utolsó évtizedeiben Keszthely mellett a Balaton-kultusz egyik kiindulópontja volt (LÓCZY L. 1920), ismét a balatoni turizmus fejlődésének egyik fontos helyszínévé vált, 1922-ben már „sátortábornak”, azaz kempingnek adhatott otthont. A szálláshelyi és turisztikai kapacitásbővítésre való törekvés jól kirajzolódik a fürdőhelyek számának alakulásán keresztül (14. ábra).

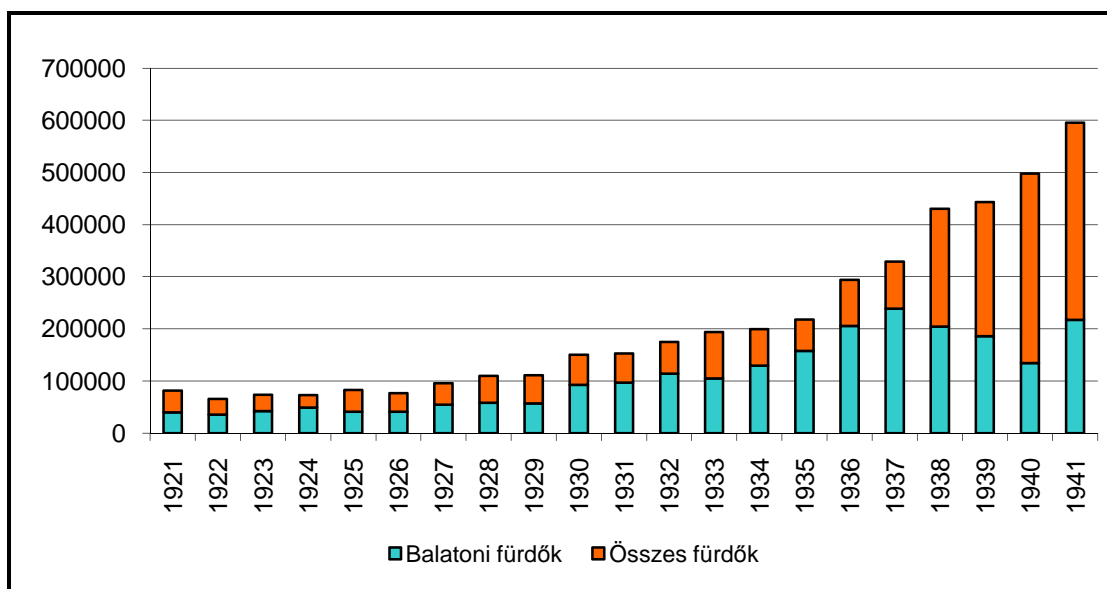
14. ábra. A fürdőhelyek számának alakulása Magyarországon 1921 és 1941 között, különös tekintettel a Balatonra, illetve a visszacsatolt területekre

Forrás: *Statistikai Évkönyv 1921 és 1941 közötti évfolyamai* alapján készítette Törzsök A.

A két világháború között a balatoni fürdőhelyek száma 16 és 44 között mozgott, azaz megduplázódott, sőt csaknem megtriplázódott. 1921-ben még csak 46 fürdőhelyet, ebből 19 balatoni fürdőt tartottak nyilván (41%), 1925-ben már 57-et, amelyből 30 (53%) volt balatoni település. A balatoni fürdők évenként változó – 38 és 53% közötti – mértékben, de közel felét tették ki a hazai fürdőknek, ezt az arányt csupán a visszacsatolások (Felvidék, Kárpátalja, Észak-Erdély, Délvidék) változtatták meg jelentősen, bár nem tartósan. 1941-ben a 42 balatoni fürdőhely csak 29%-át jelentette a 145 nyilvántartott fürdőhelynek. A balatoni fürdőhelyek fontosságát mutatja a két világháború közötti időszakban a vendégforgalom alakulása is (15. ábra).

15. ábra. A hazai fürdők vendégforgalmának alakulása 1921 és 1941 között, különös tekintettel a balatoni fürdőhelyekre

Forrás: *Statistikai Évkönyv 1921 és 1941 közötti évfolyamai* alapján készítette Törzsök A.

Az olyan, már évtizedek óta működő balatoni fürdőhelyek jelentőségét, mint Keszthely, Balatonfüred vagy Siófok nem lehet eléggé hangsúlyozni (KANYAR J. 1983). 1921-ben a hazai fürdők vendégforgalmának mintegy 49, 1924-ben 67, 1925-ben 50, 1930-ban 61, 1935-ben 72,5, 1941-ben pedig 36,6 százalékát adták a balatoni fürdőhelyek. Tehát jelentős, a számarányukat többnyire meghaladó mértékben vették ki részüket a fürdők forgalmából. A balatoni fürdők jelentősége kétségtávol az 1930-as évek első felében volt a legnagyobb. 1937-ig, 239284 látogató eléréséig folyamatos volt a vendégforgalom növekedése (*Statistikai Évkönyv, 1937*). Ezt követően – noha a hazai

fürdők összforgalma továbbra is nőtt – a balatoni vendégek száma érzékelhetően csökkent, különösen 1940-ben, igaz 1941-ben ismét elérte a 217703 főt (*Statisztikai Évkönyv 1941*). A visszacsatolt területek fürdői hosszú távon komoly versenytársai lehettek volna a balatoni fürdőhelyeknek és nagymértékben hozzájárulhattak volna a nyaralók, üdülők tömegeinek belföldön tartásához, azaz a nemzetközi turizmus passzívumának mérésékléséhez.

A turizmus fejlődésének alapfeltétele a jó közlekedési infrastruktúra (ABONYINÉ PALOTÁS J. 2007). A hazai vasúti hálózat főváros központú sugaras és a nagyobb városokat összekötő körkörös szerkezetéből éppen ez utóbbi került elcsatolásra, ami az utazási lehetőségeket erőteljesen korlátozta. Mindezek ellenére az időszaknak kétségkívül a vasút maradt a legfontosabb, a tömegturizmus igényeit is kielégíteni képes közlekedési infrastruktúrája. A Magyar Királyi Államvasutak Idegenforgalmi Osztálya dr. Tüske Jenő főtanácsos vezetésével egyenesen a turizmus fellendítését kapta feladatul (*A magyar idegenforgalom évkönyve 1936*). Utóbbi cél nem volt előzmények nélküli. 1901-ben húsz magyar fürdő és gyógyhely ingyen vasúti reklámját rendelte el a belügyminiszter (JOBST Á. 2001).

A korszakban egyre nagyobb teret nyertek a gépkocsik, melyek a közúti közlekedésben eredményeztek jelentős változásokat, új igényeket támasztva az infrastruktúra felé. A személygépkocsik száma ugyan dinamikusan növekedett hazánkban is ezen időszakban, ugyanakkor sajnálatos módon a megmaradt mintegy 16836 km hosszú közúthálózat „elég nagy hányada” volt „alig alkalmas” a gépkocsi közlekedésre. Az ország gépjárműállománya 1927-ben elérte a 17921-et, de ebből csupán 8155 volt személygépkocsi, 372 a turizmus számára is fontos busz és 1104 bérautó (VÁRSZEGHY J. 1928c). Az autó és a vasút versenyéhez a két világháború között már az autóbusz is csatlakozott.

Az autóbusz a korszakban elsősorban kis- és középtávolságon jelentett versenytársat a vasútnak. Előnye volt a vasúttal szemben, hogy a város központjában, illetve bárhol megállhatott, az útvonalat szabadon lehetett módosítani, emellett olcsóbb volt mint a hasonló kényelmű vasúti kocsiosztály. Gyorsasága sem sokban maradt el a vonatétól. Emiatt a vasúttársaságok a két világháború között Európában igyekeztek saját kezelésben szervezni az autóbuszjáratokat, önmaguknak teremtve konkurenciát, így kerülvén el azt, hogy ez a versenytárs kedvezőbb tarifapolitikával válságba sodorja a vasutat (GUNDEL E. 1937).

A békeszerződés a hazánk területén lévő vízi utakat csaknem teljes egészében nemzetközinek nyilvánította, így a magyar hatóságok 1927-ig a teher- és személyforga-

lomra vonatkozóan nem rendelkeztek pontos adatokkal. A hajózás a gyorsaság tekintetében természetesen jóval elmarad ugyan a vasúti vagy légi közlekedéstől, ám „olcsó tarifája mellett az utazás szépsége és kényelme az, amely versenyképessé tudja tenni”. (GUNDEL E. 1937: 89) A Balaton személyforgalma 1926-ban 53717 fő, 1927-ben már 141259 fő volt. A vízi járművek száma 260-ról 676-ra nőtt, ez a növekedés a „vízi sport térhódítását” mutatta (VÁRSZEGHY J. 1928b: 508).

Az „autók ezrei”, a villamosított vasútvonalak, a „hálófülkével berendezett repülőgépek” és a „kormányozható léghajók” az utazás új, gyorsabb formáit valósították meg (BÁRSONY O. 1929).

Magyarország nem tudott maradéktalanul élni az új technológia nyújtotta lehetőségekkel, ám légi forgalma már számottevő volt. A kormányozható léghajó felszállása és leszállása egyébként körülményes, hosszadalmas és költséges volt, ezért a szakemberek úgy vélték, hogy csak „egymással élénk kétoldali forgalomban álló területek közötti leszállás nélküli összeköttetésére alkalmazható.” (GUNDEL E. 1937: 93) A két világháború között a polgári célú repülés a turizmus számára is új potenciális közlekedési infrastruktúrát és turisztikai attrakciókat jelentett.

A trianoni békeszerződés értelmében minden repülőgépet, motort és valamennyi repüléssel kapcsolatos készüléket és anyagot a Katonai Ellenőrző Bizottságnak ki kellett szolgáltatni, így a kereskedelmi célú repülés megalapozása hihetetlen nehézségekbe ütközött. A békeszerződés életbe lépését követően Magyarország hat hónapra el volt tiltva minden repüléssel kapcsolatos tevékenységtől (gyártás, alkatrészek importja, légi forgalom). Az 1922. január 22-éig tartó repülési tilalmat azonban a Katonai Ellenőrző Bizottság egészen novemberig fenntartotta arra hivatkozva, hogy a polgári repülőgépek ismérveit még nem állapították meg. (VÁRSZEGHY J. 1928a). A légi forgalom ennek ellenére már 1922-ben megindult és gyors fejlődésnek indult mind a járat-, mind az utasok száma tekintetében.

A légi forgalom beindulása és folyamatos növekedése nyilvánvalóan kedvező hatással volt a nemzetközi turizmusra. A körrepülések és helyi felszállások – melyek egy része sétarepülés volt – a belföldi turizmust erősítették. 1927-ben ez utóbbi kategóriában nyilvántartott utak csaknem fele (196) volt sétarepülés, amely azonban a kategória utasainak 85%-át (951) jelentette. Különösen figyelemre méltó az 1923-ban ideiglenesen fenntartott Budapest-Siófok vonal, ami minden bizonnyal elsőként vitt repülővel turistákat a Balatonhoz (4. táblázat).

4. táblázat. A magyar légi forgalom alakulása 1922 és 1927 között

Év	A vállalatok száma	A megtett utak		A szállított	
		száma	hossza (km)	utasok száma	összes küldemények súlya kg
I. Menetrendszerű járatok					
a) Budapest – Bécs					
1922	1	469 ¹⁾		334	1)
1923	3	2) 794	1)	2) 1.267	1)
1924	3	1219	292.560	2.531	1)
1925	3	1214	302.995	1.992	124.989
1926	3	1361	310.009	2.250	135.524
1927	3	1529	365.978	3.303	201.546
b) Budapest – Belgrád					
1922	1	3) 58	1)	3) 23	1)
1923	1	456	1)	322	1)
1924	1	439	120.530	306	1)
1925	1	475	155.318	360	50.264
1926	1	575	180.512	431	74.660
1927	1	700	228.652	458	116.966
c) Budapest – Graz					
1926	1	18	5.650	37	45
1927	2	384	129.430	372	4.115
I. Összesen					
1922	1	527	79.100	357	2.648
1923	3	1250	169.000	1.589	35.489
1924	3	1658	413.090	2.837	110.637
1925	3	1689	458.313	2.352	175.253
1926	4	1954	496.171	2.718	210.229
1927	4	2613	724.060	4.133	322.627
II. Alkalmi járatok					
1922	-	3	-	4	-
1923	-	43	-	187	-
1924	-	54	-	119	-
1925	-	4) 404	-	4) 657	-
1926	-	30	-	54	-
1927		115	-	165	-
III. Körrepülések és helyi felszállások					
1922		36	-	-	-
1923	-	682	-	2.248	-
1924	-	346	-	1.136	-
1925	-	360	-	1.078	-
1926	-	277	-	343	-
1927	-	5) 405	-	1.108	-

¹⁾ Vonalanként nem részletezhető

²⁾ Ebből 7 menet 32 utassal az ideiglenesen fenntartott Budapest-siófoki vonalra esik 224 utas,

³⁾ Ebből 57 menet 20 utassal csak Aradig közlekedett.

⁴⁾ A belföldi újságjáratokkal együtt.

⁵⁾ 1927-ben 196 sétarepülés történt, 951 utassal

Forrás: VÁRSZEGHY J. 1928a p. 87. alapján készítette Törzsök A.

A légi közlekedés elsősorban a gyorsaság tekintetében előzte meg versenytársait, a vasutat, az autóbust vagy a hajót, amely azonban sokkal döntőbb volt az üzleti életben, mint a turizmusban. A repülő magas díjszába, a gyakori – általában kisebb – balesetek, a legtöbb repülőtér viszonylag nagy távolsága a várostól és körülményes megközelítése, az utas által magával vihető poggyász súlyának maximálása, egyaránt csökkentette vonzerejét a turisták körében. A légi közlekedésnek – állapította meg Gundel Endre „az idegenforgalomban nincs oly nagy jelentősége, amelyet általában tulajdonítanak neki.” (GUNDEL E. 1937: 92) A nemzetközi irodák 1924-ben kapcsolták be Budapestet is útvonalaikba, 1925-ben pedig megalakult a *Magyar Külügyi Társaság Idegenforgalmi Szakosztálya*, melyet 1926-ban a *Duna Szövetség* létrehozása követett (TIHANYI J. 1983).

A magyar gazdasági szakemberek tisztában voltak azzal, hogy a fizetési mérleg aktív oldalán a turizmusból származó bevételeknek kiemelt a jelentősége, ugyanakkor a külföldre kiutazó magyarok érzékelhetően megterhelik a mérleg passzív oldalát (SZIGETI Gy. 1925). 1929-ben miközben a velünk szomszédos utódállamokban a turizmus mérlege mindenütt pozitív volt – Ausztriában 27,4, Csehszlovákiában 3, Jugoszláviában 1,2, míg Romániában 0,9 millió aranydollár többletet termelt az ágazat – addig Magyarország esetében 5,9 millió aranydolláros deficit mutatkozott a fizetési mérlegben. A nemzetközi turizmus passzívuma Európában csak Svédországban, és a gazdaságilag összehasonlíthatatlanabbul erősebb Németországban volt nagyobb (8, illetve 28,6 millió aranydollár), mint Magyarorszáé (*Az idegenforgalom jelentősége...*).

Az elért külpolitikai sikerek, a pénzügyi stabilitás visszaszerzése aztán jótékonyan hatottak a gazdaság fejlődésére és a turizmusban is mutatkoztak a konjunktúra jelei. Magyarország a mohácsi csatavesztés utáni újkori története során először 1927. március 31-én, a Katonai Ellenőrző Bizottság távozásával nyerte el a teljes önállóságot – még ha ez egy jelentősen összezsugorodott területre is korlátozódott – lehetőségeit, fejlődését immár sem dinasztikus, sem birodalmi akarat nem befolyásolta. A magyar főváros Bécs, a számos balatoni fürdőhely pedig a Monarchia kiváló fürdőinek árnyékából szabadult ki és találhatta meg saját közönségét.

Az 1930-as évek jelentős sajátossága volt a német orientáció folyamatos erősödése. 1933-ban az összes külföldi vendég 11%-a volt német. 1937-ben Nemzetközi Fürdőügyi Kongresszust tartottak Budapesten, 1938-ban az Eucharisztikus Világkongresszus, illetve az AGOT (Nagy Nemzeti Utazási és Idegenforgalmi Irodák) és a FIAV

(Magánutazási Irodák Szövetsége) kongresszusa vonzott sok külföldi látogatót a fővárosba (TIHANYI J. 1983).

Az egyre nagyobb tömegeket érintő nemzetközi turizmus még az 1930-as években is passzívumot mutatott. Fellner Frigyes 1930-ban közölt adatai szerint állampolgáraink külföldi költése 32,9 millió pengő kiadást jelentett, szemben a fővárosban és vidéken megforduló külföldiek által elköltött 26,1 millió pengővel (FELLNER F. 1930). A magyarok 1931-ben Ausztriában 25, Csehszlovákiában 6,8, Olaszországban 9,6, Németországban 3,8, egyéb országokban pedig 12,8 millió pengőt költöttek el, míg az innen származó 26,3 millió pengős bevétel ennek felét sem érte el, tehát a deficit 31,2 millió pengőt tett ki. A magyarok, különösen a vagyonosnak nem, de szegénynek sem mondható tisztviselők tömegesen töltötték el a szabadságukat külföldön. Ennek a külföldre irányuló forgalomnak ugyanakkor csak csekély részét tették ki a gyógyfürdőket felkeresők vagy tanulmányúton lévők, „a túlnyomó többség csak nyaralók és üdülők seregéből” adódott. A vendégek zöme „nem fényűzést, hanem a polgári kényelem nyugalma” kereste, amit a határokon belül tömegesen „nem mindenütt tudták” megtalálni (BÁRSONY O. 1933: 9).

A helyzet megváltoztatására, a belföldi turizmus erősítésére több javaslat és terv is napvilágot látott a két világháború között. Marton Béla valóban tömegeket kívánt bevonni a turizmusba, a „szabadidő mozgalmak”, valamint a „munkásnyaraltatás” révén. A munkásság bekapcsolódása a turizmusba egyúttal az életszínvonal emelkedését is jelezte, amit elősegített személyi oldalról „az utazás három alapfeltétele: a szabadidő, a diszkrécionális jövedelem (az alapvető szükségletekre fordított összeg után fennmaradó jövedelem) és a motiváció.” (GYURICZA L. 2008: 23)

A turizmus számára kihasználhatónak Marton Béla évi hatvan napot tartott, amiből ötvenkettő volt vasárnap, nyolc „teljes munkaszüneti nap”, mint Szent István napja, húsvét, pünkösd. 1940 nyarán már két helyen, Balatonaligán és Hévízszentandrásán is megvalósult a Nemzeti Munkaközpont szervezésében a „munkásnyaraltatás”. A pihenő munkások 2-3 ágyas szobákban történő elhelyezést, napi háromszori étkezést kaptak, a szálláshelytől és a nyaralás időpontjától függően 28 és 47,6 pengő közötti összegért (MARTON B. 1940: 15).

Bársony Oszkár – aki a nemzetközi turizmus fontos tartalékának tekintette a Magyarországtól elszakított részen élő magyarság nyaraló közönségét – tíz pontos akciótervet dolgozott ki a belföldi turizmus fellendítésére. Ennek első eleme egy országos, megbízható felmérés lett volna a férőhelyek számáról, minőségéről, az adott helyen

elérhető turisztikai szolgáltatásokról, melynek eredményeit természetesen fényképekkel ellátott brosúrákban, többszázezer példányban szeretett volna terjeszteni. A további elképzelései között megtaláljuk a turizmusban érdekelt vállalkozások számára kedvezményes kölcsönöket nyújtó intézmény létesítését, adómoratórium, azaz adó- és illeték-könnyítések biztosítását az üdülőhelyek szállodái és panziói számára. A vasúti közlekedésben a Franciaországban már bevált olcsó családi jegyek bevezetését és a hazai gyógyfürdők értékeit bemutató orvosi ankétok tartását javasolta, melyen részben a hazai, részben az elcsatolt területek orvosai vehetnének részt minden költségük fedezése mellett. Érdekes javaslata, hogy a nagy számban külföldön nyaraló tisztviselők itthoni nyaralásra buzdítása érdekében a szabadságukat három-négy nappal meg kellene hosszabbítani, ha igazolják, hogy itthon nyaraltak. A hazai turizmus fellendülését elsősorban mégis a megfelelő szálláshelyek és minőségi szolgáltatások kialakításától és propagálásától várta (BÁRSONY O. 1933).

Kallós István 1934-ben az idegenforgalom központi szervezését javasolta, „akár a megfelelően átszervezhető idegenforgalmi hivatalban, akár máshol, fődolog, hogy egy helyre koncentrált munkával és egyszeri költséggel végezzék, akkor olyan munkakeret jöhet létre, amely a legközelebbi tíz évben minden idegenforgalmi és fürdőügyi kérdésben döntő és végrehajtó erővel intézkedhet.” (KALLÓS I. 1934: 10) A két világháború között a szakemberek a turizmus pozitív hatását a nemzetgazdaságra, legszembetűnőbben a fizetési mérlegre pontosan ismerték, és már a háború alatt szorgalmazták a felkészülést a világégés utáni időszakra, mivel az „idegenforgalom is mindinkább szervezett tömegjelenséggé válik, amely az államot és társadalmat egyaránt új feladatok elé állítja.” (BUD J.1943: 15)

5.4.2. Keszthely a jelentősebb balatoni fürdőhelyek versenyében a két világháború között

„A Balaton értéke nemzetgazdasági szempontból már szinte felbecsülhetetlen.” – írta dr. Avarffy Elek 1937-ben – „A 220 km-es partvidéken a remek műutak mentén ma már több mint 3000 villa szolgálja az üdülés céljait és az egészséget, szállodák és penziók – sajnos még kevés vízvezetékekkel – üdülők és turistaházak, szociális intézmények. 35 gyógyfürdő és üdülőtelep, gyógyforrások, a Balaton iszapja, levegője, hulláma, napsugara, sportegyesületek, sporttelepek, cserkész- és leventetáborok állanak

nemzetépítés, a nemzetgazdaság és a nemzetegészségügy szolgálatában.” (AVARFFY E. 1937: 5) A Balaton vált hazánk kiemelt üdülőhelyévé (GERTIG B.1985).

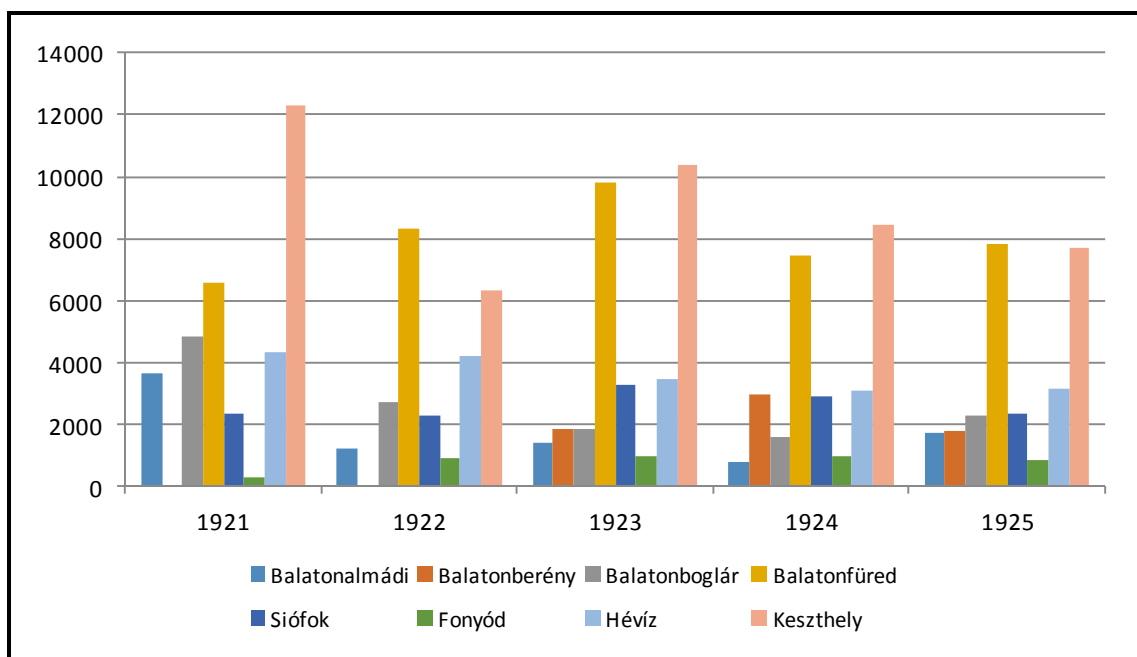
A korabeli statisztikusok és a szakirodalom a balatoni fürdőhelyeket gyógyfürdőknek tekintette, a Statisztikai Évkönyvekben ezért vendégforgalmi adataik a „Nevezetesebb gyógyfürdők vendégforgalma” cím alatt kerültek közlésre. Jelen munka elsősorban a keszthelyi turizmus sajátosságait kívánja megragadni, ezért valamennyi Balaton-parti fürdőhely forgalmi adatainak ismertetése és elemzése nem lehetett célja. A vendégforgalmi adatok elemzéséhez ugyanakkor elkerülhetetlen volt – az összehasonlíthatóság érdekében – kijelölni néhány Balaton-parti települést és Keszthely vendégforgalmának alakulását ezek adatainak tükrében vizsgálni.

A balatoni fürdők látogatottságának, kihasználtságának vizsgálatánál hét Balaton-parti település – Balatonalmádi, Balatonberény, Balatonboglár, Balatonfüred, Siófok, Fonyód, Keszthely – mellett az összevethetőség érdekében célszerűnek látszott az elemzés tárgyává tenni Hévíz és Budapest fürdőinek vendégforgalmát is. A budapesti fürdők adatainál 1937-ig öt fürdő, a Császárfürdő, a Lukács-fürdő, az Erzsébet-fürdő, a Margit-fürdő és a Rácfürdő – 1930-tól Szent Imre-fürdő – vendégforgalmát közölte a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, amelyet 1938-tól egészítettek ki a Gellért-fürdő adataival.

A vonatkozó Statisztikai Évkönyvekből kigyűjtött, 1921 és 1941 közötti vendégforgalmi adatokat – elsősorban terjedelmi okokból – négy táblázatba rendezve a melléletekben helyeztem el (9.2. *melléklet*). Az alábbiakban ugyanakkor négy, ezen a mellékleten alapuló táblázat (5-8. *táblázat*) és négy diagram segítségével tekintem át és elemzem az 1920-as évek első (11. *ábra*), illetve második felét (12. *ábra*), az 1930-as évek első öt évét (13. *ábra*), végül pedig az 1936 és 1941 közötti időszakot (14. *ábra*). A budapesti fürdők adatait mindenütt összevontan közöltem. A vendégéjszakák számát ebben a korszakban sem tartották nyilván folyamatosan és minden településen. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal évkönyveiben egyáltalán nem közölt ilyen adatokat, ebből fakadóan az átlagos tartózkodási idő nem állapítható meg. Ugyanakkor a rendelkezésre álló adatokból kiszámítható, hogy mennyinél *nem lehetett kevesebb* a vendégéjszakák száma és az átlagos tartózkodási idő. A vendégforgalmi statisztikára támaszkodva emellett kísérletet teszek a belföldi és külföldi *vendégéjszakák minimális számának*, valamint a *minimális tartózkodási időnek* a meghatározására is, a korábbiakban – a 4. kutatási módszerek fejezetben – ismertetett módszer szerint.

Az első világháborút követően Magyarországon csak lassan indult meg a vendégforgalom a hazai fürdők felé (SCHNEIDER Á. 1938). 1921-ben Keszthely adta a hazai fürdők vendégforgalmának mintegy 15, a balatoni fürdők vendégforgalmának pedig 31 százalékát. A Balaton vendégforgalmából Keszthely mellett Balatonfüred és Balatonboglár részesedése volt még jelentősebb. Országos szinten a fürdők vendégforgalmának 8 és 6, míg balatoni relációban 16,5 illetve 12%-át prezentálták. A Balaton-part két legnagyobb települése, Keszthely és Balatonfüred az évtized közepéig megőrizték elsőbbségüket, bár Keszthely jelentősége a többi fürdő előretörésével fokozatosan csökkent (16. ábra).

16. ábra. A nevezetesebb balatoni fürdőhelyek és Hévíz vendégforgalma
1921 és 1925 között

Forrás: *Statistikai Évkönyv 1921 és 1925 közötti évfolyamai* alapján készítette Törzsök A.

Az évtized első felének balatoni turizmusáról még teljesebb képet alkothatunk, amennyiben a vendégforgalmat a korabeli statisztikai kategóriák – állandó, illetve ideiglenes vendégek, belföldi, külföldi – szerint is megvizsgáljuk (9.2.1. melléklet). A vendégek száma a Balatonnál 1924-ben, Budapesten 1925-ben volt a legmagasabb, amíg a főváros esetében 1923 számított a legrosszabb évnak ebből a szempontból, addig a Balaton összforgalmában 1922-ben volt legalacsonyabb a vendégforgalom. Az egyes bala-

toni fürdőhelyek között azonban lényegesek a különbségek. Az évtized első felében 1921 nem csupán Keszthely, hanem Balatonalmádi és Balatonboglár esetében is a legnagyobb vendégforgalmat hozó évnak bizonyult, míg Balatonfüred és Siófok vonatkozásában 1923-ban, Fonyód és Balatonberény számára pedig 1924 volt a legjobb szezon.

A legtöbb állandó vendéggel – Hévízt is megelőzve – Balatonfüred rendelkezett, utánuk Keszthely, illetve Balatonboglár következett. Siófok és Fonyód hagyományosan sokkal több ún. ideiglenes vendéget fogadott, mint állandót, bár a Balaton összforgalmában viszont az évtized első felében mindvégig az állandó vendégek száma volt a jelentősebb. A külföldi vendégek száma egyik balatoni településen sem bírta a fővárosi fürdőkhoz mérhető jelentőséggel, leginkább még Balatonfüreden és Keszthelyen volt számottevő. A főváros öt fürdőjének együttes vendégforgalma 1921-ben mintegy ötöde volt a Balaton összforgalmának, 1924-ben pedig megközelítőleg nyolcada, a belföldi vendégek tekintetében pedig még jelentősebb a különbség (9.2.1. melléklet).

A balatoni fürdőhelyeken a minimális tartózkodási idő 1921 és 1925 között meghaladta a négy-négy és fél és csak két évben – 1922-ben és 1924-ben – haladta meg az öt napot (5. táblázat).

5. táblázat. A vendégéjszakák minimális száma és a minimális tartózkodási idő a nevezetesebb balatoni fürdőhelyeken, Hévízen és Budapesten 1921 és 1925 között

	Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
		Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Balaton összesen	1921	172802	5083	177885	4,47	4,50	4,47
	1922	181487	8635	190122	5,37	4,27	5,31
	1923	192578	7060	199638	4,71	4,35	4,70
	1924	253109	6676	259785	5,34	4,13	5,30
	1925	188731	7618	196349	4,75	4,34	4,73
Almádi	1921	12031	35	12066	3,33	7,00	3,33
	1922	8736	0	8736	7,00	0	7,00
	1923	9541	413	9954	7,00	7,00	7,00
	1924	5600	56	5656	7,00	7,00	7,00
	1925	8415	170	8585	5,00	6,54	5,02
Balaton-berény	1921	0	0	0	0	0	0
	1922	0	0	0	0	0	0
	1923	13013	0	13013	7,00	0	7,00
	1924	20615	0	20615	7,00	0	7,00
	1925	12201	259	12460	7,00	7,00	7,00

	Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
		Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Balaton-boglár	1921	20606	0	20606	4,26	0	4,26
	1922	13132	526	13658	5,02	6,41	5,07
	1923	11626	482	12108	6,47	6,51	6,47
	1924	8715	105	8820	5,47	7,00	5,49
	1925	13803	308	14111	6,16	7,00	6,18
Balaton-füred	1921	30488	760	31248	4,79	4,13	4,77
	1922	38012	3646	41658	5,29	3,29	5,02
	1923	50813	2533	53346	5,47	5,02	5,44
	1924	34810	1974	36784	4,93	5,14	4,95
	1925	35865	2615	38480	4,88	5,53	4,92
Siófok	1921	15624	812	16436	7,00	7,00	7,00
	1922	13300	2520	15820	7,00	7,00	7,00
	1923	6000	317	6317	1,91	2,66	1,94
	1924	4802	308	5110	1,72	2,52	1,75
	1925	5350	280	5630	2,38	2,64	2,39
Fonyód	1921	800	616	1416	4,55	7,00	5,36
	1922	2876	39	2915	3,21	2,60	3,20
	1923	2966	58	3024	3,10	1,71	3,05
	1924	5085	196	5281	5,25	7,00	5,30
	1925	5367	29	5396	6,37	2,64	6,32
Hévíz	1921	26564	126	26690	6,20	7,00	6,20
	1922	26246	504	26750	6,33	7,00	6,34
	1923	22357	651	23008	6,64	7,00	6,65
	1924	18848	536	19384	6,28	6,70	6,29
	1925	19604	416	20020	6,39	6,71	6,40
Keszthely	1921	31050	1659	32709	2,63	3,09	2,65
	1922	16837	1055	17892	2,80	3,27	2,82
	1923	25308	1893	27201	2,59	3,02	2,62
	1924	18424	1788	20212	2,39	2,46	2,39
	1925	18024	1968	19992	2,59	2,71	2,60
Budapest	1921	35892	8265	44157	5,93	4,07	5,46
	1922	29879	6632	36511	5,67	3,72	5,17
	1923	22657	6126	28783	5,44	5,32	5,41
	1924	29366	4123	33489	5,17	4,40	5,06
	1925	36379	9053	45432	5,05	4,03	4,81

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1921 és 1925 közötti évfolyamai* alapján készítette
Törzsök A.

A minimális tartózkodási idő vonatkozásában érdekes különbségeket figyelhetünk meg az egyes fürdőhelyek között. Siófokon 1921-ben és 1922-ben – a korábbi, már a századfordulótól érzékelhető tendenciákkal szemben – ez az érték hét volt, míg Keszthelyen nem érte el a három napot sem. Siófok korábban főként az ideiglenes vendégek nagy számának köszönhetette vendégforgalmának jelentős részét, míg Keszthely forgalmának alapját az állandó vendégek alkották.

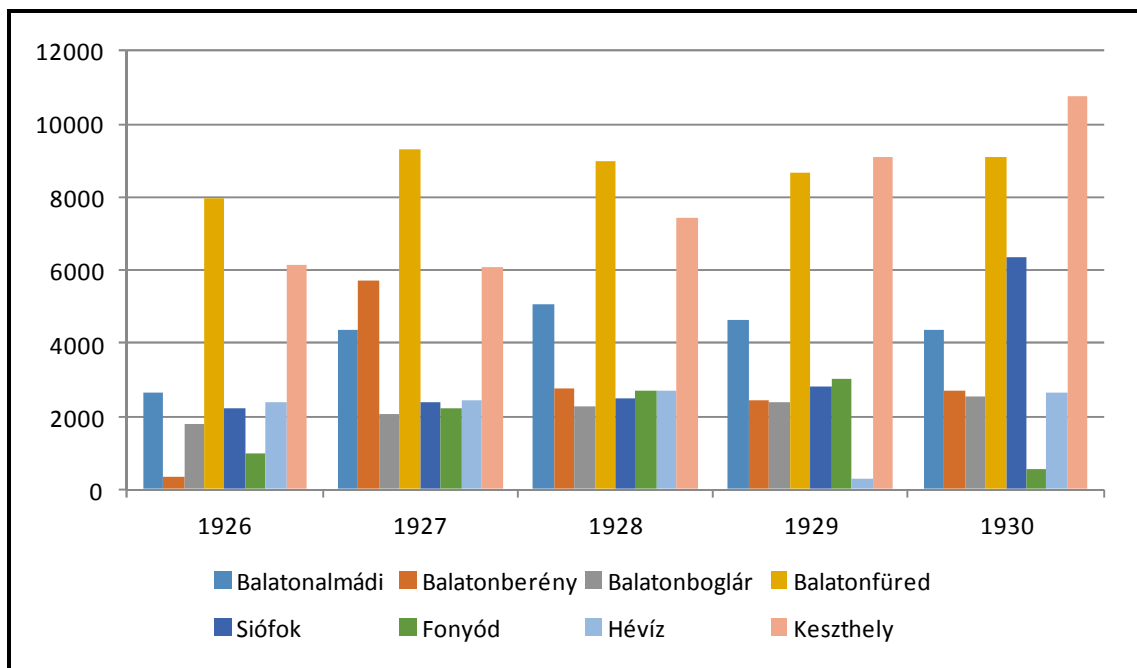
A hat napot is meghaladó minimális tartózkodási idő a meleg gyógyvízzel bíró Hévíz esetében nem meglepő, bár érdekes, hogy magasabb, mint az öt gyógyfürdővel és számos látnivalóval, attrakcióval rendelkező magyar főváros vonatkozásában.

Siófok esetében kézenfekvőnek tűnhet a feltevés, hogy talán szervezett csoportok is hozzájárulhattak a fürdőhely forgalmához, ám valószínűbb, hogy ebben a két évben nem volt ideiglenes vendég, a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal legalábbis nem közölte a számukat. Hasonló a helyzet Balatonalmádi esetében 1922 és 1924 között, Balatonberénynél 1921 és 1925 között. Balatonbogláron 1922 és 1925 között viszont a forgalom döntő részét kétségtől az állandó vendégek alkották. Érdekes, hogy a legtöbb helyen a külföldi vendégek minimális tartózkodási ideje hét nap körül mozgott. Ez részben annak volt köszönhető, hogy az 1920-as évek elején Magyarország Európa legolcsóbb országai közé tartozott. Amikor az összforgalom tekintetében a minimális tartózkodási idő alacsonyabb volt, ezt a belföldi vendégéjszakák nagyobb száma magyarázza. A balatoni fürdőhelyek eredményeit összegezve a vendégéjszakák minimális száma növekvő tendenciát mutatott, 1924-ben kiugróan sok, 1925-ben viszont 1923-hoz képest is kevesebb volt. 1921 és 1925 között a vendégéjszakák minimális száma – a budapesti fürdőket és Keszthelyt egyaránt meghaladóan – különösen Balatonfüreden volt magas.

Az évtized második felében már számottevő fellendülés figyelhető meg a vendégforgalomban (17. ábra), Keszthely és Balatonfüred elsőbbsége az évtized végéig még megmaradt, ám Siófok, Balatonalmádi és Balatonberény forgalma a korábbi időszakhoz képest látványosan nőtt; 1926-ban különösen érdekes Siófok ugrásszerű növekedése. Az 1926 és 1930 közötti időszak a turizmus újabb megerősödésének időszaka volt, amit a belföldi és külföldi látogatók számának jelentős gyarapodása is igazol.

17. ábra. A nevezetesebb balatoni fürdőhelyek és Hévíz vendégforgalma
1926 és 1930 között

Forrás: *Statistikai Évkönyv 1926 és 1930 közötti évfolyamai* alapján készítette Törzsök A.

A részletesebb adatokat vizsgálva (9.2.2. *melléklet*) megfigyelhető a Balaton vendégforgalmának töretlen növekedése, amely öt év alatt mintegy 224%-os növekedést ért el, Siófok esetében ez a szám 283,5%. 1926 és 1930 között minden balatoni fürdőhely vendégforgalma növekedett, a külföldi vendégek száma különösen Balatonfüreden, Siófokon és Keszthelyen volt jelentős. Balatonberény és Balatonfüred számára kétségkívül az 1927. évi szezon volt a legjobb, Balatonalmádinak az 1928. évi, Fonyódnak, illetve Hévíznek az 1929. évi Keszthelynek, Balatonboglárnak és Siófoknak pedig az 1930. évi az évtized második felében.

Az 1920-as évek második felében a vendégéjszakák minimális száma folyamatosan – néhol kisebb visszaesésekkel – növekedett, mind a balatoni fürdőhelyeken, mind Hévízen és a fővárosi fürdőkben. Keszthelyen 1930-ban 1926-hoz képest több mint duplájára nőtt és már kezdte megközelíteni a rekordnak számító 1921-es szezon eredményeit (6. táblázat).

6. táblázat. A vendégéjszakák minimális száma és a minimális tartózkodási idő
a nevezetesebb balatoni fürdőhelyeken, Hévízen és Budapesten 1926 és 1930 között

	Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
		Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Balaton összesen	1926	181620	7634	189254	4,60	4,54	4,60
	1927	216599	10555	227154	4,17	4,08	4,16
	1928	235745	9126	244871	4,21	3,99	4,20
	1929	213221	11858	225079	3,96	3,81	3,95
	1930	298722	14782	313504	3,38	3,73	3,39
Almádi	1926	5914	142	6056	2,23	6,45	2,26
	1927	8624	200	8824	2,00	6,25	2,03
	1928	9358	246	9604	1,86	5,86	1,90
	1929	8311	216	8527	1,82	6,00	1,85
	1930	8476	249	8725	1,97	5,53	2,00
Balaton- berény	1926	2220	105	2325	7,05	7,00	7,05
	1927	14460	820	15280	2,61	5,13	2,68
	1928	4835	35	4870	1,74	7,00	1,75
	1929	9132	252	9384	3,81	4,20	3,81
	1930	16807	154	16961	6,32	5,50	6,31
Balaton- boglár	1926	10806	231	11037	6,16	7,00	6,18
	1927	13134	357	13491	6,56	7,00	6,57
	1928	13214	337	13551	5,91	6,13	5,91
	1929	14701	308	15009	6,32	6,16	6,32
	1930	14563	681	15244	5,99	5,82	5,98
Balaton- füred	1926	33998	2970	36968	4,62	5,10	4,65
	1927	38332	3928	42260	4,54	4,56	4,54
	1928	38862	3506	42368	4,80	4,02	4,73
	1929	36672	4004	40676	4,81	3,89	4,70
	1930	42118	2685	44803	5,05	3,54	4,93
Siófok	1926	3488	266	3754	1,62	3,09	1,68
	1927	2852	582	3434	1,31	3,13	1,45
	1928	2393	515	2908	1,06	2,27	1,17
	1929	2895	755	3650	1,15	2,43	1,30
	1930	36174	56	36230	5,72	2,15	5,70
Fonyód	1926	5389	50	5439	5,52	3,57	5,49
	1927	6832	60	6892	3,08	3,33	3,08
	1928	12865	180	13045	4,87	3,00	4,83
	1929	5433	80	5513	1,82	2,50	1,83
	1930	2439	30	2469	4,39	2,50	4,35
Hévíz	1926	15810	180	15990	6,68	6,00	6,67
	1927	15711	319	16030	6,52	6,51	6,52
	1928	17375	253	17628	6,57	6,84	6,57
	1929	17588	82	17670	6,30	5,13	6,29
	1930	14977	522	15499	5,96	4,35	5,89

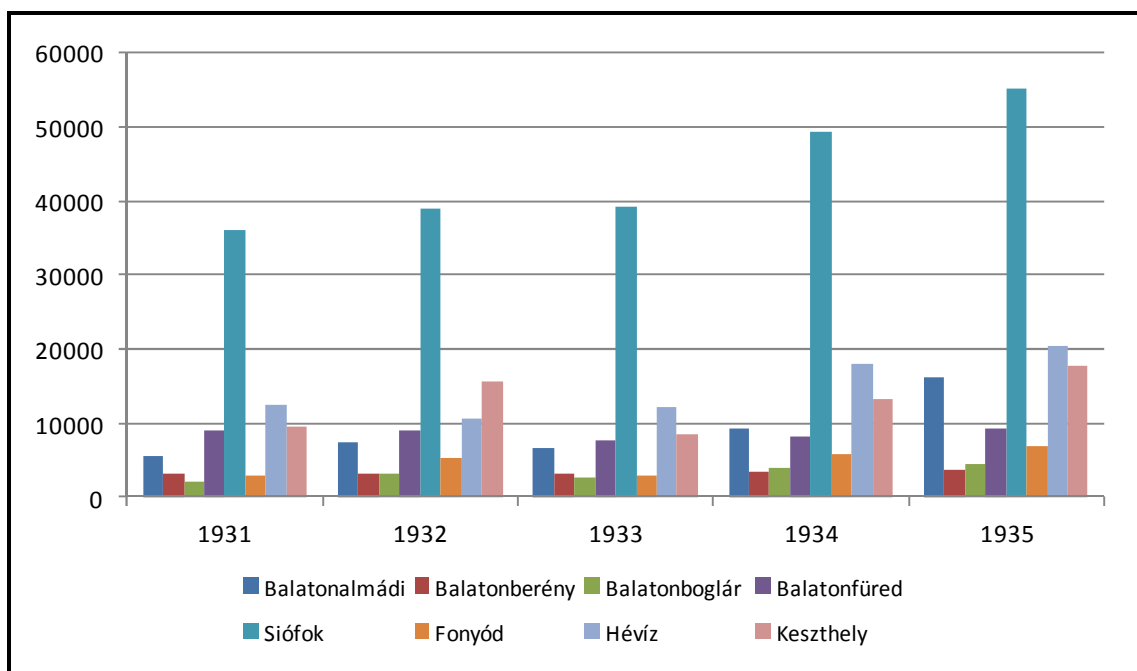
	Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
		Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Keszthely	1926	9382	1489	10871	1,68	2,69	1,77
	1927	9513	1524	11037	1,77	2,10	1,81
	1928	13285	1202	14487	1,92	2,43	1,96
	1929	20574	1847	22421	2,47	2,47	2,47
	1930	21958	2542	24500	2,28	2,27	2,28
Budapest	1926	24756	5482	30238	4,31	5,03	4,42
	1927	22385	5733	28118	4,51	5,77	4,72
	1928	25213	5666	30879	4,26	4,81	4,35
	1929	22984	6309	29293	4,68	4,88	4,72
	1930	44936	5873	50809	5,06	5,30	5,09

Forrás: *Statistikai Évkönyv 1926 és 1930 közötti évfolyamai* alapján készítette Törzsök A.

A minimális tartózkodási idő ezzel szemben – Hévíz, Balatonboglár, Balatonfüred és a fővárosi fürdők kivételével – némileg csökkent, különösen Keszthelyen. A kisebb településeknél, mint Balatonberény, a minimális tartózkodási idő magas számot ért el, amit az állandó vendégek magas száma is magyaráz (9.2.2. *melléklet*). Siófokon a minimális tartózkodási idő az 1920-as évek első feléhez képest jelentősen csökkent, ismét a világháború előtti tendenciákat mutatva, Hévízen – ahova nem csupán üdülni vagy szórakozni, hanem gyógyulni is jártak a vendégek – viszont az átlagos tartózkodási idő nagyjából változatlan maradt. A minimális tartózkodási idő rövidülése a fürdőhelyeken – és változatlan mértéke Hévízen – valószínűleg az utazási szokások változására is utalhat, ami már a XX. század elején is megfigyelhető volt a balatoni fürdőhelyeken. A háborút követő gazdasági nehézségek ugyanakkor nem tették lehetővé az ágazat olyan mértékű kibontakozását, amely a korszakban Nyugat-Európa országaiban volt megfigyelhető. Emiatt az 1920-as évek vendégforgalmi adatait érdemes összevetni a későbbi időszak adataival is.

Az 1930-as évek a vendégforgalom újabb jelentős növekedését hozták, Siófok tovább növelte előnyét, a vizsgált fürdőhelyek közül Hévíz pedig Keszthellyel vetélkedett a második helyért méghozzá oly sikeresen, hogy Keszthely csak 1932-ben tudta megelőzni (18. ábra).

18. ábra. A nevezetesebb balatoni fürdőhelyek és Hévíz vendégforgalma
1931 és 1935 között

Forrás: *Statistikai Évkönyv 1931 és 1935 közötti évfolyamai* alapján készítette Törzsök A.

Az 1930-as évek első felében a Balaton vendégforgalma mintegy 162%-kal nőtt, Siófoké pedig 153%-kal (9.2.3. melléklet). Jellemzőbb adat, ha megállapítjuk, hogy a település egyedül több vendéget fogadott 1935-ben, mint amennyi a Balaton összforgalma volt 1926-ban. Keszthely ugyan ott volt a vizsgált települések közül az első háromban a vendégek száma, illetve a vendégéjszakák minimális száma (7. táblázat) tekintetében az 1930-as évek második felében is, ám Siófoktól kétségtávolan jelentősen lemaradt.

7. táblázat. A vendégéjszakák minimális száma és a minimális tartózkodási idő a nevezetesebb balatoni fürdőhelyeken, Hévízen és Budapesten 1931 és 1935 között

	Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
		Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Balaton összesen	1931	364265	18514	382779	3,93	4,18	3,94
	1932	428072	24937	453009	3,95	4,41	3,97
	1933	389989	35687	425676	4,10	3,59	4,05
	1934	434081	61504	495585	3,82	3,84	3,82
	1935	506238	83527	589765	3,76	3,60	3,73
Almádi	1931	27866	1521	29387	5,35	6,95	5,41
	1932	33259	2054	35313	4,75	6,67	4,83
	1933	29286	4001	33287	4,74	6,96	4,93
	1934	36848	6926	43774	4,50	6,51	4,73
	1935	44350	10519	54869	3,45	3,27	3,42

	Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
		Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Balaton-berény	1931	19293	175	19468	6,32	4,73	6,30
	1932	19276	151	19427	6,24	6,04	6,24
	1933	21338	98	21436	6,51	7,00	6,51
	1934	21227	217	21444	6,40	7,00	6,41
	1935	14140	1135	15275	4,39	2,95	4,24
Balaton-boglár	1931	14193	298	14491	6,54	5,73	6,52
	1932	18806	868	19674	6,29	5,64	6,26
	1933	15875	1111	16986	6,38	4,73	6,24
	1934	24122	2116	26238	6,47	5,72	6,40
	1935	24970	5037	30007	6,53	6,38	6,50
Balaton-füred	1931	43023	2233	45256	5,26	3,10	5,08
	1932	43996	1718	45714	5,24	3,28	5,12
	1933	35892	1138	37030	5,01	2,72	4,89
	1934	40290	1239	41529	5,24	1,90	4,98
	1935	42730	2610	45340	5,22	2,64	4,94
Siófok	1931	72576	5620	78196	2,08	4,71	2,17
	1932	76624	10756	87380	2,08	5,42	2,25
	1933	77264	18932	96196	2,35	3,02	2,46
	1934	92939	25882	118821	2,26	3,14	2,41
	1935	98708	33989	132697	2,21	3,19	2,40
Fonyód	1931	7649	96	7745	2,56	3,20	2,57
	1932	11532	260	11792	2,19	5,20	2,22
	1933	16180	787	16967	5,62	5,21	5,60
	1934	25430	1650	27080	4,52	6,11	4,59
	1935	36900	2201	39101	5,97	3,60	5,75
Hévíz	1931	59182	1855	61037	4,87	6,04	4,90
	1932	52887	1688	54575	5,10	5,94	5,12
	1933	47134	3466	50600	4,15	3,99	4,14
	1934	76022	4356	80378	4,44	4,37	4,44
	1935	75019	8740	83759	4,19	3,34	4,08
Keszthely	1931	24952	2168	27120	2,95	2,25	2,88
	1932	53274	4236	57510	3,76	3,00	3,70
	1933	13197	2685	15882	1,69	3,71	1,86
	1934	20495	9849	30344	1,87	4,41	2,30
	1935	28964	14416	43380	2,02	4,23	2,45
Budapest	1931	20594	5935	26529	4,39	4,87	4,49
	1932	24035	21128	45163	4,80	3,74	4,24
	1933	26617	31372	57989	5,12	3,76	4,28
	1934	25115	36086	61201	4,03	3,23	3,52
	1935	24452	16347	40799	4,79	3,55	4,20

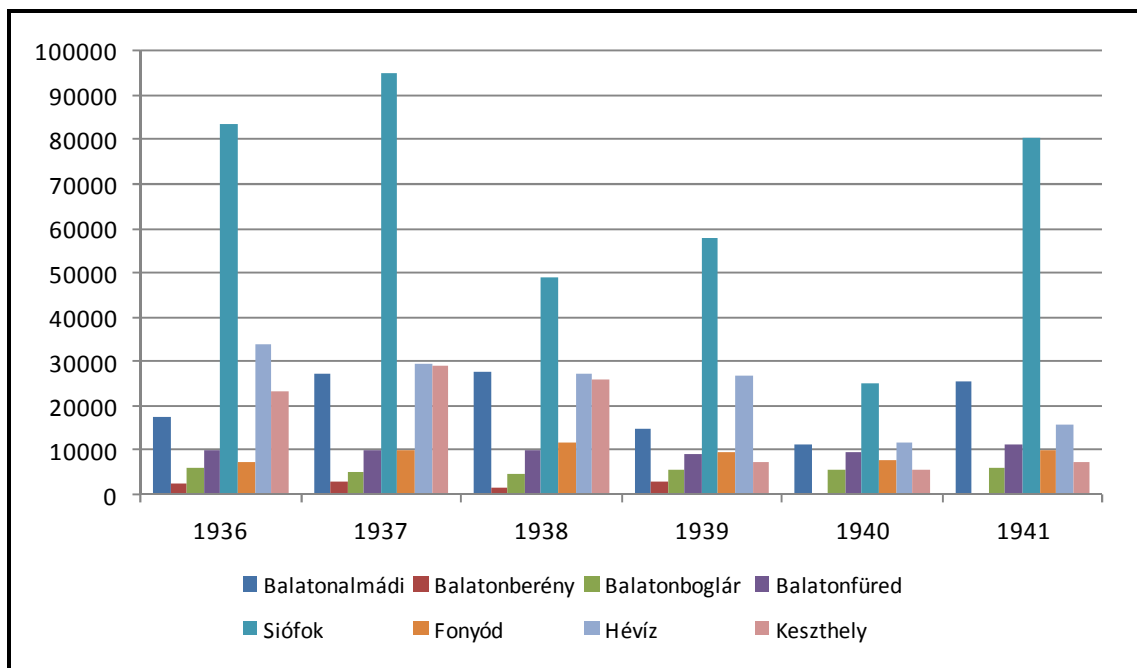
Forrás: *Statistikai Évkönyv 1931 és 1935 közötti évfolyamai* alapján készítette
Törzsök A.

Az 1930-as évek első felében a minimális tartózkodási idő átlagosan tovább csökkent a balatoni fürdőhelyeknél, bár Balatonberényben és Balatonbogláron ennek fordítottja figyelhető meg. Hévízen és a fővárosi fürdőkben ugyanakkor a minimális tartózkodási idő érzékelhetően csökkent, míg Keszthelyen továbbra is alacsony maradt ebben az időszakban. Látványosabb volt a növekedés a vendégéjszakák minimális számát tekintve. Siófok ebből a szempontból immár maga mögé utasította Balatonfüredet – Hévízhez hasonlóan – és különösen 1934-ben és 1935-ben produkált jó eredményt. Budapest öt fürdője együttesen a vendégéjszakák minimális számát tekintve körülbelül Balatonfüreddel versenyzett még csak nem is a második – amely Hévízé volt –, hanem a harmadik helyért. Budapest fürdői a vendégéjszakák számát tekintve a balatoni fürdők forgalmának közel nyolcadát érték el 1924-ben, 1935-ben pedig kevesebb, mint a tizenegyedét. A vendégéjszakák számának növekedése, a balatoni fürdők előretörése – különösen a főváros fürdőinek viszonylatában – még akkor is vitathatatlan, ha számolunk a statisztikai adatközlések pontatlanságával vagy a munkámban alkalmazott számítási módszer esetleges fogyatékoságaival.

Az 1936 és 1941 közötti időszak hazai turizmusát alapvetően befolyásolta néhány történelmi esemény. Az Anschluss, azaz Ausztria önállóságának megszűnése és Németországba olvadása, az 1938 őszi és 1940 nyári első és második bécsi döntés, valamint 1939. március 15-én a Magyar Királyi Honvédség kárpátaljai bevonulása. Az első világháborúban elszakított területek egy részének visszacsatolása jelentősen megnövelte az ország turisztikai kapacitását. Az ország ismét rendelkezett a turizmus szempontjából jelentős magashegységekkel és nőtt a fürdőhelyek száma is.

1939. szeptember 1-jén kitört a második világháború. Az országba érkező külföldiek száma csökkent, ugyanakkor tovább növekedett a német orientáció. 1943-ban már az erősen visszaeső nemzetközi turizmusnak 54%-át a német beutazók tették ki (TIHANYI J. 1983). 1936 és 1941 között Siófok megőrizte vezető szerepét (19. ábra) a balatoni települések versenyében, és fölénye olyan jelentős volt, hogy a többi fürdőhely meg sem közelítette a forgalmát.

19. ábra. A nevezetesebb balatoni fürdőhelyek és Hévíz vendégforgalma
1936 és 1941 között

Forrás: *Statistikai Évkönyv 1936 és 1941 közötti évfolyamai* alapján készítette Törzsök A.

A második helyen 1936 és 1939 között Hévíz állt, ám Keszthely nem sokkal maradt el mögötte. Az 1930-as évek második felében Balatonalmádi minden évben megelőzte Balatonfüredet, melynek vendégszámát 1937-ben Fonyód is csaknem elérte, 1938-ban pedig meg is haladta. Keszthelynek 1937-ig sikerült tartania a harmadik helyét a vendégszám tekintetében, 1938-ban már Balatonalmádi megelőzte. 1938-tól Keszthely vendégforgalmában igen jelentős volt a visszaesés, arányaiban nagyobb, mint Siófoknál.

A balatoni fürdők forgalmában is érezhető volt a politikai események hatása. A vendégforgalom ugyan tovább növekedett, ám 1938 után jelentős visszaesés következett be (9.2.4. melléklet). A külföldi vendégek számának jelentős csökkenése már az Anschlusst követően elindult, a világháború kitörése után pedig a mélypontra zuhant. A belföldi vendégek számának csökkenése valószínűleg a Magyar Királyi Honvédség három (1938, 1939, 1940) részleges mozgósításának a következménye. Az 1940. évi különösen szerény belföldi vendégszám tehát a román – magyar konfliktus idején történt mozgósítással is magyarázható, amikor több korosztályt egész nyáron át fegyverben tartott a magyar hadvezetés, még az aratásra sem engedve haza a katonákat. A vendégéjszakák

minimális számának alakulása ugyanakkor ezzel némiképpen ellentétes tendenciákat mutatott (8. táblázat).

8. táblázat. A vendégéjszakák minimális száma és a minimális tartózkodási idő a nevezetesebb balatoni fürdőhelyeken, Hévízen és Budapesten 1936 és 1941 között

	Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
		Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Balaton összesen	1936	639007	94938	733945	3,66	3,02	3,56
	1937	657486	101260	758746	3,20	3,01	3,17
	1938	666419	59952	726371	3,67	2,62	3,55
	1939	699984	29014	728998	3,92	3,96	3,92
	1940	652790	24364	677154	4,98	5,90	5,01
	1941	782639	5532	788171	3,63	2,94	3,62
Almádi	1936	43947	14979	58926	3,37	3,28	3,35
	1937	59677	9600	69277	2,41	4,00	2,55
	1938	60889	6155	67044	2,35	3,82	2,43
	1939	46357	2629	48986	3,25	4,81	3,31
	1940	39450	576	40026	3,60	3,43	3,60
	1941	68764	506	69270	2,72	5,16	2,73
Balaton- berény	1936	13258	871	14129	5,88	6,01	5,89
	1937	13581	1197	14778	5,64	5,78	5,65
	1938	8261	210	8471	5,06	4,38	5,05
	1939	14407	305	14712	5,47	3,96	5,42
	1940	0	0	0	0	0	0
	1941	0	0	0	0	0	0
Balaton- boglár	1936	30365	4060	34425	5,89	5,95	5,89
	1937	26134	4374	30508	6,09	5,93	6,07
	1938	27159	1197	28356	5,98	5,47	5,96
	1939	31824	777	32601	6,30	3,12	6,15
	1940	33868	229	34097	6,47	5,33	6,46
	1941	36542	98	36640	6,30	7,00	6,30
Balaton- füred	1936	45020	4108	49128	5,16	3,45	4,95
	1937	45171	4098	49269	5,15	3,84	5,01
	1938	47270	2148	49418	5,07	3,73	4,99
	1939	44247	739	44986	5,07	2,67	5,00
	1940	48137	111	48248	5,22	2,18	5,20
	1941	59981	211	60192	5,30	3,15	5,29
Siófok	1936	135818	30298	166116	1,84	3,11	1,99
	1937	144061	35714	179775	1,74	2,98	1,90
	1938	79900	12756	92656	1,75	4,10	1,90
	1939	97002	5666	102668	1,71	4,53	1,77
	1940	90508	499	91007	3,67	5,14	3,67
	1941	132307	967	133274	1,67	1,06	1,66
Fonyód	1936	44604	1992	46596	6,64	6,38	6,63
	1937	49033	2972	52005	5,33	4,99	5,31
	1938	56667	1821	58488	4,91	6,01	4,94
	1939	57527	1676	59203	6,34	5,78	6,32
	1940	46346	1229	47575	6,28	5,72	6,27
	1941	66741	545	67286	6,73	5,40	6,72

	Év	Vendégéjszakák minimális száma			Minimális tartózkodási idő		
		Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Hévíz	1936	101875	14006	115881	3,31	4,39	3,41
	1937	92018	14068	106086	3,60	3,78	3,62
	1938	98736	5371	104107	3,91	2,62	3,81
	1939	105568	3873	109441	4,03	6,06	4,07
	1940	77497	966	78463	6,66	6,71	6,66
	1941	98296	562	98858	6,25	6,39	6,25
Keszthely	1936	27446	17273	44719	2,21	1,61	1,93
	1937	43177	21608	64785	2,57	1,79	2,25
	1938	36806	16247	53053	2,79	1,26	2,04
	1939	20055	1936	21991	3,27	1,79	3,05
	1940	17576	359	17935	3,14	6,08	3,17
	1941	22105	224	22329	3,05	7,00	3,07
Budapest	1936	24035	21128	45163	4,80	3,74	4,24
	1937	26617	31372	57989	5,12	3,76	4,28
	1938	48408	33134	81542	4,21	3,28	3,77
	1939	30564	29547	60111	3,80	3,13	3,44
	1940	60637	35417	96054	6,07	6,72	6,30
	1941	74710	42010	116720	5,89	6,71	6,16

Forrás: *Statistikai Évkönyv 1936 és 1941 közötti évfolyamai* alapján készítette Törzsök A.

A balatoni vendégéjszakák minimális számában – a csökkenő vendégszám dacára – nem visszaesés, hanem jelentős növekedés figyelhető meg, a kritikus években – 1939 – 1941 – is. A külföldi vendégéjszakák minimális száma 1939-ben a felére, majd 1941-ben csaknem a korszakban legalacsonyabb 1921-es év értékére esett vissza. Különösen látványos a külföldiek elmaradása 1939-től Keszthelyen, 1940-től Siófokon. A külföldi vendégek elmaradása és a vendégéjszakák minimális számának növekedése közötti ellentmondás azonban látszólagos. A balatoni fürdők vendégeinek száma ugyan összességében csökkent (9.2.4. melléklet), ám a belföldi állandó vendégeké nőtt, miközben a külföldi vendégeké 1939-ben esett vissza jelentősen a korábbi 16755-ről 3723-ra. A külföldiek elmaradását csak részben magyarázhatja a fokozódó háborús veszély, hiszen 1938-tól Európában a közvélemény már számos eszkalálódással fenyegető válságot élt át, a müncheni válságtól, a maradék Csehszlovákia szétzúzásán keresztül az éppen zajló danzigi kérdésig, a háború tényleges kirobbanása pedig az 1939. évi balatoni szezon követően történt.

A külföldiek elmaradásának azonban egy másik, ugyancsak kézenfekvő – bár további kutatásokkal igazolandó – oka lehetett, nevezetesen az, hogy a külföldiek nagy számban belföldiekké váltak. Bársony Oszkár már 1933-ban az elszakított területek magyarságában látta a hazai turizmus egyik legjelentősebb tartalékát, akik szívesen ke-

resik fel az anyaország fürdőit (BÁRSONY O. 1933). Az 1938-ban, 1939-ben, majd 1940-ben bekövetkezett határmódosítással magyarok százezrei váltak ismét magyar állampolgárrá, a statisztikusok számára tehát belföldi vendégekké.

5.4.3. A keszthelyi turizmus fejlődésének sajátosságai a két világháború között

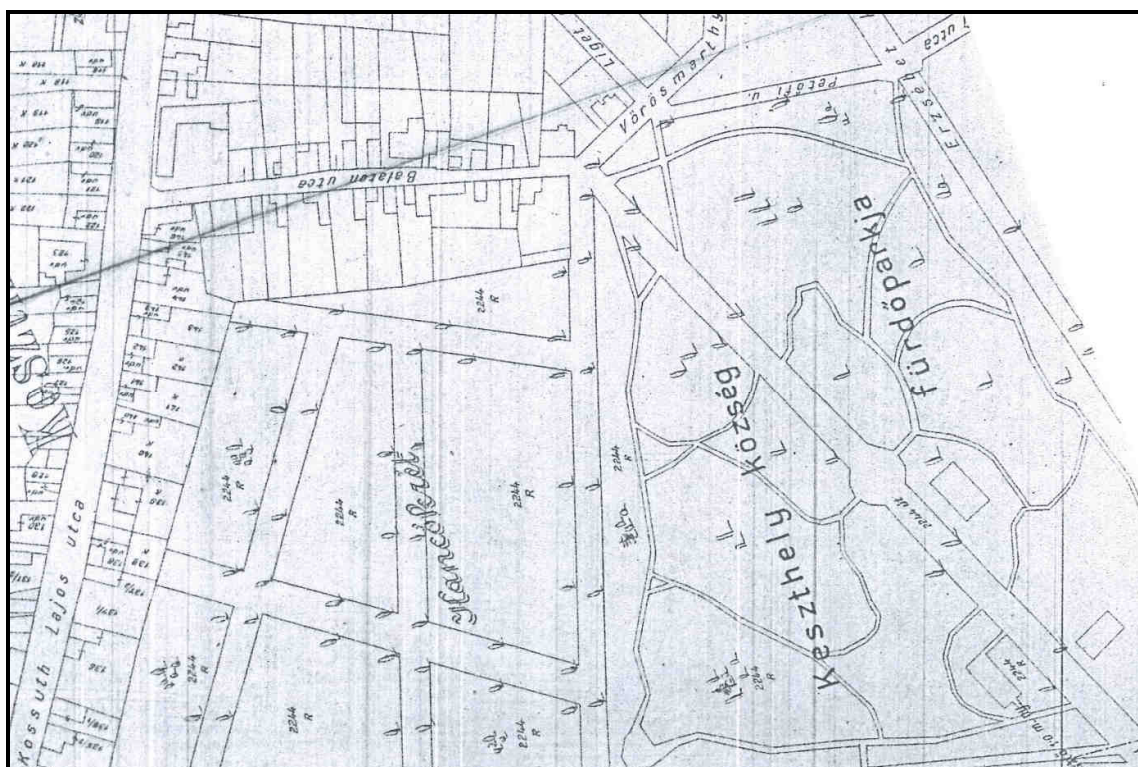
5.4.3.1. Keszthely turisztikai terének meghatározása és változásai a két világháború között

Keszthely turisztikai tere a két világháború között tovább bővült. A Balaton-part turisztikai hasznosítása javarészt csak a XIX. század második felében kezdődött meg. Más Balaton-parti települések esetében gyakran megfigyelhető, hogy maga a település és a későbbi turisztikai elsődleges és másodlagos szuprastruktúra közvetlenül a tópartra koncentrálódik. Keszthely régi városmagja – uradalmi központ jellegéből adódóan (BULLA B. – MENDÖL T. 1999) – ugyanakkor néhány kilométer távolságra terült el a tóparttól. A III. katonai felmérés során készült térképen (9. ábra) jól kivehető, hogy a Balaton-partja még jórészt turisztikai szempontból kihasználatlan, bár gazdasági jelentősége – a nádvágás és halászat – vitathatatlan. Keszthelyen azonban nem csupán a Balaton partján, hanem a régi városmag és a part közötti területen is biztosított volt a lehetőség a turisztikai tér terjeszkedésére.

A Balaton és a település központja közötti beépítetlen terület egy részéből, a Fürdőpark melletti Felső-Hancókrétet felparcellázták. Az 1920-as évek közepéről származó vasúti térképen (20. ábra) a két terület hasznosítása közötti különbség világosan látható, ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a nyílegyenes utcákat éppúgy fasorokkal szegélyezték, mint a fürdőpark útjait. 1920 és 1930 között Keszthely hétszáz házzal gyarapodott, igaz ebből csak négyszáz volt a tényleges gyarapodás, a további háromszáz épület – a korábbi térképeken „Polgárváros” néven szereplő – Kiskeszthely 1925-ben történt településhez csatolásának volt köszönhető (KOVACSICS J. 1955).

A turizmussal összefüggő szolgáltatások – vendéglők, fürdők, zene, tenispályák – kétségkívül elsősorban a Balaton partján telepedtek meg, ugyanakkor Keszthelyen számos szálloda, panzió akadt a parti övezettől távolabb is, leginkább a Kossuth utca környékén. A turisztikai tér tehát nem korlátozódott a Balaton partjára, a Festetics-kastély és környéke éppoly vonzó volt a látogatók számára, mint a fürdők.

20. ábra. Keszthely nagyközség fürdőparkja és a Hancókrét 1926-ban

Forrás: *Balatoni Intéző Bizottság iratai...*; méretarány 1:2880

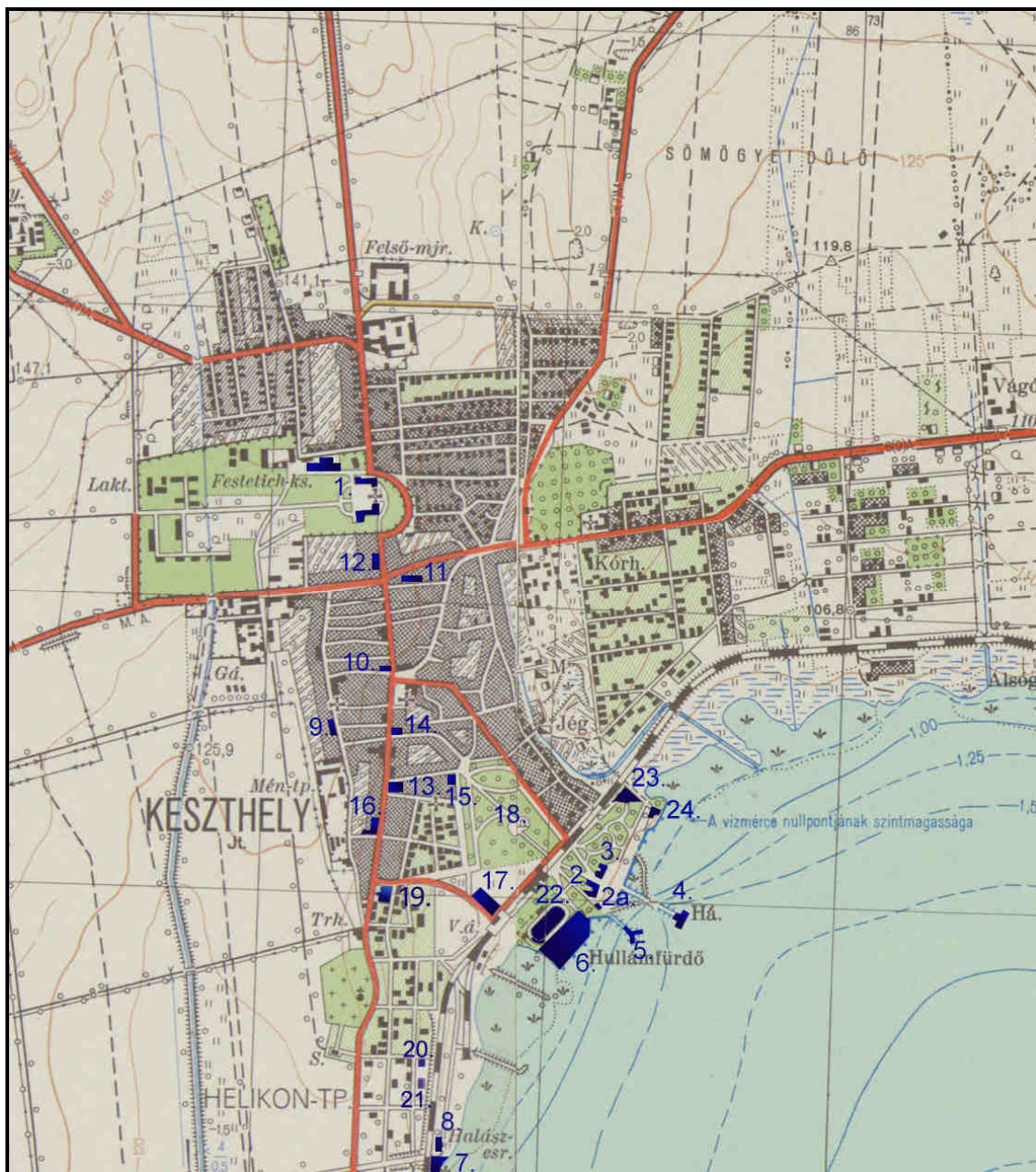
Térképrészlet, a Magyar Királyi Államvasutak 1926-ban készült helyszínrajza alapján készítette Törzsök A.

Keszthely turisztikai terének kiemelt pontjai voltak a két világháború között: (21. ábrán számokkal jelölve) természetesen a Festetics-kastély (1.), az 1912-ben leégett és újjraépült (*Leltár Keszthely város vagyonáról 1900-1922...*) Hullám Szálloda (2.), az előtte álló zenepavilonnal (2a), a Balaton Szálloda (3), a Hajókikötő (4), a Szigetfürdő (5), a korábbi csónakkikötő helyén 1927-ben létrehozott strand (6), a korszakban szabad strandként használt terület (7), a Halászcserda (8) és a Fürdőpark (18), illetve a jelentősebb szálláshelyek, mint a Csányi Szálloda, amely 1925-ben a Royal Szálloda nevet vette fel (9), a Hungária Szálloda (10), a Panoráma Szálloda (11), a napjainkban felújításra kerülő Amazon Szálloda (12), a Bocskai Vendéglő (13), a Pensió és ételkifőző (14), a Kovács Pensió (15), a Leitner Szálloda (16), és a vasútállomás közvetlen közelében kialakított Vasúti Vendéglő (17).

A hatalmas Fürdőparkból (18), ahol több tenispálya is volt, csodás kilátás nyílt a Keszthelyi-öbölre. 1898-ban jött létre a Balatoni Múzeum Egyesület, amely 1908-ban országos „Balaton-kiállítást” tartott (*A Balaton kiállításra...*). 1928-ban épült fel a Balatoni Múzeum (19) (MÜLLER R. 2005). Az 1930-as évektől kezdett beépülni a Balatoni

Múzeumtól délre fekvő terület, ahol a szociális, illetve szervezett üdültetés is létezett Keszthelyen. Ekkor készült el a Lökének nevezett gyermeküdülő (20), illetve a Pécsi Egyetem üdülője (21).

21. ábra. Keszthely 1938-ban

Forrás: HL Térképtár B XV A 49/A jelzet; Keszthely az 1938-as felmérés alapján készült vezérkari térképen; helyesbítve 1955-ben; méretarány 1:25000; az L 33-47-C-b, illetve L 33-47-D-a szelvények alapján készítette Törzsök A.

A városi strand és a vasútállomás közötti területen jól megfigyelhető ezen, az 1938-as felmérés alapján készült vezérkari térképen, az 1933-ban átadott, 800 személyes fedett lelátóval, szabályos futball-, futó-, távolugró-, rúdugró- pályával, súlydobó-körökkel ellátott ún. Georgikon – Helikon sportpálya (22) is. Az aktív turizmusnak nyújtott további lehetőséget a premontrei gimnáziumnak a kikötőtől északra lévő sporttelepe (23) és a keszthelyi Yacht Club csónakokkal, vitorlásokkal bíró székháza és két tenispályája (24).

1939-ben Keszthely egy részét – Fürdőpark, Helikon-liget, Deák Ferenc utca, Georgikon utca, Kossuth Lajos utca, Erzsébet királyné utca, Helikon utca, Széchenyi utca stb. – is üdülőhelyül jelölték ki és létrehozták a település üdülőhelyi bizottságát. Ebben többek között helyet kapott a tisztifőorvos, dr. Sebestyén László, a községi bíró Lang József, a községi képviselő testület delegáltja dr. Lénárd János, a keszthelyi háztulajdonosok képviselője Jaross Béla, a szállodások képviselője, Juhász József, a vendéglősök képviselője, Prill Gyula is (*Keszthely Nagyközség...2/1939*).

A turisztikai tér bővülése a két világháború között leginkább a Szigetfürdő szomszédságában épült első szállodák (Hullám, Balaton), a Festetics-kastély, illetve a Fürdőpark környékén, valamint a Kossuth utca két oldalán figyelhető meg. Ugyanakkor egyre népszerűbbé vált a Halászcsernye környéke, amely a Kádár-korszakban tett szert igazi jelentőségre a kempingek révén (TÖRZSÖK A.– GALAMBOS I. 2013).

5.4.3.2. Keszthely turisztikai miliójének jellemzői a két világháború között

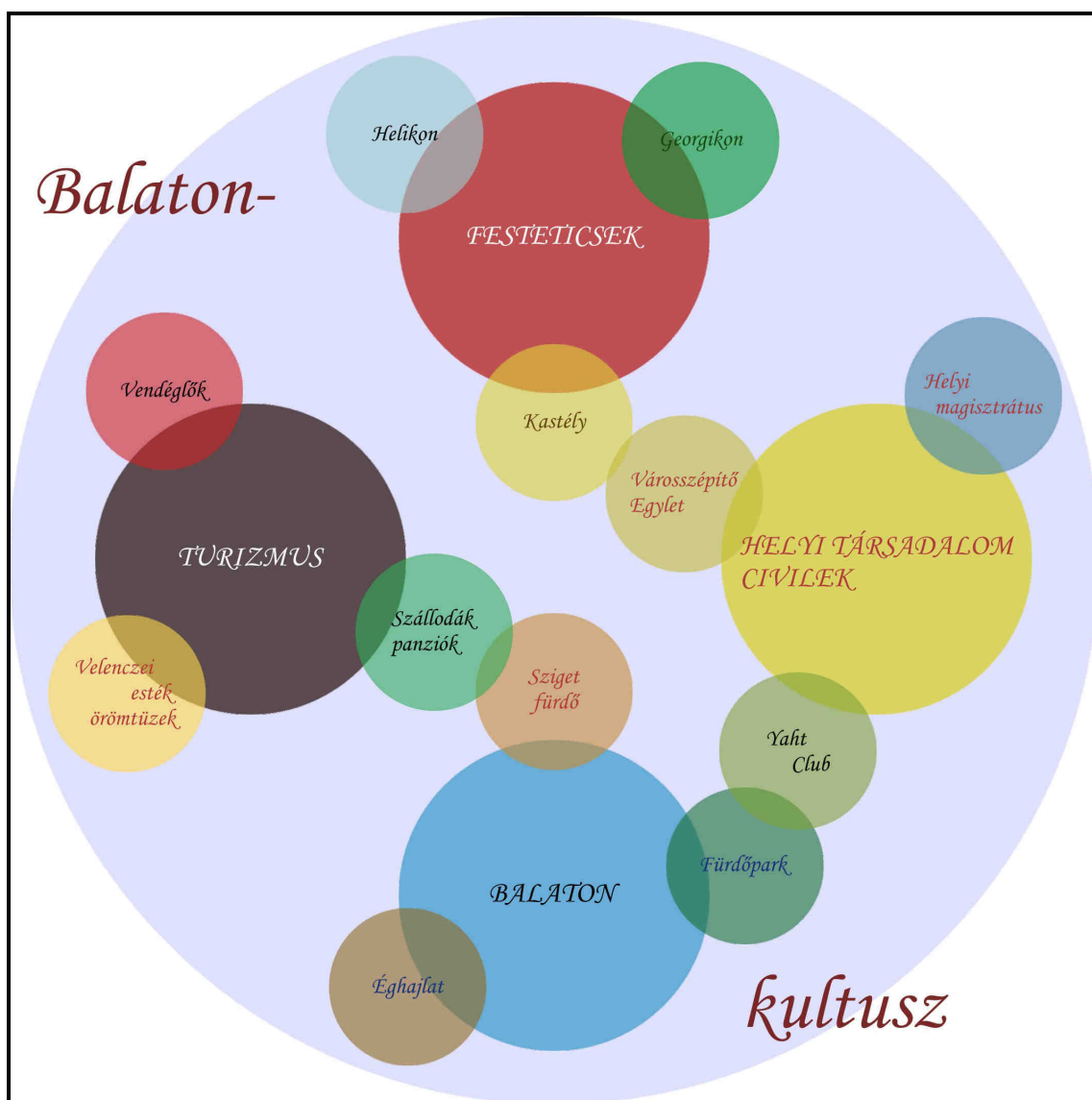
A két világháború között a milió korábban létező elemei – a parti szállodák, a Szigetfürdő, a hatalmas fürdőpark, a Festetics-kastély, a régi vendéglők, a rendezett, tiszta utcák stb. – megmaradtak, amit a balatoni egyesületek a korszakban új elemmel, a „megkapóan szép látványt” nyújtó „Remény-tüzek” vagy „Öröm-tüzek” gyújtásával is gazdagítottak (*Keszthely Nagyközség...12/1939*).

A két világháború között még tartott az a Balaton-kultusz révén is megerősített szemlélet, amely a település egészét fürdővárosnak tekintette, így nem csupán a fürdőházakra, a szállodákra, a sétányokra és parkokra, hanem a város egészére kiterjesztették a gondoskodást. A történelmi kastély, a templomok, az utcák, a villasorok, a Fürdőpark, a Szigetfürdő, a strandok, a csodás táj mellett tehát az olyan civil egyesületek, mint a Városszépítő Egylet vagy a Yacht Club is jelentősen hozzájárultak Keszthely turisztikai miliójének megteremtéséhez, illetve fenntartásához. A település két világhá-

ború közötti turisztikai miliójének kaleidoszkópikus ábrázolásából (22. ábra) így a civil egyesületek sem maradhattak ki.

A kaleidoszkópikus ábrán igyekeztem Keszthely turisztikai miliójének fontosabb építőelemeit feltüntetni, melyek egy része – a Balaton, a fürdők, a strandok, a parkok – más tóparti településeknél is jelen voltak. A Festetics családhoz kötődő történetek, anekdoták, intézmények, épületek, a Georgikon, a kastély és az általuk szervezett Heli-kon-ünnepségek hagyománya természetesen Keszthely sajátjai. A turisztikai milió egyik forrása, egyben meghatározó eleme kétségkívül a Balaton-kultusz volt, amely a balatoni fürdőhelyek közül talán éppen Keszthelyen volt a legerősebb.

22. ábra. Keszthely két világháború közötti turisztikai miliójének kaleidoszkópikus ábrázolása

Készítette: Törzsök A.

5.4.3.3. A szálláshelyek és az elérhető turisztikai szolgáltatások fejlődése a két világháború között Keszthelyen

Az elsődleges turisztikai szuprastruktúra – a szálláshelyek és vendéglők – nélkül természetesen nem lehetett volna elképzelhető a turizmus felvirágzása. A keszthelyi szállodai, panziói szobák döntő része csak folyóvízzel és villanyvilágítással rendelkezett a két világháború között, saját fürdőszobával vagy wc-vel nem. A legnagyobb szállodák – az Amazon (23. ábra) vagy a Balaton – is csak egyetlen fürdőszobás szobával bírtak.

23. ábra. Juhász és Kalmár Amazon Nagyszállodája az 1930-as években

Forrás: MÜLLER R. 2004. p. 57.

A leginkább keresettek a kétágyas szobák voltak, amellyel a szálláshelyek mind-egyike rendelkezett. A szálláshelyekre, illetve az általuk biztosított szolgáltatásokra vonatkozó információkat elsősorban a Magyar Királyi Balatoni Intéző Bizottságnak beküldött 1938. és 1942. évi nyilvántartólapok őrizték meg (*Balatoni Intéző Bizottság iratai...*). A szálláshelyek egy napra vonatkozó árait, teljes panziós ellátással – ami a szállás díján kívül napi három étkezést is magába foglalt – az 9. táblázat tartalmazza.

Az 1938-as szezon árait viszonyítottam a korabeli fizetésekhez (SALAMON K. 1998) is, amit a táblázatban százalékos formában közlök.

9. táblázat. A fontosabb keszthelyi szállodák teljes panziós árai 1938-ban
a korabeli köztisztviselői fizetésekhez viszonyítva

	Teljes panzió árai kétágyas szobában pengő/nap		A havi keresetek és a főszezon árainak százalékos aránya a teljes panzió legma- gasabb áraihoz viszonyítva					
	Elő- és utószezon- ban	Főszezon- ban	Egyetemi tanár 898 pengő		Polgári iskolai tanár 340 pengő		Kezdő köz- tisztviselő 199 pengő	
Hullám Szálloda	5-7 p	7-8 p	0,7	0,9	2	2,3	3,5	4
Balaton Szálloda	6-8 p	8-12 p	0,9	1,3	2,3	3,5	4	6
Hungária Szálloda	5,5 p	6,5 p	0,6	0,7	1,6	1,9	2,8	3,3
Leitner Szálloda	4-6 p	4-6 p	0,7	0,7	1,8	1,8	3	3
Bocskai Vendéglő	4-5 p	6 p	0,6	0,9	1,5	0,7	2,5	3
Vasúti Vendéglő	5-7 p	5-7 p	0,6	0,7	2	2	3,5	3,5
Panoráma Szálloda	5-6 p	5-6 p	0,7	0,7	1,5	1,5	3	3
Kovács Pensio	4,5 p	6 p	0,5	0,7	1,3	1,5	3	3
Amazon Nagyszálloda*	6-8 p	9-10 p	0,9	1,1	2,3	2,9	3,5	5
Pensio és ételkifőző*	5 p	6 p	0,5	0,7	1,5	1,5	3	3

* A levéltári források – a szálláshely egyéb árai – alapján becsült adat.

Forrás: *Balatoni Intéző Bizottság iratai...*, valamint SALAMON K. 1998 adatai alapján készítette: Törzsök A.

A település legrégebbi vendégfogadója – amely 1798-ban Csokonai Vitéz Mihálynak is szállásul szolgált – a kastély közelében lévő Amazon Szálloda, a két világháború között, 1928-tól a Juhász és Kalmár Amazon Nagyszállodája nevet viselte és saját étteremmel bírt. Hét egyágyas, tíz kétágyas villanyvilágítással, folyóvízzel ellátott szobával – melyek közül öt tetőteraszos és egy fürdőszobás volt –, egy közhasználatú fürdőszobával és két földszinti, illetve két emeleti wc-vel rendelkezett. A fürdőszobás szobáért plusz 1,50 pengőt kellett fizetni (*Balatoni Intéző Bizottság iratai...*). Keszthelyen az Amazon rendelkezett a keszthelyi átlagnál több egyágyas szobával és a legmodernebb infrastruktúrával. Jelentőségére utal, hogy egyik vezetője, Juhász József 1939-ben tagja lett a keszthelyi üdülöhelyi bizottságnak is (*Keszthelyi Nagyközség...*).

A Szigetfürdő közvetlen közelében létesültek a jó konyhával, kitűnő borokkal és kényelmes szobákkal rendelkező első keszthelyi szállodák, az 1893-ban épült Hullám és az 1895-ben épült Balaton, melyek a turisztikai miliő fontos elemei voltak a két világháború között is, bár a Hullám Szálloda (24. ábra) 1912-ben leégett, de felújították (*Keszthelyi Nagyközség...*).

24. ábra. A felújított keszthelyi Hullám Szálloda az 1930-as években

Forrás: MÜLLER R. 2004. p. 120.

Mindkét szálloda Keszthely nagyközség tulajdonában állt, bérelőjük 1934-től Kiss Lajos vendéglős volt. 1938-ban az emeletes, saját tenispályával, 5 parkolóhellyel bíró Hullám Szállodában kettő egyágyas és kilenc kétágyas vezetékes vízzel, villanyvilágítással ellátott szoba volt, egy közös fürdőszobával, 4 földszinti és 4 emeleti wc-vel. Az elő- és utószezonban az egyágyas szobákra 4, a kétágyasakra 6 pengőt kellett fizetni, a főszezonban pedig 5, illetve 8 pengőt. A szálloda saját éttermében napi négy étkezés elő- és utószezonban 3 pengőbe, a főszezonban pedig 4 pengőbe került, a kiszolgálás pedig nem borraivalós, hanem százalékos rendszerben történt. A gyermekek hét éves korig 50%-os, 12 éves korig pedig 30%-os kedvezményben részesültek.

A vendéglős érzékelhetően arra törekedett, hogy vendégei a szálloda saját éttermében költsék el az étkezésekre szánt pénzt is, erre utalnak a kedvező ár, a kedvezmények és a napi négy étkezés. Nyilvánvalóan a parti szállodák részesültek leginkább a „velencei esték” és egyéb balatoni rendezvények forgalmából, emiatt az átalakítások során elsősorban a szobák számát igyekezett a bérelő növelni, akár a wc-k rovására is. 1942-ben a szállodában több volt a szoba és kevesebb a wc, mint 1938-ban – az előbbiek száma tizenhatalra nőtt, az utóbbiaké háromra csökkent –, ugyanakkor a parkolóhelyek száma is tízre nőtt. A hét új szobából öt egyágyas, kettő pedig kétágyas volt, de egyiket sem látták el saját fürdőszobával, bár szállodán belül a közhasználatú fürdőszo-

bák száma azért emelkedett egyről háromra. 1942-ben ugyanakkor az árak is magasabbak voltak, mint 1938-ban, a kétágyas szobák ára 6 és 10 pengő között változott elő- és utószezonban, ugyanez a főszezonban már 8, illetve 11 pengőbe került. Az elő- és utószezon valamint a főszezon árai közötti csekély különbség arra utal, hogy a bérlőnek vélhetően nem jelentett problémát megtölteni a szállodát a főszezonon kívül sem.

A Hullám melletti nyolc egyágyas, huszonegy kétágyas – ezek közül tizenegy erkélyes vagy verandás – szobával bíró Balaton Szálloda azonos üzletpolitikát folytatott – bizonyára a bérló azonossága miatt. A gyermekeknek biztosított kedvezmény, a négyes étkezés, a százalékos rendszerben működő kiszolgálási rendszer azonosak voltak. Az étkezések ára ugyanakkor nem egyezett meg, elő- és utószezonban a napi négy étkezésért 2,50, a főszezonban pedig 5 pengőt fizettek és a teljes panzió is drágább volt – 6-8, illetve 8–12 pengő az ágyszámtól és szezontól függően. Így a két szálloda közül az étkezés a Balaton Szállodában valamivel olcsóbb, a teljes panziós ellátás viszont némileg drágább volt, mint a Hullámban (*Balatoni Intéző Bizottság iratai...*). Nyilvánvaló, hogy a mindkét szállodát bérló vendéglős számára nem volt értelme a két szálloda között az árak versenyeztetése.

Az 1905 óta működő, Reischl Imre tulajdonában a Kossuth u. 35. szám alatt álló, emeletes Hungária Szállodát (25. ábra) Mogyorósi Lajos bérelte 1938-ban. A szálloda két egyágyas és két kétágyas szobával rendelkezett, egy közhasználatú fürdőszobával, az előbbiek 3,20, az utóbbiak 5,20 pengőbe kerültek elő- és utószezonban, főszezonban pedig 4, illetve 6,40 pengőbe. A szálloda napi három étkezést biztosított, a szezontól függően 3, illetve 4 pengőért.

25. ábra. A keszthelyi Hungária Szálloda az 1930-as években

Forrás: MÜLLER R. 2004. p. 48.

1942-re az ekkor özv. Reischl Imréné tulajdonában álló szálloda már nyolc egyágyas, hat folyóvízzel és villanyvilágítással ellátott kétágyas szobával és 4 wc-vel rendelkezett. Az árak jelentősen növekedtek 1938-hoz képest, szezontól függetlenül az egyágyas szobák immár 4, a kétágyasak pedig 8, a pótágyak pedig 6 pengőbe kerültek.

Az ugyancsak az első világháború előtt épült Leitner Szállodát (MÜLLER R. 2005) 1926-ban megvásárolta a Magyarországi Tanítók Eötvös Alapja, az épületben ettől kezdve a Rákos István Fiúinternátus és Üdülőház működött, amely 1928-tól kizárólag főszezonban kiadta tizenkét kétágyas szobáját és hat közös hálókonyáját. A szobákhoz mindössze egy közös fürdőszoba, négy wc és az étterem tartozott. A tíz éven aluli gyermekek 10%-os kedvezményben részesültek, a „kiszolgálási illeték” pedig 5% volt (*Balatoni Intéző Bizottság iratai...*).

1911-ben nyitott meg a Bocskai József vezette, földszintes Bocskai Vendéglő. a Kossuth és Balaton utca sarkán, amelynek impozáns nagyétterme (26. ábra) és tágas kerthelyisége (27. ábra) volt a korabeli képeslapok tanúsága szerint. A tulajdonos érzékelhetően a vendéglátásra helyezte a hangsúlyt a nagyétterméről és kerthelyiségéről készült képről megállapítható, hogy a jól felszerelt, modern világítással bíró vendéglő sok vendéget, nagyobb rendezvényeket is képes volt befogadni.

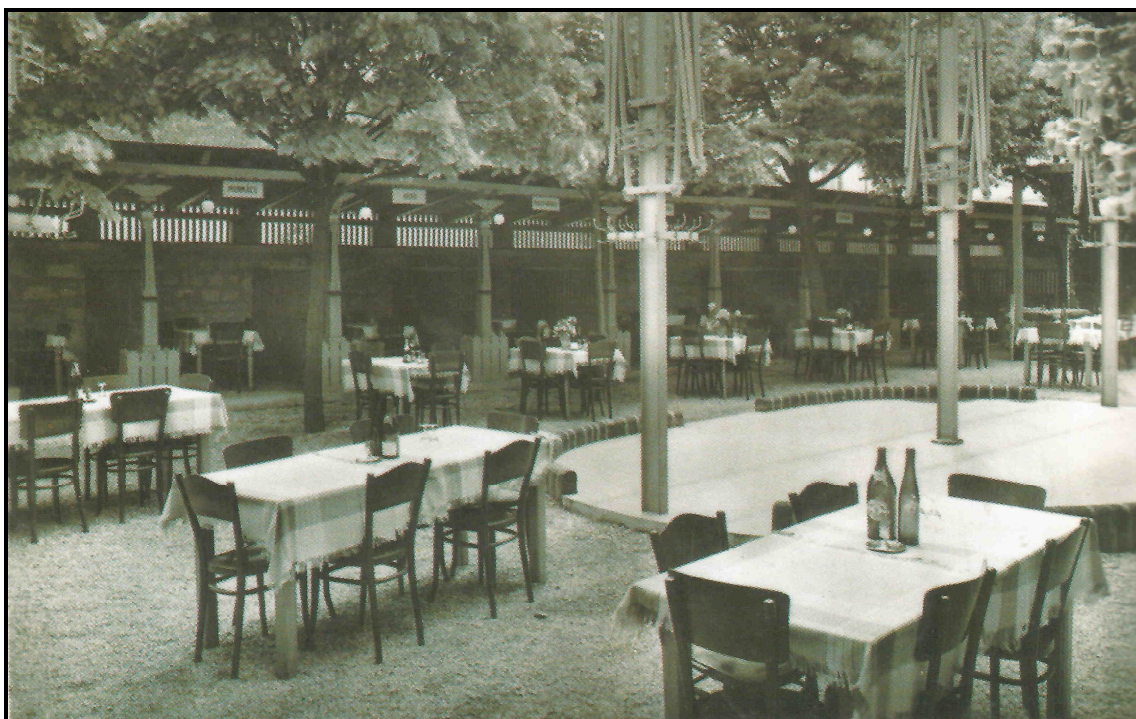

26. ábra. A Bocskai Vendéglő nagyétterme az 1920-as években

Forrás: MÜLLER R. 2004. p. 70.

27. ábra. A Bocskai Vendéglő kerthelyisége az 1940-es években

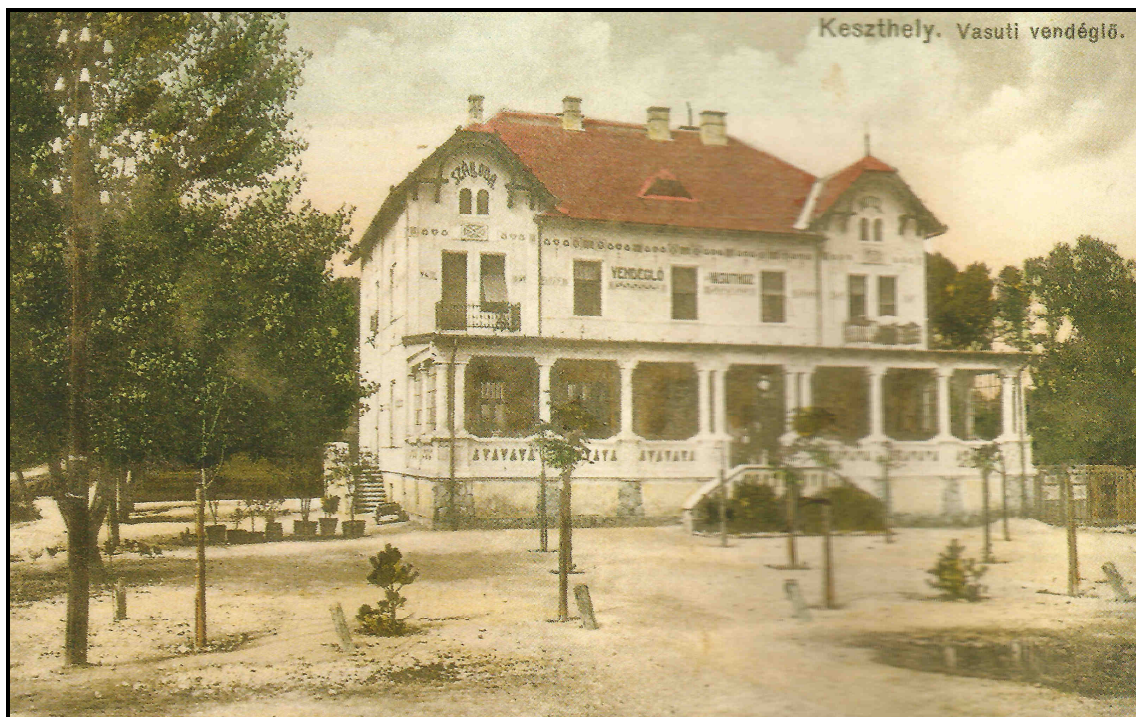
Forrás: MÜLLER R. 2004. p. 70.

A vendéglő négy, folyóvízzel, villanyvilágítással ellátott szobával és három folyósón elhelyezett wc-vel rendelkezett, de közhasználatú fürdőszobája nem volt. 1942-ben az egyágyas szobák 3,20, a kétágyas szobák pedig 6,20 pengőbe kerültek egész évben, saját étteremmel bírt, ahol a kiszolgálás nem borraivalós, hanem százalékos rendszerben történt (*Balatoni Intéző Bizottság iratai...*).

A Koskán Gyula által bérelt Vasúti Vendéglő (28. ábra) – Keszthely legszebb szecessziós épülete, amelyet az 1980-as években bontottak le – 1942-ben kilenc egyágyas és egy kétágyas, villanyvilágítással, vezetékes vízzel ellátott szobával – az előbbi 3, az utóbbi 6, a pótágy pedig 2 pengőbe került – és öt wc-vel rendelkezett, de fürdőszobával nem. A teljes panziós ellátás főszezonban 9,50 pengőbe került.

28. ábra. A Vasúti Vendéglő 1911-ben

Forrás: MÜLLER R. 2004. p. 98.

Az 1933-tól működő Panoráma Szálloda már jóval kevesebb férőhellyel bírt, 1938-ban még mindössze egyetlen fürdőszobás szobával rendelkezett. 1942-ben már egy egyágyas és egy kétágyas villanyvilágítással ellátott szobája és két az emeleten elhelyezett wc-je volt, a vizet kút biztosította, és az épületen belül saját étterem várta a vendégeket. A szállodában szezontól függetlenül az egyágyas szobákért 3,30, a kétágyasokért pedig 5,50 pengőt kellett fizetni.

1936-ben két újabb panzió kezdett működni a Balaton u. 17. szám alatt található Kovács Pensió és a Liget u. 2. szám alatti „Pensio és ételkifőző”, mindkettőt bérlők – Kovács Istvánné, illetve Mittlé Jánosné – vezették, az előbbi egy egyágyas és öt kétágyas szobával bíró emeletes, az utóbbi kettő egyágyas és három kétágyas szobával rendelkező földszintes épület volt, két-két wc-vel, de fürdőszoba nélkül. Mindkettő rendelkezett ugyanakkor étteremmel, napi háromszori étkezést biztosítottak 4,40, illetve 8,50 pengőért. Az egyágyas szobák 1942-ben a Kovács Panzióban 5,70, míg a kétágyasok 6,90 pengőbe kerültek, míg a „Pensio és ételkifőzőben” 8,50 pengőbe, a gyermekeknek 10% kedvezményt biztosított mindkét panzió (*Balatoni Intéző Bizottság iratai...*).

A település tulajdonában lévő Hullám, illetve Balaton Szálloda mellett tehát számos kisebb – többnyire azért saját étteremmel is rendelkező – magántulajdonú szálloda, panzió létezett Keszthelyen, melyek elsősorban a kastély, illetve a Kossuth Lajos utca környékén, valamint természetesen a Balaton partján feküdtek. A férőhelyek iránti igények növekedésére utal a szállodák és panziók folyamatos, nem ritkán a wc-k számának csökkenésével járó kapacitásbővítése és az árak emelkedése. Ezzel utóbbi kétségkívül valamelyest a háborús ellátási nehézségek rovására is írható. A jó konyha a korszakban megvethette az alapját egy panziónak, ahogy ez valószínűleg a „Kovács Pensio”, illetve a „Pensio és ételkifőző” esetében történt a fürdőszoba hiánya ellenére is.

A Magyar Királyi Balatoni Intéző Bizottsághoz bejelentett adatok vizsgálata során megállapítható volt, hogy a szálláshelyek számára az éttermi szolgáltatások, illetve a tenispálya bérleti díjak csaknem olyan jelentős bevételi forrásnak bizonyultak, mint a szállásdíjak (*Balatoni Intéző Bizottság iratai...*).

5.5. A hazai és a keszthelyi turizmus helyzete és fejlődése a második világháború után

5.5.1. A hazai turizmus fejlődésének alapvonásai a második világháború után

Miközben Európa nyugati felén a második világháború utáni időszak a turizmus „robbanásszerű fejlődését” hozta, ugyanakkor a szocialista országok jó tíz évig szinte „semmilyen idegenforgalmat nem bonyolítottak még egymás között sem, nemhogy a kapitalista államokkal” (MARKOS B. – KOLACSEK A. 1961), tehát jelentős nemzetközi turizmusról aligha beszélhetünk. Magyarországon a belföldi turizmusban a szociálturizmus – a szakszervezetek, vállalatok és intézmények által támogatott turizmus, amely csak a beutaltak által igénybe vehető szálláshelyeken bonyolódott le – vált egyeduralkodóvá. A turizmus egyéb formái jóformán elhaltak, míg 1949-ben a szociálturizmusban „közel negyedmillió dolgozónk vett részt”. (*Zala Megye Idegenforgalmi Hivatal iratai*)

Az üdülőhelyi bizottságok és a központi turizmusirányítás szervei 1948-ig még ugyan működtek, ám a fennmaradt irataikat tanulmányozva világosan érzékelhető a szemlélet változása. A szolgáltató, segítő hozzáállást felváltotta a hatósági szerepkör túlhangsúlyozása, ami leginkább az üdülőhelyi díjak beszedésének módjában nyilvánult meg. A háborút követően a magyar politikai vezetés a korábbi időszak turizmusának „burzsoá” megbélyegzéséig jutott el, így ideológiai okokból a turizmust tagadó, felszámoló „idegenforgalmi politikát” folytatott (REHÁK G. 2011).

A nehézségek dacára több Balaton-parti településen a döntéshozók a panziók mielőbbi megnyitását sürgették (*Balatonszepezdi Nemzeti Bizottság iratai*). A háborús károk felszámolását és a turisztikai létesítmények újjáépítését a kormányzat különböző kedvezményekkel támogatta. A kedvezmények azonban nem anyagi hozzájárulást vagy adókedvezményt jelentettek, hanem javarészt olyan jogokat, amelyeket a tulajdonosok a háború előtt, sőt – a háborús igénybevételt nem számítva – a háború alatt *nem kedvezményként* élveztek. Ezek között kell említenünk, hogy azok a szálloda vagy panziótulajdonosok – esetleg bérlők –, akik a helyreállítást 1948. április 30-áig befejezték és ennek a költsége a négyzetméterenkénti 10 forintot meghaladta, „mind a bérlők kiválasztása, mind a bérösszeg megállapítása szempontjából szabad rendelkezést” kaptak. A feltételeknek megfelelő szállodák és panziók mentesültek mindenféle hatósági igénybevétel alól, ugyanakkor azokat, amelyeket a határidőre nem sikerült helyreállítani, „a népüdül-

tetés céljaira” igénybe vehették, (8200/1947 Korm.) ami tulajdonképpen az államosítás első lépésének is tekinthető.

1948-ban megszüntetésre került az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal, melynek feladatkörét az államosított IBUSZ vette át (REHÁK G. 2011). A járási főjegyzők és az üdülőhelyi bizottságok egy 1948. július 1-jén kelt körlevélből értesültek arról, hogy a Balatoni Intéző Bizottság új elnevezése „Balatoni Állami Központi Intéző Bizottság”, röviden BÁKIB lett (6010/1948 Korm.). A szállodák, a panziók, a vendéglők, sőt a boltok is – az iskolákhoz, ipari üzemekhez hasonlóan – fokozatosan javarészt állami tulajdonba kerültek. A hazai turizmus történetében újdonság volt, hogy mind az elsődleges, mind a másodlagos turisztikai szuprastruktúra – tehát a szálláshelyek, a vendéglátás és a kiskereskedelem egyaránt – *állami tulajdonban és irányítás alatt* állott, és a *tervgazdálkodás* sajátosságai voltak rá jellemzőek.

Az 1950-es évek közepén a turizmus a szocialista tömb országokban is robbanásszerű fejlődésnek indult. A magyar döntéshozókat elsősorban Bulgária eredményei győzték meg arról, hogy érdemes ismét bekapcsolódni a nemzetközi turizmusba. A magyar politikai vezetés részint gazdasági előnyöket, részint viszont – különösen az 1956-os forradalom után – kiváló, Nyugat-Európa felé irányuló propagandalehetőséget is látott a turizmusban. Az életszínvonal, a fogyasztás folyamatos növekedésével a kádári hatalom saját politikai stabilitását kívánta biztosítani (REHÁK G. 2011).

Az ágazatot fejleszteni kívánó szakemberek ugyanazzal a problémával szembesültek, amellyel a két világháború közötti politikai és gazdasági vezetés, nevezetesen a kapacitások szűkös voltával. A hasonló problémára a korábban már sikerrel alkalmazott megoldásokat – a magántőke bevonása, a turizmussal foglalkozó vállalkozások ösztönzése, az állami kapacitásbővítés, a turizmusirányítás rendszerének megteremtése, a fizetővendég szolgálat, valamint a kempingturizmus bevezetése – nem lehetett maradéktalanul megvalósítani. A szocialista gazdálkodás viszonyai között a magánkezdeményezéseknek, a magánvállalkozásoknak nem lehetett helye, holott a turisztikai szektorra korábban nagyon is jellemző volt, hogy a vendéglőket, szállodákat, panziókat maga a tulajdonos vezette és gyakran egyfajta családi vállalkozásként üzemeltek. A magánszektor teljes mellőzésével megvalósuló turisztikai kapacitásbővítésre hazánkban még nem volt példa, a desztinációkban élők bevonása ezúttal is szükségesnek és hasznosnak bizonyult, leginkább a fizetővendég szolgálat területén.

A hazai döntéshozók a belföldi és nemzetközi turizmus fejlesztésének a legkevesebb beruházást igénylő, ezáltal a legolcsóbb és leggyorsabb módját, a fizetővendég-

szolgálat mellett, a *központilag irányított kempingturizmus* megteremtésében látták (ZÁHONYI F. 1964). A határok részleges megnyitása – a szocialista tömb országaiból, sőt valamelyest a nyugatról érkező turisták előtt – a szálláshely kapacitás rohamos bővítését tette szükségessé. A nemzetközi turizmus fellendülése új kihívások elé állította a magyar állambiztonsági szerveket is, amelyek egyaránt tartottak a nyugatról érkező kémektől és saját állampolgáraik magatartásától. „A kiszélesedett nemzetközi érintkezési felületek sok vonatkozásban kihasználható lehetőséget adnak az aknamunka szervezői és végrehajtói számára. A bővülő gazdasági, kulturális kapcsolatokat, a növekvő idegenforgalmat, mint behatolási lehetőségeket veszik számításba ellenfeleink.” (*Előadás a bűnügyi, közrendvédelmi... 1977: 2*)

Tulajdonképpen a két világháború között már sikerrel alkalmazott alapelveket és turizmusirányítási rendszert élesztették újra a szakemberek. Hozzáfogtak a két világháború között még virágzó, ám az ötvenes évekre már erősen visszaszorult turizmus, akkoriban gyakrabban használt nevén idegenforgalom központi megszervezéséhez.

1954-ben a hazai IBUSZ és a Német Demokratikus Köztársaságban (NDK) működő Deutsches Reisebüro (DER) – ami ekkor még a nyugatnémet turistákat is képviselte – egy turista-megállapodást kötött, amelynek értelmében 2000 vendégnapra küldtek csoportokat Magyarországra, devizafizetés ellenében. Mindkét fél részéről érezhető volt eleinte némi óvatosság. A DER Magyarország tesztelését kizárólag nyugatnémet csoportokkal kezdte, a magyar Belügyminisztérium ugyanakkor számos magyar állampolgártól – rendszeren azoktól, akik korábban „tiltott határátlépést” kíséreltek meg – tagadta meg az NDK-ba történő kiutazást, a disszidálásuktól tartva. Így a tervbe vett kölcsönösség nem valósulhatott meg (DUNAI A. 2009).

1955-ben a közlekedési és postaügyi miniszter felügyelete alatt tárcaközi bizottságként újraalakult az Országos Idegenforgalmi Tanács, amely a turizmus fejlesztésének egyik kulcsszereplőjévé vált, a beutazók, azaz a határt átlépők száma pedig az előző évit megduplázva év végéig elérte az 50000 főt (REHÁK G. 2009).

A politikai vezetés azonban még egy évtizeddel később sem tartotta különösebben kíváncsnak a magyar állampolgárok külföldre utazását. Kádár János az MSZMP Politikai Bizottsága előtt egyenesen úgy fogalmazott: „Nem normális dolog, hogy egy tízmillió lakosú országból évenként másfél millió külföldre utazzon. [...] Olyan intézkedésekre van szükség, melyek ténylegesen korlátozzák a kiutazást.” (*Jelentés idegenforgalmunk helyzetéről... 1965: 50*)

Az 1956-os forradalmat követően a turizmusban rejlő propagandalehetőségek felértékelődtek. Az államnak egyre nagyobb bevételekre volt szüksége a hadiipar fejlesztésének további költségeire és a mezőgazdaság újabb kollektivizálási hulláma miatti termelés kiesés pótlására. Mindezek, valamint a „baráti országoknak” – Vietnám, Észak-Korea, Mongólia, Kuba – nyújtott segélyek és hitelek következménye lett a több mint másfél évtizedig tartó rendszeres és nagyarányú mezőgazdasági, jórészt tőkés irányból érkező import. Az ország gabonából, húsból, műtrágyából és mezőgazdasági gépekből egyaránt behozatalra szorult. Az életszínvonal csökkentését a politikai vezetés az 1956-os forradalom árnyékában mindenképpen el akarta kerülni, ezért hitelfelvételre szorult. Az adósságállomány 1964 végén az éves nemzeti jövedelem 34%-ára rúgott (HONVÁRI J. 2005).

A politikai vezetés ebben a helyzetben érhetően a bevételek növelésére és mindenekelőtt valutaszerzésre törekedett, melynek egyik leghatékonyabb módja kétségtávan a beutazó turizmus volt. A nemzetközi turizmus erősítését célozta 1963-ban a turistaforgalom vámkönnyítéséről szóló nemzetközi egyezményhez történő csatlakozás, valamint ugyanebben az évben megkötött csehszlovák-magyar, és az 1964-ben létrejött lengyel-magyar, illetve a bolgár-magyar idegenforgalmi egyezmény. Utóbbiak a szocialista tömb vonatkozásában felszámolták az útlevelelőnyöket, egyszerűsítették a beutazási lapok kiadását, valamint a turisták deviza-elszámolását. A nyugati turistáknak pedig a külképviseleteken, illetve az autósoknak a határállomáson is azonnal kiadták a vízumot, továbbá vouchert, forint-csekket vezettek be.

A várt eredmények nem is maradtak el. Az MSZMP Politikai Bizottságának készült – nem minden elemében pontos, a KSH azonos évben közölt adataitól eltérő – politikai jelentés szerint a beutazó forgalom, 1958-ban még mintegy 153 ezer főt tett ki, 1963-ban pedig meghaladta az 585 ezret, 1964-ben több mint 1 millió háromezerig emelkedett, azaz egyetlen év alatt több mint duplájára. „Amíg 1964-ben a külföldiek elhelyezésére 41.000 férőhellyel rendelkezünk /8.000 szállodai, 15.000 fizetővendég szolgálati és turista jellegű szállás, 18.000 camping férőhely/, addig 1965-ben 87.000 férőhellyel rendelkezünk / a szállodai férőhelyek száma nem növekedett, de nőtt a fizetővendég szolgálat és a turista jellegű szállás 3.000 férőhellyel, a campingek befogadóképessége 43.000-rel.” (*Jelentés idegenforgalmunk helyzetéről...*:87) Számottevően növekedtek a turisztikai bevételek is (10. táblázat).

10. táblázat. A turisztikai bevételek és kiadások egyenlege millió devizaforintban
1963–1964 és 1965 tervszámai

Év	Bevétel	Kiadás	Egyenleg
Tőkés országok*			
1963	58,3	46,5	11,8
1964	94,4	66,6	27,8
1965 (terv)	110	68	42
Baráti országok** (Jugoszláviával együtt)			
1963	49,2	112,8	- 63,6
1964	124,9	207,7	- 82,8
1965 (terv)	152	237	- 85

* A nem szocialista országok

** A szocialista tömb országai

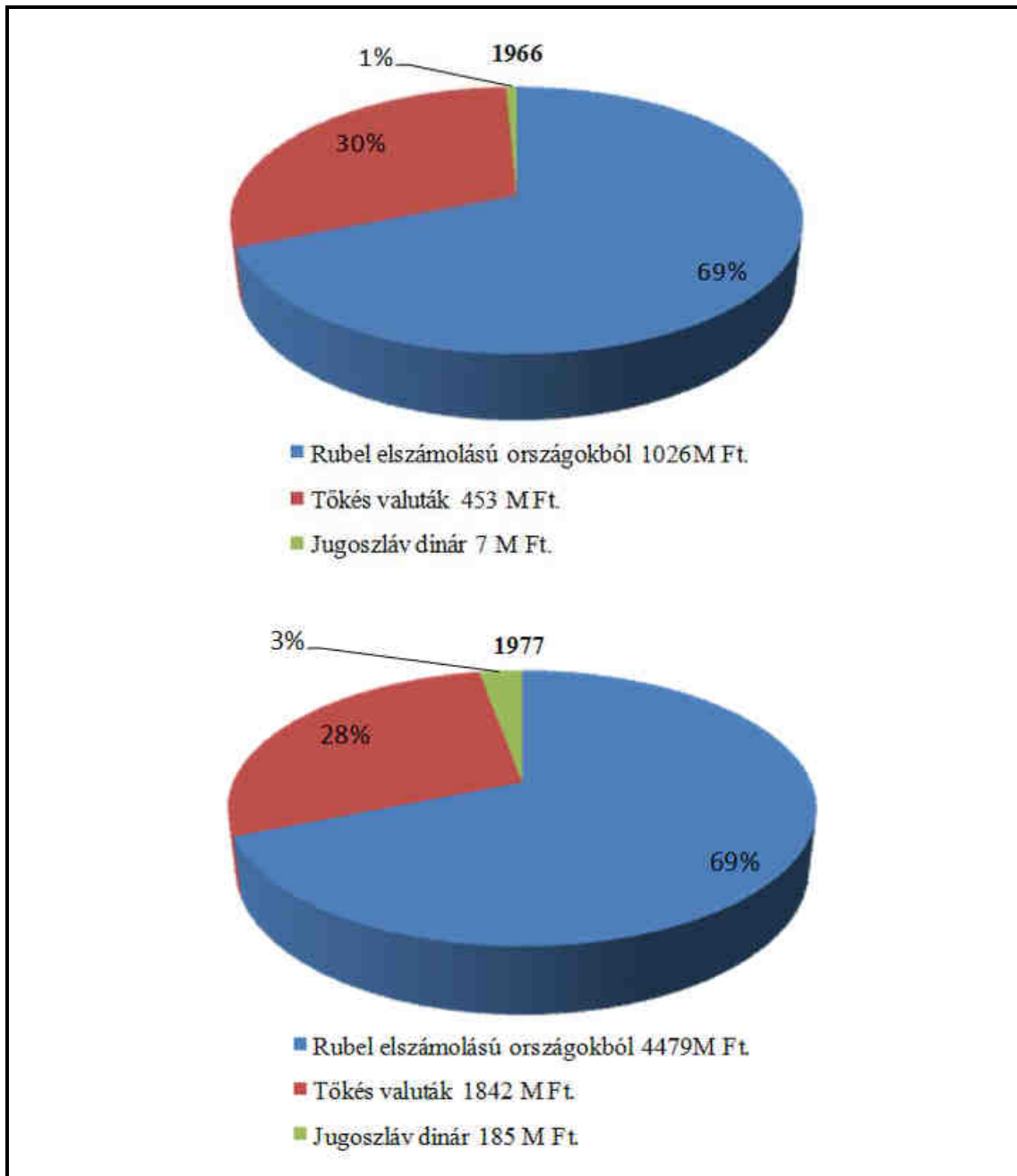
Forrás: *Jelentés idegenforgalmunk helyzetéről... 1965: 87* alapján készítette: Törzsök A.

Ezek után nem csoda, hogy „1964 folyamán az ajándéktárgyak és a különféle magyaros élelmiszerek a szezonban hiánycikket képeztek” (KOLACSEK A. 1965). „Most kb. úgy jelentkezik az idegenforgalmi körzetek lakossága előtt a turizmus, hogy jönnek a külföldiek és felvásárolják, ami a boltokban kapható.” (*Jelentés idegenforgalmunk helyzetéről...1965: 36*) 1964-ben Magyarországra a legtöbben Csehszlovákiából érkeztek (747846), a küldő országok között a második helyen a Szovjetunió (101365), a harmadikon az NDK (75264), a negyediken Románia (75544), az ötödiken Ausztria (72219), a hatodikon Lengyelország (57672), míg a hetedik az NSZK (53447) állt. A „tőkés” országokból ugyan ötödannyian érkeztek, mint a szocialista tömbből, de a vendégforgalom növekedése érzékelhető volt ebben a viszonylatban is (*Jelentés idegenforgalmunk helyzetéről...1965: 98*).

A külföldiek fele 1966-ban még vasúton érkezett, 46%-a közúton, 3%-a repülőgépen és 1%-a hajón (*Zala Megyei Tanács...160/1979.*). A keleti blokk országai a nemzetközi turizmusban a viszonyosság elvét alkalmazták, vagyis a turizmusból eredő követeléseknek és tartozásoknak legalábbis több év átlagában ki kellett egyenlítődniük. Amennyiben ez nem történt meg, akkor „a többletet az adott állam a neki szükséges termékekben levásárolta.” (REHÁK G. 2011: 98) A turizmus gazdasági szerepének növekedését jól jellemzi, hogy míg 1966-ban 1486, addig 1977-ben 6506 millió forintot tett

ki a nemzetközi turizusból származó bevétel, ami 437,8%-os növekedésnek felelt meg alig több mint tíz év alatt (29. ábra).

29. ábra. A turizusból származó bevételek megoszlása
1966, 1977

Forrás: Zala Megyei Tanács... 160/1979. adatai alapján készített: Törzsök A.

Csak a „tökés valuták” tekintetében 453 millióról 1842 millió forintra növekedtek a bevételek, ami 406,6%-os növekedést jelentett, még 1966-os árain is 260%-ost. A külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma is érzékelhetően, 295,4%-kal növeke-

dett; az 1966-ban elért 14.707 ezerről, az 1977-ben nyilvántartott 43.440 ezerre (*Zala Megyei Tanács... 160/1979*).

A turizmus fejlesztésével kapcsolatos javaslatok támogatásánál kétségkívül az egyik legfontosabb szempont a devizabevétel növelése, azaz a „devizaszerzés” volt. Ez ennek az ágazatnak „lehetősége és feladata”, ami „javítja a nemzetközi fizetési mérleget a szolgáltatások eladása révén”, ugyanakkor „a tömegesebb idegenforgalom mellett itthon devizáért” lehetett eladni az exporttermékeket (KÖVÁRI L. 1964). A turizmus, ezen belül a kempingturizmus fejlesztéséhez tehát az országnak komoly anyagi érdekei fűződtek: „a kiskereskedelem és a vendéglátás értékesítő tevékenysége számunkra lényegesen alacsonyabb forintráfordítással kedvezőbb dollárkitermelést jelent” (KOLACSEK A. 1965: 26), mint az exporttevékenység. Egy dollárnyi érték kitermelése a turizmus révén jóval kevesebb forintráfordítással volt lehetséges, mint az exporttevékenység során (*11. táblázat*).

11. táblázat. Egy dollárnyi érték megteremtéséhez szükséges forintráfordítás az exporttevékenység, illetve a turizmus révén

Export			Turizmus	
	Tőkés országokban	Szocialista országokban	Kiskereskedelemben	Vendéglátásban
Szalámi	36	39	20	12
Tokaji szamorodni	31	37	13	8
Barackpálinka	33	38	11	6
Csemege paprika	35	43	5	4
Alma	74	74	16	10

Forrás: KOLACSEK A. 1965. p. 26. alapján összeállította: Törzsök A.

A turizmus kedvezőbb forint ráfordítási aránya nyilvánvaló. Egy dollárnyi érték megteremtéséhez az alma esetében kevesebb, mint hetedét kellett forintban ráfordítani tőkés viszonylatban is, mint az export esetében, a barackpálinkánál ötödét, a szaláminál harmadát, a tokaji szamorodninál pedig közel negyedét (KOLACSEK A. 1965). A szakembereken kívül hasonlóan értékelte a turizmus lehetőségeit a politikai vezetés is.

Nyers Rezső 1965. július 30-án az MSZMP Politikai Bizottsága előtt – mintegy válaszolva Biszku Béla kérdésére, miszerint „Ráfizetünk az idegenforgalomra, vagy keresünk rajta?” – elismerte, hogy „gazdasági kihatását nem tudjuk pontosan felmérni. Olyan bonyolult gyűrűzései vannak az idegenforgalomnak, hogy csak a devizát tudjuk

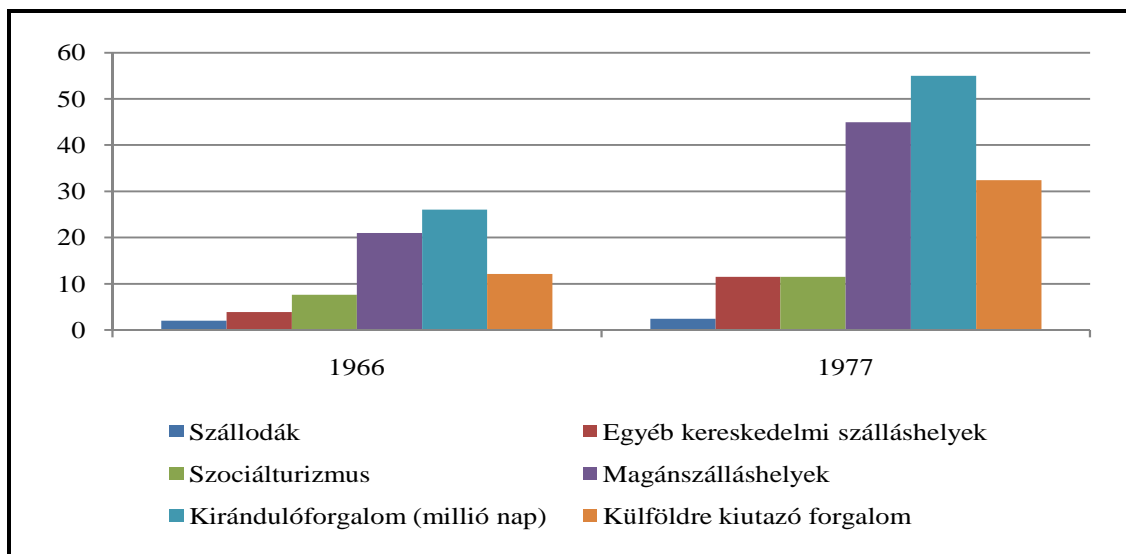
mérni. [...] Nem az a 25 millió devizaforint [külföldi fizetőeszköz forintban számított értéke] pozitív, ami bejön, hanem az, hogy ez a mi belső forintgazdálkodásunkban azt jelenti, hogy a dollárt, a rubelt olcsóbban termeljük ki, mint a kivitt áruk esetében. Tehát van forint-nyereségünk az idegenforgalomból. Azon kívül az idejövő idegenek nem azt a fogyasztási struktúrát fogyasztják, amit a magyar ember, hanem azokat, amiből az államnak nagyobb jövedelme van.” (*Jelentés idegenforgalmunk helyzetéről...1965: 40*)

A turizmus távlati fejlesztéséről szóló koncepcióban a Belkereskedelmi Minisztérium 1979-ben szintén rámutatott arra, hogy a turizmus révén külföldi fizetési eszközökért főleg szolgáltatásokat és olyan árukat adhatnak cserébe, amelyeket az idegenforgalom nélkül nem, vagy nem olyan gazdaságosan lehetne értékesíteni (*Zala Megyei Tanács...160/1979*).

A politikai vezetés tehát – minden ideológiai megfontolás, félelem dacára – érdekelt volt a nemzetközi turizmus fejlesztésében, hiszen az ország valutaszükségletének fedezéséhez és az állampolgárok életszínvonalának emeléséhez kiváló eszköznek bizonyult. Az aktív belföldi turizmus mellett természetesen jelentősen nőtt a passzív is, a kiutazó, látogató magyar állampolgárok száma 1966-ban közel 1 millió, 1977-ben pedig már 4,7 millió volt. A kiutazások 90%-a a szocialista tömb országaiba irányult (*Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal Iratai*).

A nemzetközi turizmus fejlődésével párhuzamosan ugyanakkor nagy lendületet vett a belföldi is. 1966 és 1977 között a kereskedelmi szálláshelyek belföldi vendégforgalma 235,6 százalékkal nőtt, a magánszállásoké pedig 214%-kal, igaz eközben a külföldre irányuló magyar turistaforgalom még nagyobb arányban 267,8%-kal nőtt (*30. ábra*).

30. ábra. A magyar lakosság belföldön és külföldön realizált vendégforgalma 1966, 1977 (millió vendégéjszaka; kirándulóforgalomnál millió vendégnap)

Forrás: *Zala Megyei Tanács...160/1979.* alapján készítette Törzsök A.

A szociálturizmus változatlan népszerűsége mellett a szállodák részesedése nem nőtt, míg a magánszálláshelyeké – a fizetővendéglátás adatait is beleértve – egyre nagyobb lett. Mindez jól érzékelhető a különböző szálláshelyeken a vendégéjszakák számából. A belföldi turizmus erőteljes növekedése jórészt annak volt köszönhető, hogy a magyar társadalom – az életszínvonal emelkedése, a magyar politika hozzáállásának változása miatt – egyre nagyobb arányban kapcsolódhatott be ismét a turizmusba. Az 1970-es évek második felében már az aktív korú magyar állampolgárok mintegy kétharmada rendszeresen részt vett a turizmusban. A belföldön nyaralók közül a legtöbben a Balatont választották.

5.5.2. Keszthely a jelentősebb balatoni fürdőhelyek versenyében a második világháború után

A vasfüggönnyel kettészakított Európában Magyarország és ezen belül talán elsősorban a Balaton különleges helynek számított mind a Nyugat, mind a Kelet polgárai számára. Magyarország egyszerre volt, ha nem is kapu, de legalább ablak egymás világára a szabad államokból álló nyugati tömbbe tartozó országok polgárai, és a szovjet befolyás alatt élő ún. szocialista berendezkedésű országokban élők számára. A német újraegyesülés első szakasza is a Balaton partján történt meg. Az állambiztonsági szervek a nyugati vendégek érkezésében egyszerre láttak a szocialista berendezkedés aláírására, fellazítására alkalmas veszélyt és a tőkés államok felé irányuló hírszerzési lehe-

tőséget. „Széleskörű lehetőség nyílt a kapitalista országok hírszerzői szerveinek arra, hogy a legális lehetőséget ellenséges tevékenységre felhasználják. Növelték hírszerzői tevékenységüket, fellazító és bomlasztó aknamunkájukat a társadalmi, de különösen – az ideológiai és kulturális élet minden területén.” (*Jelentés a Belügyminisztérium szervezeti...: 1*)

A külföldi állampolgárok beszerzésénél – amelyet a Belügyminisztérium II. Főcsoportfőnökség vezetőjének kellett jóváhagynia – elsősorban az értelmiségi pályán mozgó fiatalokra helyezte a magyar állambiztonság a hangsúlyt, olyanokra, akik huza-mosabb ideig itt tartózkodtak, és akiket úgy vélték érzelmileg könnyebb megnyerni. Az ilyen fiatalokat éveken keresztül kellett anyagilag és politikailag támogatni, míg végre a Magyar Népköztársaság szempontjából fontos objektumba, célobjektumba kerültek (*Az 1976. május 21-ei főkapitányi értekezlet iratai*).

Minthogy keletnémet állampolgárok is egyre jelentősebb számban érkeztek Magyarországra, elsősorban a Balaton mellé, a Stasi – Staatssicherheitsdienst, azaz a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) Állambiztonsági Minisztériuma (MfS) – a magyar állambiztonsági szervekkel együttműködve itt is ellenőrizni igyekezett saját polgárait, különös tekintettel a tiltott határátlépés előkészületére. Ennek érdekében 1964-től folyamatosan Magyarországon tartózkodott az MfS egy operatív csoportja (SLACHTA K. 2010). A hírszerzők, kémelhárítók és ügynökök harca a balatoni turizmus történetének egy olyan fejezete, amely jórészt még feltárássra vár, és amely jelen munkának ugyan nem képezi központi témáját, ám említésétől mégsem tekinthettem el.

1958-ban az Országos Idegenforgalmi Tanács négy üdülőövezetet, azaz idegenforgalmi körzetet jelölt ki az országban, melyek közül a „D” szektor (SZAUER R. 1964a), azaz a Balaton-part volt talán a legfontosabb. A Balatoni Intéző Bizottsággal egyeztetve 14 „kísérleti” kemping jött létre (SZAUER R. 1959), melyek egyike a keszthelyi, akkor még II. osztályú kemping volt. A balatoni kempingek közül Keszthely esett a legtávolabb a fővárostól, talán ez az oka annak, hogy itt egy kisebb, 200 fős kemping került kialakításra. A kempingek kialakításánál a természetközelség, a szép táj éppolyan fontos szerepet játszott, mint az infrastruktúra vagy a vízpart adottságainak – fürdőzés, vitorlázás, horgászás – kiaknázása (SZAUER R. 1964a).

A balatoni fürdőhelyek egy részének 1965 és 1974 közötti forgalmi adatait – szállodák, a fizetővendéglátás, az üdülőházak, az ideiglenes szálláshelyek, valamint a magánnyaralók – a 9.3. mellékletben közlöm. A szállodák és a fizetővendéglátás jelentőségét ugyanakkor néhány adattal érdemes jellemezni (12. táblázat).

+12. táblázat. Egyes Balaton-parti települések vendégforgalma 1965-ben, 1000 főben

Település	Üdülőházakban		Szállodákban		I. osztályú sáttortáborokban (I.o.kempingek)		Egyéb, ideiglenes szálláshelyen		Fizetővendég nyaralókban		Magánnyaralókban		Összesen	
	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V
Alsóörs	35,4	2,9	0,0	0,0	3,8	1,3	2,3	0,2	0,8	0,1	12,9	1,2	55,2	5,7
Badacsony-tomaj	34,7	3,0	0,0	0,0	12,0	3,9	5,0	1,9	21,9	1,3	66,0	7,5	139,6	17,6
Balatonakali	6,3	0,5	0,0	0,0	13,7	2,5	10,4	0,9	0,0	0,0	2,5	0,4	32,9	4,3
Balatonalmádi *	128,0	14,1	35,2	14,8	8,4	2,9	16,0	2,9	83,3	6,9	33,8	4,9	304,7	46,5
Balatonfüred	277,2	20,5	48,9	16,1	69,8	24,7	33,0	5,8	52,5	4,5	75,6	10,8	557,0	82,4
Balatonkenese	197,5	15,2	0,0	0,0	9,5	2,3	17,4	1,5	7,3	0,6	18,6	3,1	250,3	22,7
Keszthely **	28,4	2,4	69,2	18,1	8,7	4,0	38,1	10,1	50,7	13,3	20,7	2,3	215,8	50,2
Tihany	48,7	4,5	85,4	15,3	40,7	11,0	0,1	0,0	10,6	0,7	39,6	4,9	225,1	36,4
Vonyarcvashegy	25,4	2,1	0,0	0,0	2,8	1,6	22,1	0,0	1,1	0,1	9,1	0,8	60,5	4,6
Egyéb balatoni fürdőhely	800,8	63,1	58,6	13,7	20,9	7,0	326,6	17,6	80,3	5,5	179,5	25,1	1466,7	132,0
Balaton összesen	1582,4	128,3	297,3	78,0	190,3	61,2	471,0	40,9	308,5	33,0	458,3	61,0	3307,8	402,4

Vn = vendégnapok száma 1000 fő; V = vendégek száma 1000 fő

*A Statisztikai Évkönyv adatai ebben a vonatkozásban némileg ellentmondásosak, a vendégnapok száma összesen adat sorban ugyanis 302,7 szerepel, az elemeket összeadva azonban 304,7 az eredmény.

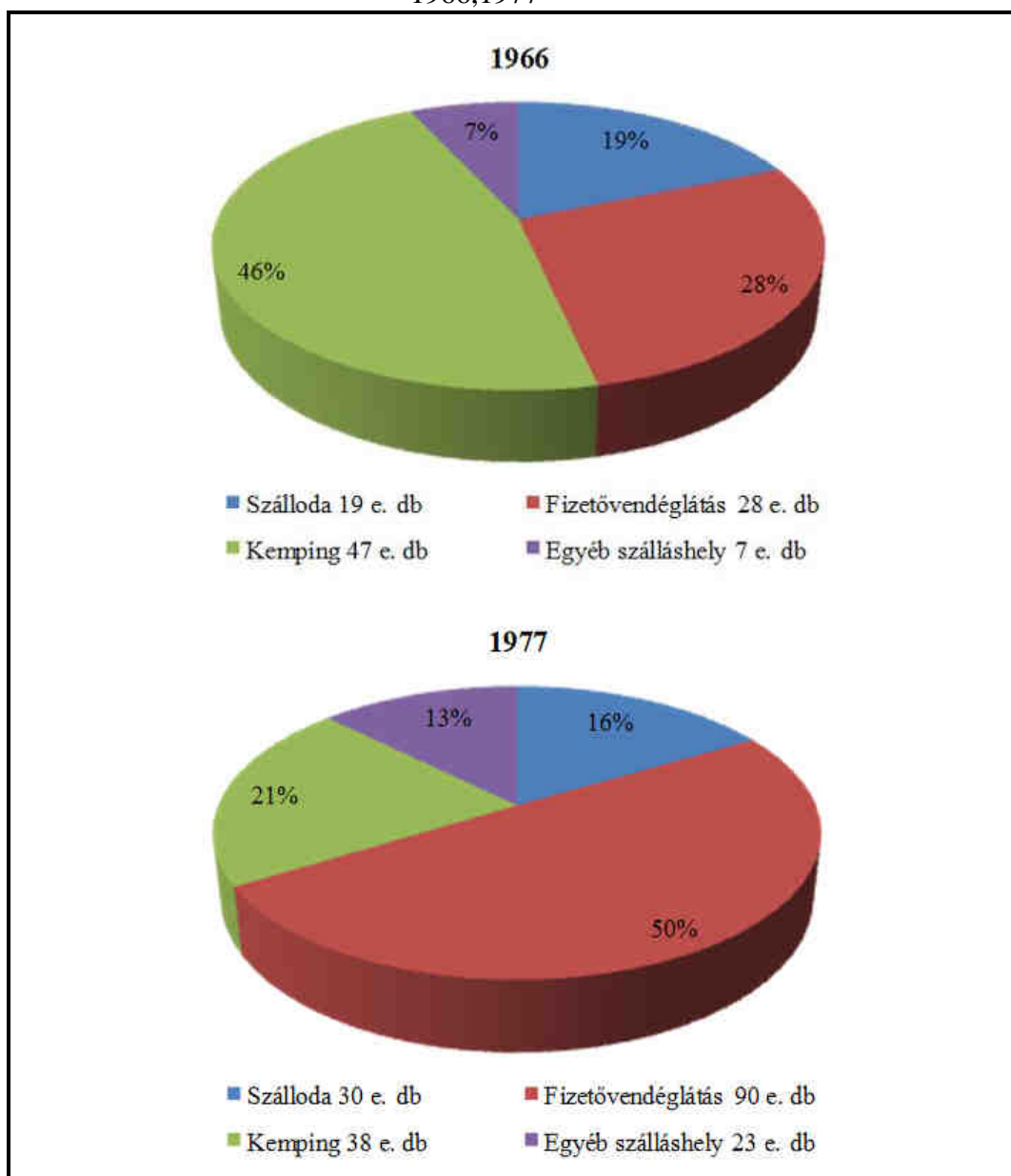
**A Statisztikai Évkönyv adatai ebben a vonatkozásban is ellentmondásosak, a vendégek száma összesen adat sorban ugyanis 42,9 szerepel, az elemeket összeadva azonban 50,2 az eredmény.

Forrás: Veszprém megye Statisztikai Évkönyve 1965. KSH Veszprém Megyei Igazgatósága, Veszprém, 1965. alapján összeállította Törzsök A.

1965-ben Keszthelyen még a legtöbb vendéget a szállodák fogadták, 18,1 ezret 69,2 ezer vendégéjszakára – a módszertani fejezetben már említett módon, tehát a MÁV dolgozókkal együtt –, a fizetővendéglátás azonban már nem sokkal maradt le a szállodák mögött a 13,3 ezres vendégszámával és 50,7 ezer vendégéjszakájával. A MÁV 197. számú munkásszállásának szállodaként történő feltüntetése a statisztikai adatokban nyilvánvalóan megnehezíti az elemzést, ám a többi balatoni fürdőhellyel történt összevetés révén néhány sajátosság talán megragadható. A kisebb balatoni fürdőhelyeken nem voltak ugyan szállodák, de az üdülőházak, az ideiglenes szálláshelyek, fizetővendéglátás és a kempingek forgalma semmiképpen sem volt elhanyagolható. Balatonkenese a vendégnapok száma tekintetében képes volt maga mögött hagyni a szállodával bíró Tihanyt és Keszthelyt, a balatoni összes vendégnap mintegy 7,5%-át produkálva. A Ba-

laton-parti fürdőhelyek versenyében azok a települések voltak képesek jó forgalmi eredmények elérésére, amelyek a szállodák mellett egyéb szálláskapacitással is rendelkeztek. A fizetővendéglátás vagy az „egyéb ideiglenes szálláshelyek” kapacitása tekintetében a nagyobb települések, mint Keszthely, Balatonfüred vagy Balatonalmádi némileg előnyösebb helyzetben voltak a többiekkel szemben. Balatonfüred és Balatonalmádi ugyanakkor vendégforgalmának nem elhanyagolható részét köszönhette az ott épült üdülőházaknak. Az üdülőházak és a kempingek mellett egyre nagyobb jelentőségre tett szert a fizetővendéglátás, amit a férőhelyek számának alakulása jól jellemez (31. ábra).

31. ábra. A kereskedelmi és magánszállások férőhelyszámainak alakulása
1966,1977

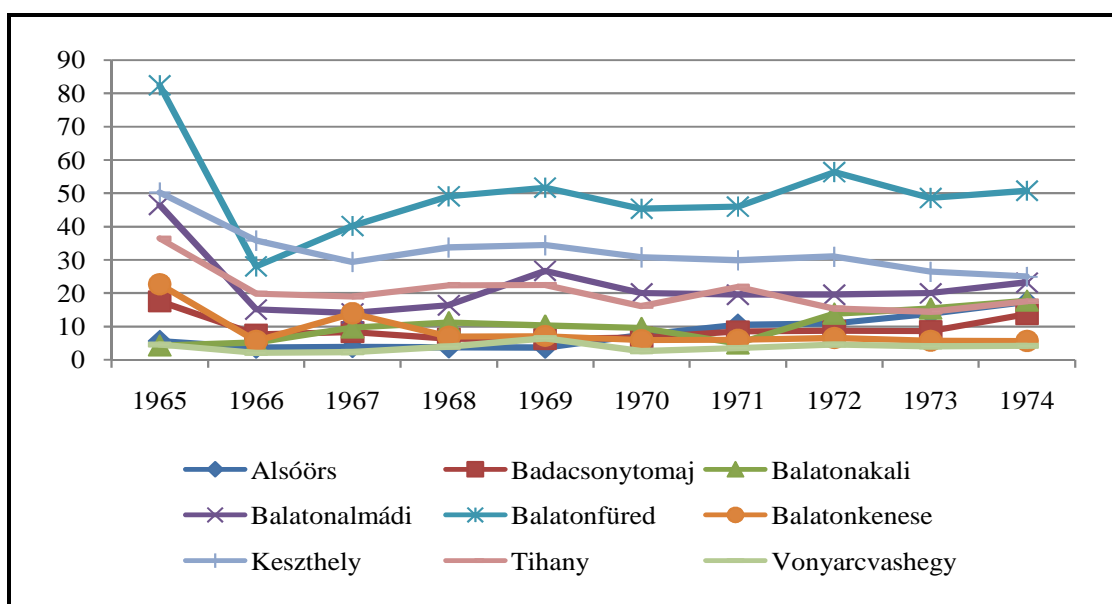

Forrás: Zala Megyei Tanács...160/1979. alapján készítette
Törzsök A.

1970-ben Keszthelyen a fizetővendéglátás a vendégek és a vendégéjszakák számának tekintetében mintegy két és félszeresen előzte meg a szállodák forgalmát, amit egyébként az I. osztályú kemping is csaknem elért. A fizetővendéglátás jelentőségét talán még ennél is jobban mutatja, hogy Keszthelyen a bruttó árbevétele 1971-ben 2.346.979 forint volt, míg az I. osztályú kempingé csak 541.300 forint (*Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatal iratai*).

A vendégek száma 1965 és 1974 között folyamatosan növekedett (32. ábra), ám Keszthelynek egyik évben sem sikerült megközelíteni Balatonfüred vendégforgalmát.

32. ábra. Egyes Balaton-parti települések vendégforgalma (1000 fő) 1965–1974

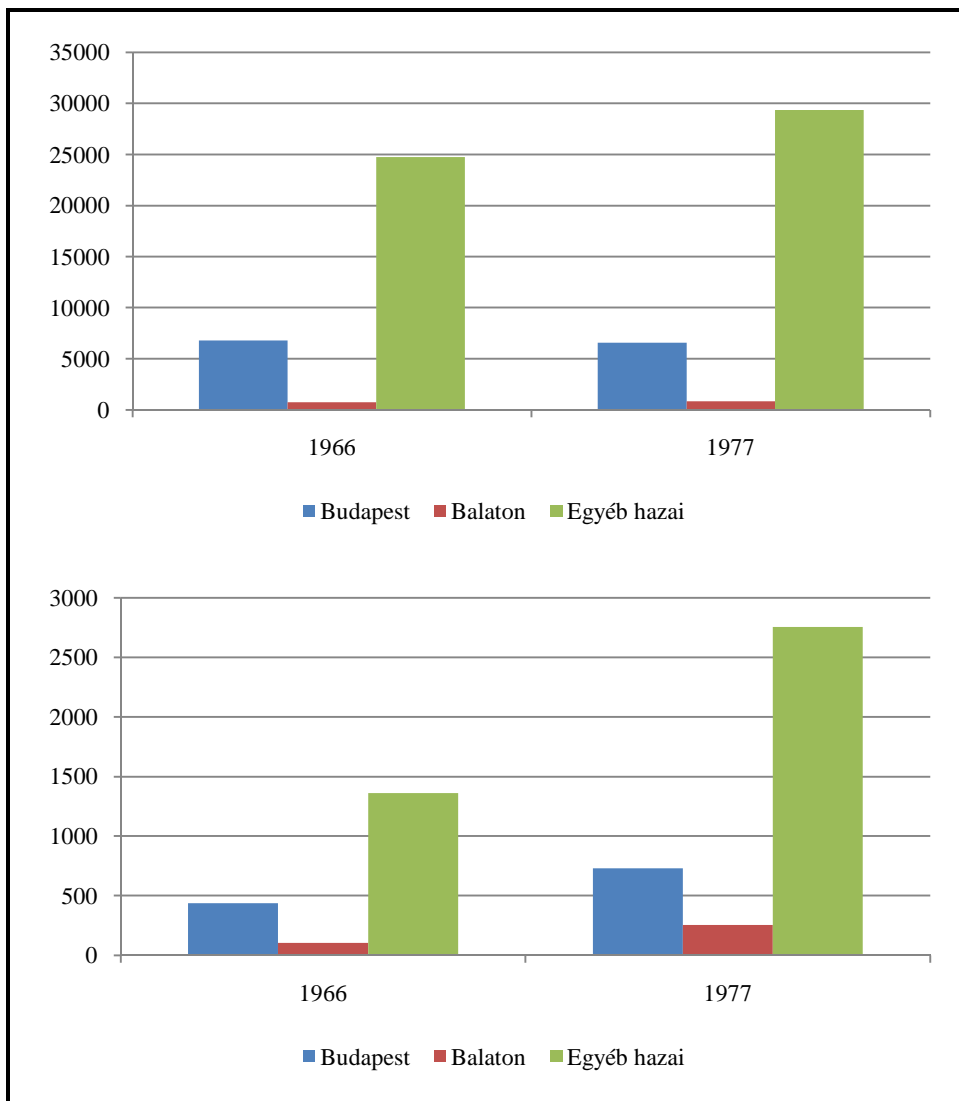
Forrás: *Veszprém megye Statisztikai Évkönyve* 1965 és 1974 közötti számai alapján összeállította Törzsök A.

A szálláshelyek kapacitásánál nagyobb ütemben nőtt azok forgalma. 1966 és 1977 között a kapacitás 1,8-szeresére, a vendégéjszakák száma pedig 2,5-szeresére emelkedett. A szállodaépítés üteme ebben az időszakban 1,6-szeres volt, így a kereskedelmi szálláshelyeknek egyre kisebb hányadát tették a szállodák; míg 1966-ban a férőhelyek 19%-át, 1977-ben már csak 16%-át. A belföldi vendégforgalomnak 1966-ban még 34, 1977-ben már csak 17%-át fogadták a szállodák. A külföldi vendégforgalom döntő hányada, megközelítőleg 80%-a ugyanakkor Budapesten és a Balatonon jelentkezett (*Zala Megyei Tanács...160/1979.*).

A Balaton turisztikai jelentőségére utal a kiskereskedelmi boltok és a vendéglátó egységek számának rohamos gyarapodása (33. ábra). Miközben Budapesten 3,2%-kal s

csökkent a kiskereskedelmi boltok száma, addig a balatoni üdülőövezetben 12,4%-kal nőtt 1966 és 1977 között. Az éttermek, vendéglők száma – melyek átlagos alapterülete 108 m²-ről 143 m²-re, azaz 32%-kal nőtt – ugyanebben az időszakban 105-ről 255-re emelkedett, igaz 1970-től ide számították a melegkonyhás büféket és falatozókat is.

33. ábra. A kiskereskedelmi boltok és a vendéglátó egység számának területi megoszlása 1966, 1977

Forrás: Zala Megyei Tanács...160/1979. alapján készítette
Törzsök A.

5.5.3. A keszthelyi turizmus fejlődésének sajátosságai a második világháború után

A keszthelyi turizmus második világháborút követő szakaszában javarészt az országos tendenciák érvényesültek. Nem tért vissza a két világháború közötti időszak magántulajdonban lévő szálláshelyeinek és vendéglőinek progresszív korszaka és a település turisztikai miliője sem. A vendégforgalom adatai 1965-ig csak töredékesen maradtak fenn. Az 1947., illetve 1948. évi adatokból azonban megállapítható a külföldi vendégek elmaradása és a szociális üdültetés jelentőségének növekedése (13. táblázat). A „magán” látogatók számának jelentős visszaesése – egyetlen év alatt – részben az üdülőhelyi díj korábban már említett módon történő beszedésének is lehetett a következménye.

13. táblázat. Keszthely üdülőhely vendégforgalma 1947-ben és 1948-ban

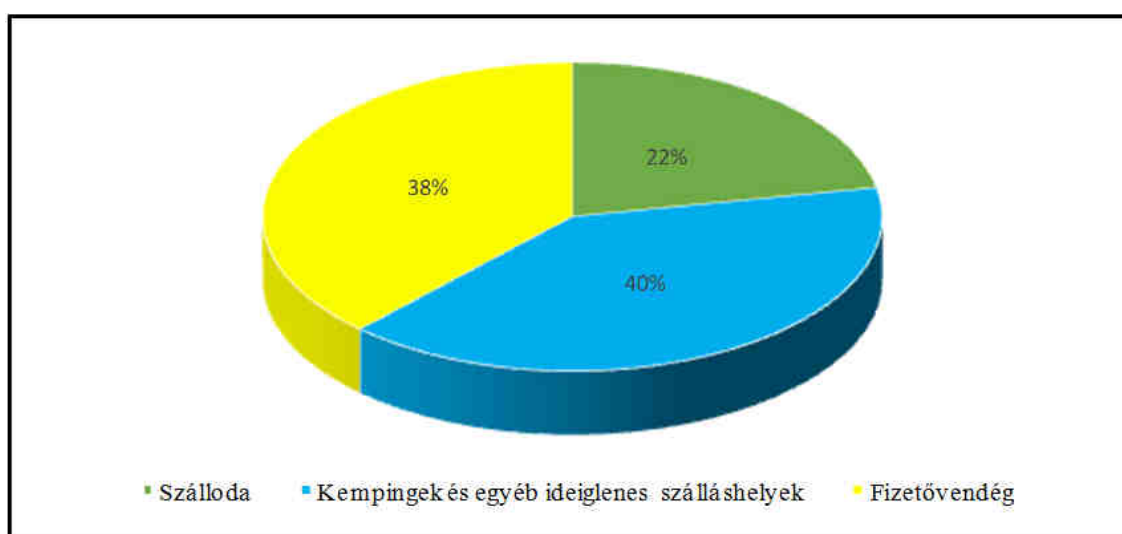
Év	1947	1948
Látogatók száma	3072	2037
szociális üdülés	1085	1025
magán	1987	1012
Összes látogatók által eltöltött napok száma	28108	16657
ebből szociális üdülésben eltöltött napok száma	11243	10250
magán üdültetésben eltöltött napok száma	16865	6407
Látogatók megoszlása	1586	1693
budapesti	1478	1333
vidéki	8	11
külföldi		

Forrás: Keszthely Nagyközség Üdülőhelyi Bizottságának iratai 1939–1948: 54/Üh. – 1948 alapján készítette Törzsök A.

A turisztikai miliő átformálásához hozzájárult, hogy a településen a második világháborút követően emelt, vagy felújított épületek döntő része a „szocreál” stílus jegyeit hordozta. A vasútállomás homlokzatát lecsupaszították és Keszthely egyik legfontosabb turisztikai műemlékét, a Szigetfürdőt 1960-ban átalakították és a helyére betonépület került, míg a hozzá vezető eredetileg fa stéget betonnal öntötték ki (MÜLLER R. 2005). Az átépítéseknek azért esett áldozatul az akkor csaknem százéves, ám csak 42 „vetkőző szobával” bíró Szigetfürdő, hogy egy új, 110 kabinos, büfét is magába foglaló létesítménynek adja át a helyét a 2500 főt befogadni képes Városi Strandon (SÁGI K. 1978). A városban épült panelházak természetesen a lakáshiányon kívántak változtatni,

tehát nagyon is valós igényeket elégítettek ki, ugyanakkor kétségtelenül átformálták a település atmoszféráját, turisztikai milióját.

Az 1960-as évektől a turisztikai szolgáltatások súlypontja érzékelhetően a Balaton-partjára helyeződött át és térben is kiterjedt. Az egyik leglátványosabb változás, a Balaton-part további beépülése elsősorban a keszthelyi kempingek – a II. osztályú kempingek adatait 1975-ig egybevonva kezelték a Statisztikai Évkönyvek az egyéb ideiglenes szálláshelyek adataival – létrehozásának volt a következménye, amelyek a fizetővendéglátás mellett a település turizmusának fontos tényezőivé váltak 1965 és 1974 között (34. ábra).

34. ábra. A vendégnapok számának átlaga Keszthelyen 1965 és 1974 között, szállástípusonként, százalékos összevetésben

Forrás: *Veszprém megye Statisztikai Évkönyve* 1965 és 1974 közötti számai alapján készítette: Törzsök A.

A negyedik, módszertani fejezetben ismertetett kutatási nehézségekre való tekintettel a keszthelyi szálláshelyek elemzésekor jelen munkában elsősorban a kempingekre koncentráltam, ugyanakkor a többi szállástípus adatait a 9.3. mellékletben közlöm.

Keszthely a fővárostól való távolsága és a vasúti fővonal hiánya ellenére ideális helyszínnek ígérkezett kempingek létesítésére, hiszen a településen az attraktív természeti környezet, az infrastruktúra, a sportolási, kirándulási, horgászási és természetesen a fürdési lehetőség egyaránt biztosított volt. Mindezek mellett Keszthely a Balaton-part talán legnagyobb kulturális kínálatával rendelkezett, tehát a fürdésre kevésbé alkalmas napokra is képes volt látnivalót, szolgáltatást nyújtani vendégeinek.

„A Balaton jellege itt egészen más: nyílt, hatalmas térségei tengerpartra emlékeztetnek.” – emelte ki a hazai kempingekkel foglalkozó első kiadvány (SZAUER R.1959: 31-32). Megemlítette a Helikon-könyvtárat „könyvritkaságaival és értékes műkincseivel”, a Georgikont, a Goldmark-házat, a „Balatoni Múzeumot” jelentős föld- és néprajzi anyagával, a Szigetfürdőt, „a régi balatoni fa fürdőházak közül az utolsót”, a számos művelhető sportágat (tenisz, lovaglási, vívó, horgász), a szabadtéri színpadot, és természetesen Hévíz közelségét.

Ugyanezeket a szempontokat tartotta fontosnak kiemelni Lachner László, a Zala megyei Idegenforgalmi Hivatal egykori munkatársa a vele készült interjú során. „Keszthelyről elmondhatjuk, hogy a balatoni települések közül itt található a legnagyobb kulturális multiplikátor hatás, itt van a legtöbb kulturális érték. Nagymértékben erősíti ezt a vonzást Hévíz közelsége is. Nagyon sok német turista azért érkezett a keszthelyi kempingbe akár már május hónapban, mert fürdőzési igényeit ki tudta elégíteni a hévízi Tófürdőn. Kulturális kínálatként megtekinthették a Festetics-kastélyt, a Georgikon Major-múzeumot vagy a Balatoni Múzeumot. Kellemes kirándulást tehettek Tapolcára vagy Tihanyba. Tehát a természeti és kulturális vonzerő olyan változatosságával rendelkezett Keszthely, amelyekkel sok más balatoni település nem.” (TÖRZSÖK A. 2011a) Mindezen adottságok jó lehetőséget biztosítottak a turizmus számára is, amely hamarosan dinamikus növekedésnek is indult a településen.

A második világháborút követően Keszthely szálláshely kapacitása erősen szűkölt, a kis családi szállodákat, panziókat államosították, majd más funkciót kaptak vagy vállalati üdülőkké váltak. Miután döntés született a turizmus fejlesztéséről a hiányzó kapacitást igyekeztek pótolni. A későbbi kempingek közelében jött létre a Napsugár üdülőtelep, ahol több vállalati nyaraló helyezkedett el. 1958-ban megnyílt a Helikon Turistaszálló. 1959-ben előre gyártott elemekből megépült a 65 vendégszobás, 145 ágyas ún. Motel, amelynek helyén 1985-ben a Hotel Phoenix jött létre (MÜLLER R. 2005). 1964. október 10-én megnyílt az Agrártudományi Egyetem Pethe Ferenc Kollégiuma, amely a nyári szezonban átmeneti szállásként üzemelt.

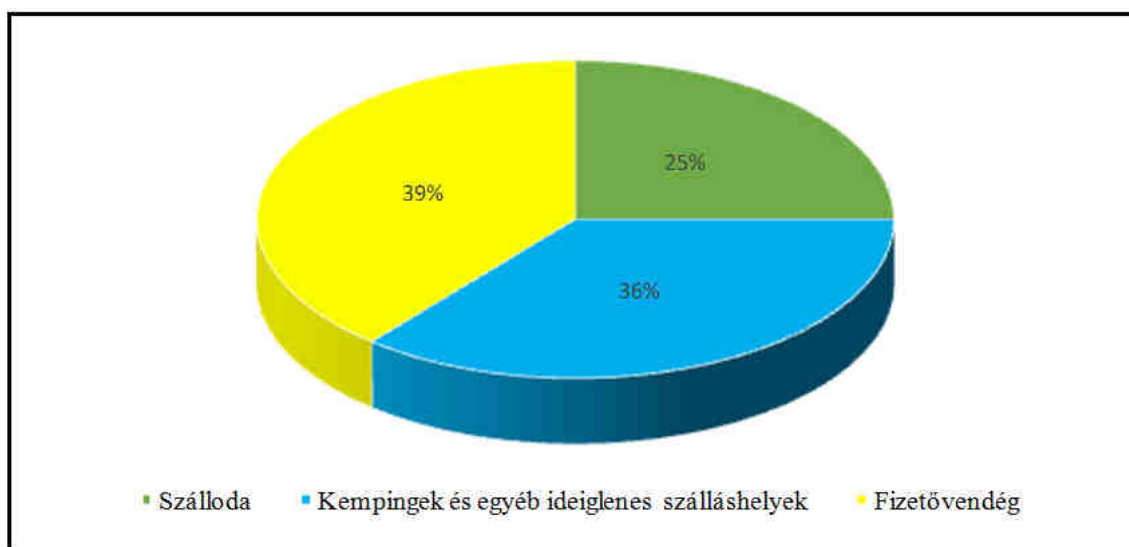
1969 óta működött a keszthelyi Vendéglátóipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző, amelynek kollégiuma szezonban ifjúsági szállásként funkcionált, gyakorló konyhájához kapcsolódó étterme a Juventus pedig a vendéglátás egyik alternatíváját jelentette.

Keszthely máig legnagyobb szállodája, a 240 szobás, 480 ágyas Helikon csak 1971. május 9-én nyílt meg, melynek 150 személyes bárja, 300 személyes étterme, saját

strandja és kikötőszigete bővítette a város turisztikai kínálatát (SÁGI K. 1978). Az új szállodának köszönhetően 1971-ben a szállodai vendégek száma másfélszeresére, a szállodai vendégnapok száma pedig több mint 87%-kal növekedett az előző évi forgalomhoz képest (9.3.7. melléklet).

Mindezek ellenére az 1965 és 1974 közötti időszakban a vendégek számának átlaga alapján megállapítható, hogy a fizetővendéglátás és a kempingek továbbra is őrizték dominanciájukat (35. ábra).

35. ábra. A vendégek számának átlaga Keszthelyen 1965 és 1974 között, szállástípusonként, százalékos összetételben

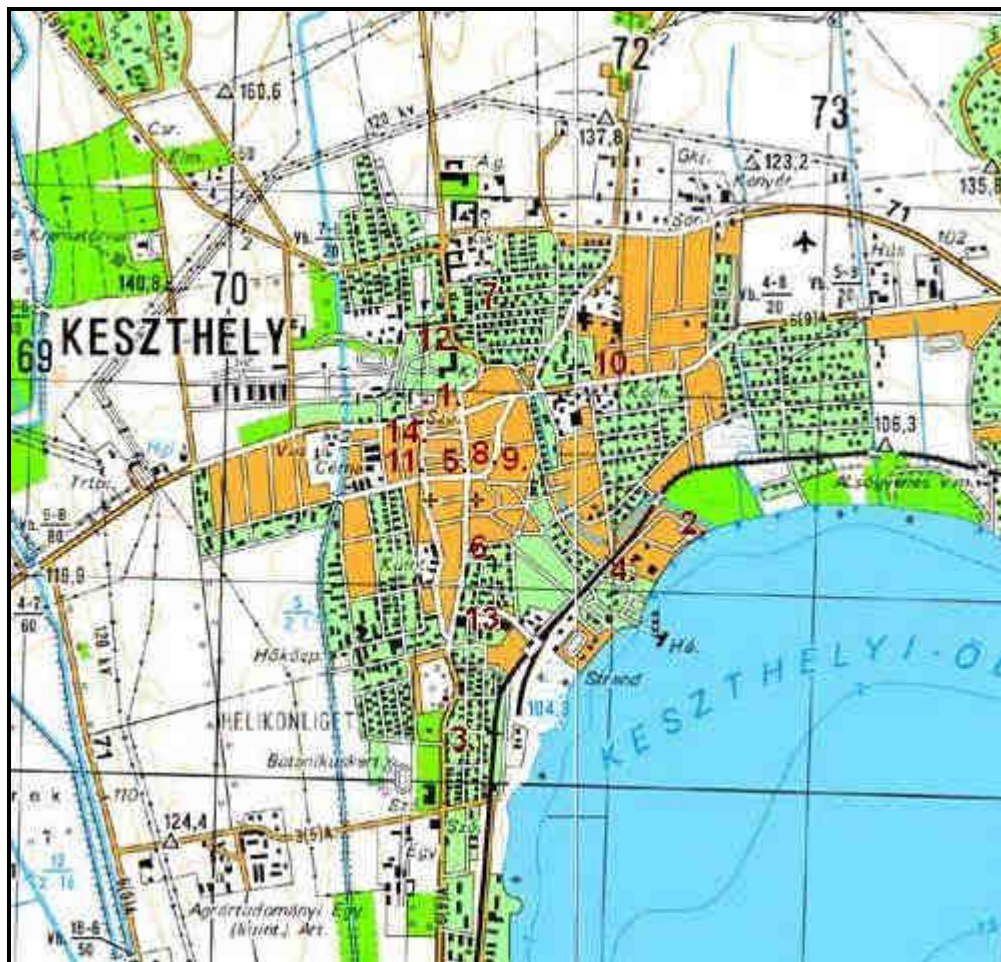

Forrás: Veszprém megye Statisztikai Évkönyve 1965 és 1974 közötti számai alapján készítette: Törzsök A.

Keszthelyen az Idegenforgalmi Hivatal kezelésében összesen három, egy II. osztályú 1958-tól, egy I. osztályú 1964-től és egy csak 1980-ban átvett – korábban a Városi Tanács kezelésében üzemelő – ún. kisegítő kemping működött. Itt nyitották meg az ország első magánkempingjét, a Castrumot is 1982-ben. A keszthelyi kempingek mellett hamarosan sütődék, egyéb vendéglátóhelyek, árusbódék létesültek, így Keszthelyen a szolgáltatások súlypontja ismét a Balaton-part irányába mozdult el. A Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatal 1978-ban a kempingeken kívül további szálláshelyeket, vendéglátóhelyeket és kulturális objektumokat egyaránt ajánlott a városba látogatóknak, amelyeket a 36. ábrán jelöltem (A Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatal iratai).

36. ábra. Vendéglátóhelyek, szálláshelyek és kulturális objektumok
Keszthelyen 1978-ban

1. Amazon Szálloda; 2. Helikon Szálloda; 3. Helikon Turistaszálló; 4. Motel; 5. Hungária étterem; 6. Béke kisvendéglő és kerthelyiség; 7. Nefelejcs cukrászda; 8. Muskátli cukrászda; 9. Mozi és cukrászda; 10. Kedves cukrászda; 11. Rózsa cukrászda; 12. Helikon Kastély Múzeum és cukrászda; 13. Balatoni Múzeum; 14. Georgikon Majormúzeum

Forrás: HL Térképtár, Vezérkari térképek, 1986. Méretarány: 1: 25000. Az L05-L06 térképszelvények alapján készítette: Törzsök A.

A századfordulón és a két világháború között előkelőnek számító Amazon Szálloda (1.) ugyan egész évben fogadott vendégeket, ám ekkor már csupán II/C besorolású szálláshely volt, szemben az 1971-ben épült Balaton-parti Helikon Szállodával (2.), amely a rangos A/I-be tartozott. A szállodák között felsorolt két másik objektum semmiképpen sem nevezhető minőségi szálláshelynek, legfeljebb a kempingekkel vagy a fizetővendéglátással szemben nyújthatott nagyobb komfortot és több szolgáltatást. A csak az idegenforgalmi szezonban nyitva tartó Helikon Turistaszálló (3.) és a Motel (4.) alacsonyabb szolgáltatási színvonalat képviselt, amit a besorolásuk tükrözött (Turista/B). A fizetővendéglátást három szervezet – IBUSZ, Idegenforgalmi Hivatal, Expressz Iroda – kirendeltsége koordinálta (SÁGI K. 1978).

A turisztikai teret érintő változás – a szolgáltatások súlypontjának eltolódása a Balaton irányába – az 1952 és 1986 közötti vezérkari térképeken (37. ábra) is kiválóan nyomon követhető. 1964-ben az új, I. osztályú kemping létesítésére nem a városközponthoz közel eső balatoni partszakaszt, hanem egy új területet jelöltek ki. Ez a terület a II. osztályú kempingtől délre és a Csókakő-pataktól keletre a Sporthorgász Egyesület Horgásztanyájának közvetlen közelében helyezkedett el. (Minthogy Keszthelyen több horgásztanya is létezett az e fejezetben közölt ábrákon külön fogom jelölni a kempingek helyét.) A terület különösen alkalmasnak mutatkozott a kemping bővítésére. Kellően intakt volt és így tudta biztosítani a kempingezéshez szükséges természetközeli attitűdöt. Az egyedüli épület a korábbi Szentgály-villa, illetve a helyén létesült üdülő volt (TÖRZSÖK A. 2011d).

37. ábra. A keszthelyi kempingek területe vezérkari térképeken
1952–1986

Forrás: HL Térképtár, vezérkari térképek, 1952, 1986. évi térképek, Méretarány: 1:25000. Az L05-L06 térképszelvények alapján készítette: Törzsök A. 2013

Az 1958-tól előbb kísérleti, majd II. osztályú kemping a Helikon-strand közelében nyílt meg, részben annak infrastruktúrájára alapozva. A Néphadsereg vezérkara részére 1963-ban készült légifotón a Keszthelyi-öbölben világosan elkülönül a hajóállomás, a Szigetfürdő, a közvetlen közelükben lévő városi strand, az általam *1. számmal* jelölt Halászcsernye, valamint a *2. számmal* jelölt II. osztályú kemping (38. ábra).

38. ábra. A keszthelyi Balaton-part egy 1963-ban készült légifotón

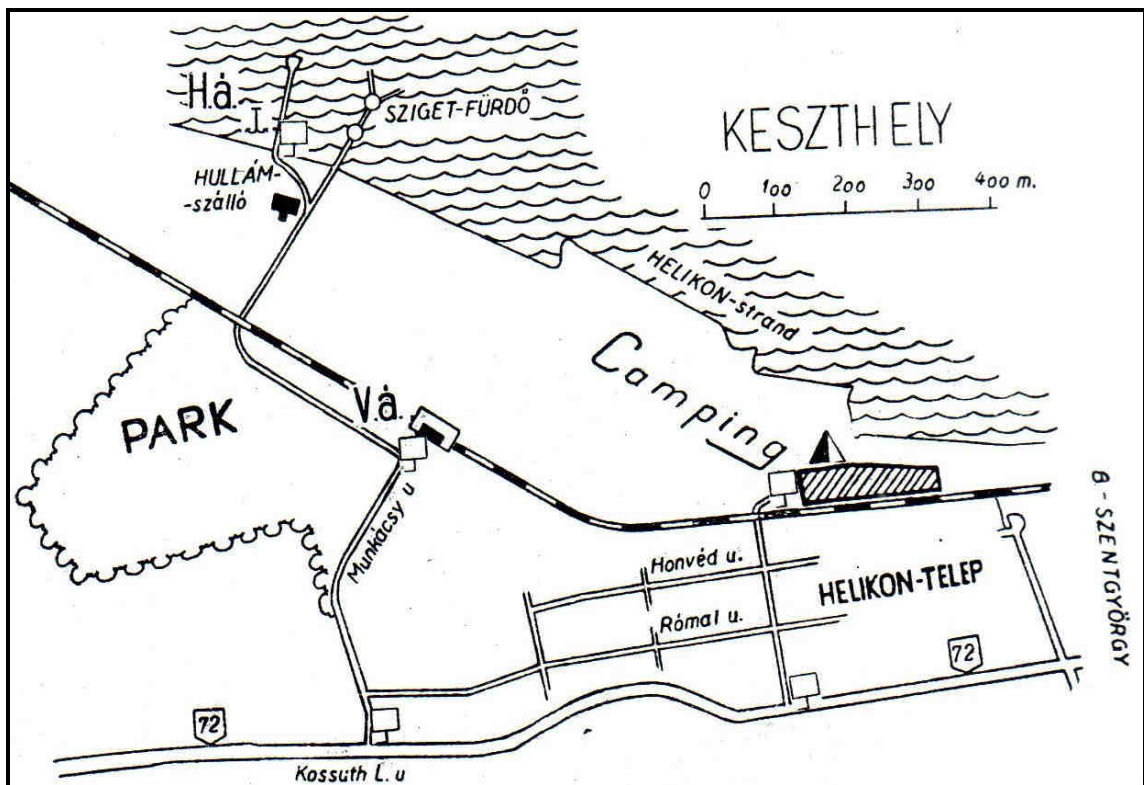

Forrás: HL Fényképtár, L-33-47-C –b szelvény; méretarány 1:25000. A jelöléseket készítette Törzsök A.

A II. osztályú kempinget (39. ábra), amely a Helikon strand mellett és a Halászcsernye közvetlen közelében került kialakításra, így jellemezte a Balatoni Camping: „Közvetlenül a vízparton fekszik. Területe 2 kat. hold, talaja homokos és részben füves. Kevés fa borítja; szélvédett. Befogadóképessége 200 fő. Az ivóvizet kútból nyeri. A stranddal közös wc-je van...” (SZAUER R. 1959: 32).

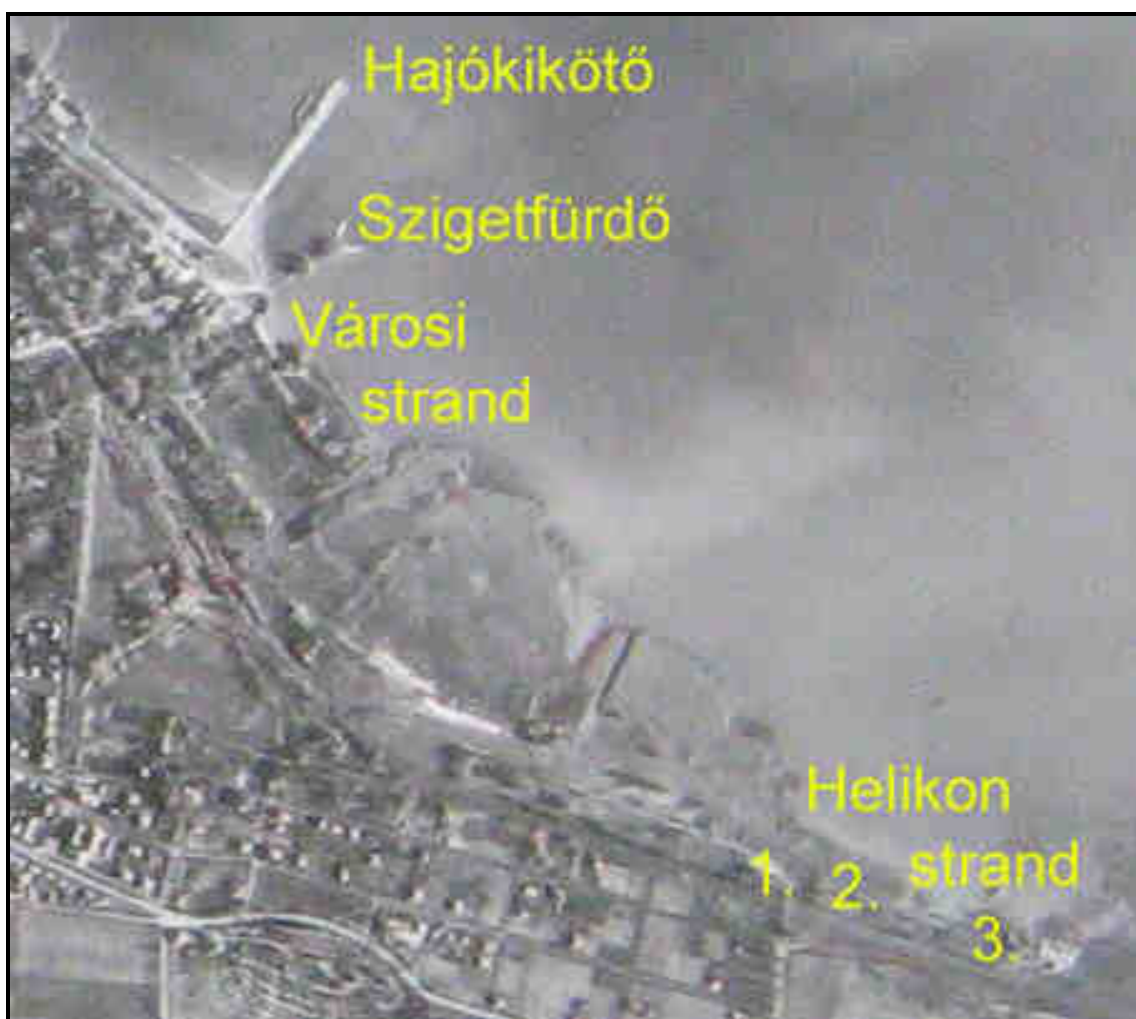
39. ábra. A keszthelyi II. osztályú kemping vázlata 1958-ban

Forrás: SZAUER R. 1959, p. 5.

1964-ben ezen a területen nyílt meg az új I. osztályú kemping, amely felszereltségének jellemzői: „Saját stranddal rendelkezett. A kemping alapterülete 50 ezer m² volt és 100 fős társalgóval, 12-12 fedett férfi és női mosdóval, 9-9 férfi és női zuhanyzóval, 8 férfi és 14 női vécével, 28 ivócsappal és 30 szeméthyűjtővel, elektromos csatlakozási lehetőséggel (lakókocsik számára is), 6 fedett gázpalackos főzőhellyel, kijelölt tűzrakó hellyel bírt.” (*Veszprémi Megyei Idegenforgalmi Hivatal iratai*) Az I. osztályú kemping elhelyezkedését – mivel az 1963-ban, illetve 1969-ben készült, szemléltetésre is alkalmas felvételek az adott területet nem tartalmazták – ezúttal egy 1955-ben, a Néphadsereg vezérkara számára készült légifotón mutatom be, amely ugyan még nem tartalmazza a part későbbi feltöltéseit, ám mindkét kemping fekvése bemutatható rajta, ráadásul részletesebb – 1:18000 méretarányú –, mint a többi légifelvétel (40. ábra).

40. ábra. A keszthelyi Balaton-part egy 1955-ben készült légifotón

Forrás: HL Fényképtár, L-33-47-C –b szelvény; méretarány 1:18000. A jelöléseket – Halászcserda (1.) II. osztályú kemping (2.), I. osztályú kemping (3.) – készítette Törzsök A.

Veszprém megyében – ahova 1979. január 1-ig Keszthely is tartozott – a vendégforgalom növekedést mutatott elsősorban a kempingférőhelyek, illetve a kempingvendégek számának relációjában. Ez a növekedés különösen jelentős volt az 1960-as évek közepén. Egy év alatt – 1965–1966 – az I. osztályú kempingekben nyilvántartott férőhelyek száma 12.5%-al emelkedett, míg ugyanez a mutató a II. osztályú kempingeknél közel 315%-os progresszivitást mutatott. 1978-ban 9826 kempingférőhelyet tartottak nyilván a megyében, Keszthelyen összesen 900-at, 500-at az I., 400-at a II. osztályú kempingben (a kisegítő kempingek férőhelyeit nem adták meg). A kempingférőhelyek számának alakulásáról a 14. táblázat nyújt áttekintést, amelyből kiderül, hogy 1978-ban a keszthelyi kempingek 2,42%-át adták az összes magyarországi kemping férőhelyeinek.

14. táblázat. A kempingférőhelyek száma 1958 és 1980 között
különös tekintettel a keszthelyi kempingekre

	Kempingek összesen	Megyei I. o. kempin- gek össze- sen**	Megyei II. o. kempin- gek össze- sen**	Keszthely I. o.	Keszthely II. o.	A keszt- helyi I. o. kemping %-os aránya	A keszt- helyi II. o. kem- ping %- os aránya	A keszthe- lyi kem- pingek %- os aránya együtt
1958					200			
1959					200			
1960	3489				200		5,73	5,73
1961*	4231				200		4,73	4,73
1962*	4119				200		3,03	3,03
1963*	6599				200		1,97	1,97
1964*	10155			200	200	0,62	0,62	1,24
1965*#	32176	15100	1700	200	200	0,43	0,43	0,86
1966*#	46679	17000	5400	200	200	0,44	0,44	0,88
1967*#	45650	13300	5700	200	200	0,51	0,51	1,01
1968*#	39453	10600	6300	200	200	0,43	0,43	0,86
1969*#	37931	10000	2000	200	200	0,44	0,44	0,88
1970*#	33738	10500	1100	200	200	0,51	0,51	1,01
1971*#	35004	10600	700	200	200	0,53	0,53	1,05
1972*#	33612	4000	7300	200	200	0,59	0,59	1,19
1973*#	33838	5400	7000	200	200	0,59	0,59	1,18
1974*#	32063	5300	6100	200	200	0,62	0,62	1,25
1975	34908	10211		430	400	1,23	1,15	2,38
1976	36401	10450		500	400	1,37	1,10	2,47
1977	37888	10350		500	400	1,32	1,06	2,38
1978	37115	9826		500	400	1,35	1,08	2,42
1979	46135	2237		500	400	1,08	0,87	1,95
1980	58931	2468		500	400	0,85	0,68	1,53

* Az II. o. kempingre vonatkozó utolsó ismert adat (SZAUER R.1960) szerinti férőhely-kapacitás, amely valószínűleg 1960-74 között növekedett.

** Keszthely 1950 és 1978 között Veszprém megyéhez tartozott, majd visszakerült Zala megyéhez, így a megyei adatok 1978-ig Veszprém, 1979-től Zala megyére vonatkoznak. A megyei adatoknál a II. osztályú kempingek férőhely-kapacitását 1975-ig nem különítették el a kisegítő kempingek, a turistaszállások és az iskolák adataitól és kerekített számban adták meg. 1975-től pedig valamennyi megyei kemping adatát összevontan, leválasztva a többi objektumtól és egzakt számban közölték.

Az I. o. kempingre vonatkozó utolsó ismert adat (SZAUER R. 1964b) szerinti létszámadat, amely valószínűleg 1965-74 között növekedett.

Forrás: *Veszprém Megye Statisztikai Évkönyvei*, valamint PETYKÓ Cs. 2010 alapján összeállította Törzsök A. 2013

A 14. táblázatban közölt statisztikai adatok csupán a keszthelyi I. és II. osztályú kemping adatait tartalmazzák, mivel a kisegítő kemping és a Castrum vonatkozásában ilyeneket a KSH nem közölt, így a kutatás is elsősorban az I. osztályú és a II. osztályú kempingekre koncentrálódott. A keszthelyi kempingférőhelyek számának vonatkozásában 1975-ig leginkább a kempingekkel foglalkozó szakirodalom (SZAUER R. 1959;

1960; 1965) állításaira hagyatkozhatunk. Még inkább nyomon követhető a növekedés ugyanezen időszakban a vendégek számának vizsgálatával. 1965-ben a megyei kempingezők száma már közel 61 000 volt, míg a szállodáké 109 076, tehát a megyei kempingek vendégforgalma már elérte a szállodák – és a szállodaként nyilvántartott munkásszállók – forgalmának 55 százalékát. 1965-ben a keszthelyi I. osztályú kemping a hazai kempingek vendégforgalmának 1,29%-át prezentálta. 1965 és 1974 között 1968-ban volt a legmagasabb (2,55%) a keszthelyi I. osztályú kemping részesedése százalékosan a kempingek vendégforgalmából (15. táblázat).

15. táblázat. Kempingvendégek száma 1000 főben 1965–1974 között, különös tekintettel a keszthelyi I. osztályú kempingre

Év	Kempingek összesen	Megyei I. o. kempingek	Keszthelyi I. o. kemping	A keszthelyi I. o. kemping %-os aránya
1965	310,348	61*	4	1,29
1966	529,791	33,1	6,4	1,21
1967	544,418	73	4,1	0,75
1968	336,87	70,9	8,6	2,55
1969	300,974	65,5	4	1,33
1970	324,091	40	3,2	0,99
1971	392,266	74,8	2,7	0,69
1972	429,938	42,6	4,9	1,14
1973	476,342	38,7	3,7	0,78
1974	518,1	42,7	4,9	0,95

* Éves adat, a Statisztikai Évkönyvek 1966-tól 1974-ig csak az ún. nyári főidény (július 1-jétől augusztus 31-éig) adatait tartalmazzák, majd 1975-től közlik ismét az éves vendégszámot.

Forrás: *Veszprém Megye Statisztikai Évkönyvei* és PETYKÓ Cs. 2010 adatai alapján összeállította Törzsök A. 2013

1975-től megváltozott a statisztikai adatok közlésének módja, így az adatok nehezen összevethetőek a korábbiakkal. Az 1975 előtti statisztikák a II. osztályú megyei kempingek adatait összevontan és kerekítve közölték a kisegítő kempingek, a turista-szállások és iskolák adataival. A legpontosabbaknak és ezáltal a leghasználhatóbbaknak az 1975 és 1978 között közölt adatok bizonyultak. Ebben az időszakban a KSH a keszthelyi I. és II. osztályú kemping adatait (férőhelyek, vendégek, vendégéjszakák száma, ez utóbbiakon belül a külföldieket külön kiemelve) – a korábbi gyakorlatot mellőzve –

az „átvonuló szállások” adataitól leválasztva közölte egzakt módon. 1979-ben a KSH ismét közlési módozatot változtatott és – az 1975 és 1978 közötti időszakkal ellentétben – immár a két kemping adatait nem elkülönítve, hanem egybevonva adta meg.

1978-ban Keszthelyen már három kemping működött. Az Idegenforgalmi Hivatal üzemeltetésben állt az I. osztályú immár 500 férőhellyel, a II. osztályú 400 férőhellyel (16. táblázat), míg az 1354 vendégnek szállást nyújtó ún. szükségkemping a Városi Tanács kezelésében volt (Keszthely Város Tanácsa...).

16. táblázat. Kempingvendégek száma 1975–1980 között,
különös tekintettel a keszthelyi kempingekre

Év	Kempingek összesen	Megyei		Keszthely I. o. kemping		Keszthely II. o. kemping		Külföldiek %-os aránya a keszthelyi I. o. kempingben	Külföldiek %-os aránya a keszthelyi II. o. kempingben	Keszthelyi kempingek %-os aránya
		Összes	Külföldi	Összes	Külföldi	Összes	Külföldi			
1975	5625989	103096	72064	4542	3805	6978	3926	83,77	56,26	0,20
1976	589427	103724	72891	7016	5706	6940	3370	81,33	48,56	2,37
1977	662774	105185	70340	6228	4440	5222	2747	71,29	52,60	1,73
1978	776374	121391	95218	7620	6390	5824	4071	83,86	69,90	1,73
1979#	765503	31370	20030	12058	8912			73,91		1,58
1980#	680522	29254	17695	11674	7907			67,73		1,72

Az I. és II. osztályú kempingek adatait a KSH összevontan közölte, így a táblázat I. osztályú oszlopainál közölt adat a két objektum együttes adatait jelölik.

Forrás: *Veszprém és Zala Megyei Statisztikai Évkönyvek*, és PETYKÓ Cs. 2010 adatai alapján összeállította Törzsök A. 2013

A keszthelyi kempingekben is hamarosan megjelentek a külföldiek, bár ez a megyei Statisztikai Évkönyvekből nehezen olvasható ki, hiszen ezek csak 1975-től közlik a külföldi vendégek és vendégéjszakák számát a kempingek vonatkozásában. 1978-ban a keszthelyi I. osztályú kemping vendégeinek 84, míg a vendégéjszakák 92%-a volt külföldi. Ugyanezek a mutatók a keszthelyi II. osztályú kempingnél 70 illetve 76,5% voltak a külföldieket tekintve (16. táblázat). „1965-70 között és a következő évtizedben

olyan váratlan gyorsasággal nőtt a belföldi, de különösen a külföldi vendégforgalom [...], hogy immár a férőhelyhiány gátolta a továbblépést.” (HORVÁTH J. 1979: 20)

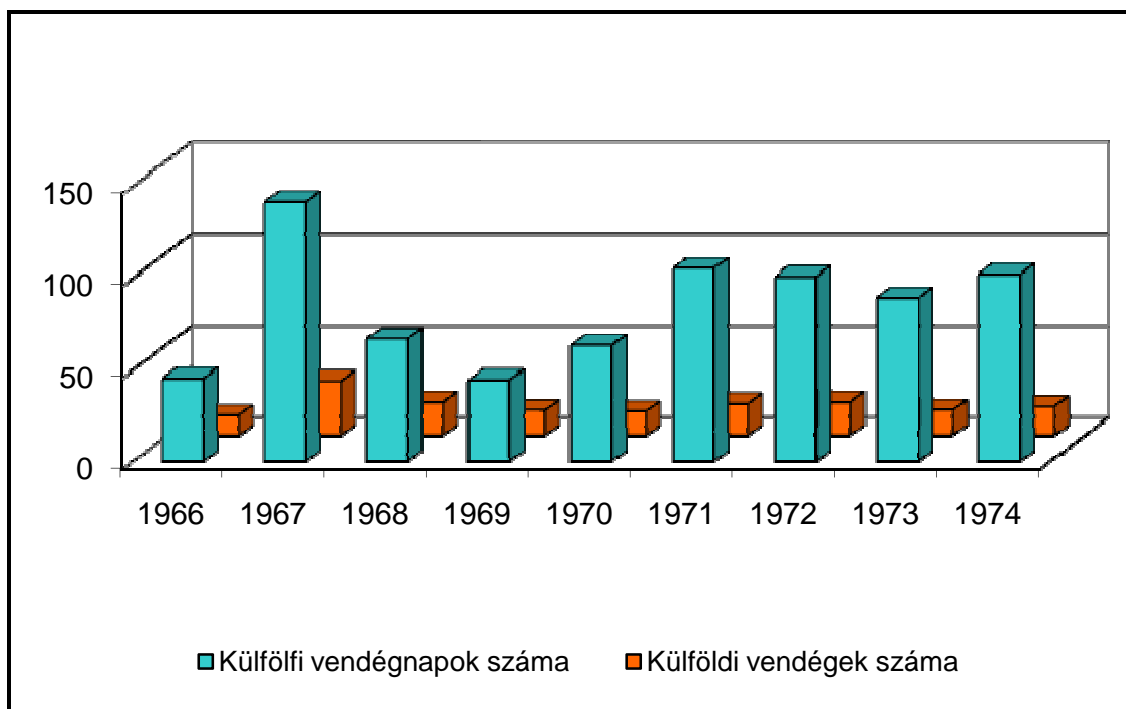
A statisztikai adatok egybecsengenek a kempingek vezető munkatársaival készített interjúkból kapott információkkal. Kisgyörgy Borbála kempingvezető visszaemlékezése szerint a vendégek 80%-a külföldi volt. A kempingek lehetőséget teremtettek a kettészakított Németország polgárainak a találkozásra. Keszthely fekvése a nyugatról érkező vendégek számára különösen kedvező volt, hiszen ezek a balatoni kempingek estek legközelebb a nyugati határszélhez. A külföldi vendégek zöme – 40-80 százalék – a két Németországból érkezett, akik 2-3 hétre, 1 hónapra jöttek, gyerekekkel (TÖRZSÖK A. 2011d). A már idézett Lachner László szerint vagyoniilag is el lehetett különíteni a szocialista és a kapitalista (tőkés, nyugati) vendégkört, a nyugatiak 6-8 méteres lakókocsikkal, az NDK-sok és a lengyelek 2,5-3 méteres lakókocsikkal érkeztek. Csehszlovákiából, Romániából és Lengyelországból Keszthelyre jóval kevesebben érkeztek, mint a németek (TÖRZSÖK A. 2011a).

„Lengyelországból egyénileg is jöttek, Csehszlovákiából viszont elsősorban a vállalati üdültetést vették igénybe” – mondta el Vetőné Zeke Erzsébet, aki az Idegenforgalmi Hivatal munkatársa volt 1959-től. – „A csehszlovák vállalati üdültetés a kezdetekben úgy zajlott, hogy ők a kemping területén felépítették a sátraikat, amelyekben váltásszerűen üdültek a vendégek. Néhány kempingben saját konyhát is üzemeltettek vagy a kemping éttermét vették igénybe. Később a szálláshelyet plusz szolgáltatásokkal (programok, a környező éttermekben beváltható étkezési jegyek, hajókirándulás) együtt kínáltuk. A Csehszlovákiából érkező turisták száma az 1960-as évek végén egy kisebb visszaesést mutatott az ottani politikai események miatt. Ez országos és keszthelyi szinten is éreztette a hatását.” (TÖRZSÖK A. 2011e) A legfontosabb küldő országok a keszthelyi kempingekben a szocialista viszonylatban kétségtől Csehszlovákia, NDK, Románia és Lengyelország, tőkés relációban pedig NSZK, Ausztria voltak (TÖRZSÖK A. 2011a). Vetőné Zeke Erzsébet szerint például „a KELÉN hajó a csehszlovák vállalati üdültetésnek köszönhetette, hogy nem került partra, mivel a kötelező vállalati hajókirándulásokat ezzel bonyolítottuk le.” (TÖRZSÖK A. 2011e)

A csehszlovák turisták tömeges érkezésére a legfelsőbb politikai vezetés már korábban felfigyelt, Kádár János egyenesen úgy fogalmazott, hogy ez „a magyar-csehszlovák forgalom, ami tavaly volt, nem kell, erre nincs szüksége sem a magyar, sem a csehszlovák népnek. Ha uniót csinálnánk, akkor sem lenne nagyobb az utazási forgalom.” (*Jelentés idegenforgalmunk helyzetéről...1965: 50*) A külföldi vendégek és ven-

dégnapok számának alakulásában (41. ábra) bizonyára szerepet játszott a szocialista relációban szervezett üdültetések – ebből a szempontból kétségkívül 1967 volt a legjobb év – és vélhetően a politika is, hiszen az 1968-as prágai bevonulást követően érzékelhetően visszaesett mind a vendégek, mind a vendégnapok száma.

41. ábra. Külföldi vendégek és vendégnapok száma Keszthelyen 1966 és 1974 között

Forrás: *Veszprém megye Statisztikai Évkönyve* 1966 és 1974 közötti számai alapján készítette: Törzsök A.

A vendégek száma 1975 és 1980 között továbbra is növekedett, a statisztikai adatokból pedig kiderül, hogy a keszthelyi I. osztályú kempingben igen magas volt a külföldi vendégek aránya (16. táblázat). Ezt megerősítették a kempingek egykori vezető munkatársai is az interjúk során (TÖRZSÖK A. 2011a, 2011b, 2011c, 2011d, 2011e). A keszthelyi II. osztályú kempingnél a külföldiek aránya alacsonyabb volt, de 1975 és 1980 között csak egyszer, 1976-ban szállt 50% alá, 1978-ban pedig a 70%-ot is megközelítette. 1979-től a Statisztikai Évkönyvekben ismét megváltozott az adatok közlésének módja, így a megyeváltás évétől már nem rendelkezünk a két kemping egymástól elkülönített adataival.

Még inkább rámutat a külföldi turisták jelentőségére a vendégforgalomban a vendégéjszakák számának tanulmányozása (17. táblázat). Az adatokból kitűnik, hogy a külföldi vendégek 1975 és 1980 között nem csupán többen voltak a hazaiaknál, hanem a keszthelyi I. osztályú kempingben több vendégéjszakát is töltöttek el, míg a keszthelyi II. osztályú kempingben 1975-ben és 1976-ban kevesebbet. Az 1979. évi megyeváltással Keszthely pozíciója az új megyei vezetés, illetve az Idegenforgalmi Hivatal szemében minden bizonnyal felértékelődött. Míg 1978-ban Veszprém megyében a kempingvendégek és vendégéjszakák számát tekintve mintegy 6, illetve 7%-os volt a keszthelyi I. osztályú kemping részesedése, 1979-ben új megyéjében, Zala megyében mind a kempingvendégek, mind a kemping vendégéjszakák száma közel 38%-a volt a megyei adatnak.

17. táblázat. Kemping vendégéjszakák száma 1975–1980, különös tekintettel a keszthelyi kempingekre

Év	Kempingek összesen	Megyei		Keszthely I. o. kemping		Keszthely II. o. kemping		Külföldiek %-os aránya a keszthelyi I. o. kempingben	Külföldiek %-os aránya a keszthelyi II. o. kempingben	Keszthelyi kempingek %-os aránya
		Összes	Külföldi	Összes	Külföldi	Összes	Külföldi			
1975	2342832	645633	508512	45411	42776	31241	16891	94,20	54,07	3,27
1976	2282958	610112	486965	43651	39402	29222	12540	90,27	42,91	3,19
1977	2490587	651918	508274	51452	44128	21346	12129	85,77	56,82	2,92
1978*	3119681	847897	733533	57335	57748	20702	15829*	100,72	76,46	2,50
1979#	2926338	150667	111151	68454	55919			81,69		2,34
1980#	2711496	150826	107403	77293	60162			77,84		2,85

A jelzett két évben az I. és II. osztályú kempingek adatait a KSH összevontan közölte, így a táblázat I. osztályú oszlopainál közölt adat a két objektum együttes adatait jelölik.

Forrás: *Veszprém és Zala Megyei Statisztikai Évkönyvek*, és PETYKÓ Cs. 2010 adatai alapján összeállította Törzsök A. 2013

Az 1979-es esztendő jelentős változásokat hozott Keszthely életében, hiszen a település Veszprém megyétől átkerült Zala megyéhez, így a keszthelyi I. és II. osztályú kempingek üzemeltetését a Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal vette át. Az átadás-átvétel nem ment zökkenőmentesen. A turisztikai egységek átvételéről 1978. december 29-én készült jegyzőkönyvben leszögezték, hogy a keszthelyi – egyébként I. osztályú –

kempingben megkezdett férőhelybővítés és korszerűsítés befejezetlen állománya nem kerül átadásra, azokat a Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatal csak befejezésüket követően, 1979-ben adja át, legkésőbb az 1979. évi szezon kezdetéig. Az 1979. február 13-án tartott tárgyaláson már a Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatal munkatársai azt bizonygatták, hogy a beruházás voltaképp befejeződött. Ezzel szemben Pásztor Géza, a Zala Megyei Tanács Végrehajtó Bizottság Kereskedelmi Osztályának vezetője a beruházás befejezését sürgető íratában konstataálta, hogy a „Vadvirág típusú luxusbungalókban a felszerelések – csaptelepek stb. – még mindig hiányoznak”, valamint a szennyvízátemelő üzemképtelenségét a várpalotai Bányaépítő Vállalat is megállapította (Zala Megyei Tanács...).

A keszthelyi kempingeknél Zala megyében csupán a korábban rendkívüli propagandával vonzóvá tett zalakarosi Hotel hozott több bevételt. Az 1979. év tervszámaiból kiderül, hogy a szálláshelyek bevételeinek 19,5 százalékát várták a keszthelyi kempingektől. Még szembeszökőbb Keszthely jelentősége, amennyiben a valutaváltás számaait tekintjük (18. táblázat). A valutaváltásból Keszthelytől a vétel tekintetében az összforgalom mintegy 60%-át várták.

18. táblázat. A Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal tervszámai 1979

Szálláshelyek forgalmi tervszámai		Valutaváltás tervszámai		
Szálláshely	Éves terv ezer forintban	Település	Vétel	Eladás
Hotel, Zalakáros	2300	Nagykanizsa	1600	
Nyaralófaló, Zalakáros	1100	Keszthely	14000	1200
Kemping, Zalakáros	1200	Hévíz	5000	
Turistaszálló Zalaegerszeg	580	Zalakáros	1800	
Kemping, Nagykanizsa	650	Vonyarcvashegy	1000	
Turistaszálló, Egervár	300			
Kemping, Keszthely	1800			
Kemping, Vonyarcvashegy	1100			
Turistaszálló, Keszthely	200			
Összesen	9230		23400	1200

Forrás: Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal Iratai 1-2/1979. iktatószám adatai alapján összeállította Törzsök A. 2013

Az 1979. év balatoni főszezonjának tapasztalatait összefoglaló jelentés kiemelte, hogy a kempingek, „főleg a keszthelyi iránt a kereslet jóval – mintegy két, háromszorosával – meghaladja a kínálati lehetőségeinket. A napi vendégek részére a férőhelyek

20%-ának fenntartásával, a campingek teljes szezonra előfoglaltak.” (*Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal Iratai* 167/1979. iktatószám)

1979. június 1-jén a hatóságok új osztálybesorolást vezettek be, amelynek alapján a Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal kezelésébe kerülő, 1964-től üzemelő I. osztályú kemping I. osztályú besorolásban maradt. A korábban a kemping területén kialakított nyaralóházak, az ún. „Vadvirág” típusú luxusbungalók ugyancsak I. osztályú besorolást kaptak. A besorolásról szóló döntés pontozásos értékelés alapján történt, melynek fontos elemei voltak egyebek mellett a kempinghez tartozó higiéniai berendezések – külön férfi és női zuhanyzó, wc, személyenként és naponta legalább 4 dm³ befogadóképességű szeméttartó, a megfelelő víz-szükséglet – személyenként és naponta legalább 40 liter ivóvíz minőségű folyóvíz –, a minimális befogadóképesség. Minden kempingnek meg kellett felelnie bizonyos alapfeltételeknek. A kempingbesorolás eléréséhez például legalább *hat lakóegység* kempingkapacitásra volt szükség, egy lakóegységet 2,5 főben határoztak meg, akiknek a helyigénye legalább 40 m², a magasabb osztályú kempingeknél 60-80 m² volt. A hat egység kempingkapacitás eléréséhez tehát legalább 240 m² alapterület volt szükséges, amit mind az I. és mind a II. osztályú kemping teljesített.

A kemping I. osztályú kemping kapacitása 360 lakóegység, azaz 900 fő, míg a II. osztályúé 280 lakóegység, azaz 700 fő volt. Minden lakóegységnek alkalmasnak kellett lennie egy normál méretű sátor vagy lakókocsi – a hozzá tartozó elősátorral együtt – és egy gépkocsi elhelyezésére, valamint egy asztal és hat szék felállítására. Annak, hogy a kemping II. osztályú kempinget 1979-ben kempinggé minősítették át tehát nem a terület hiánya lehetett az oka. Az I. osztályú kempingbe soroláshoz minimálisan 200 pont elérése volt szükséges, a kemping I. osztályú kemping 203 pontot kapott (*Zala Megyei Tanács...*).

A Statisztikai Évkönyvekben 1979-től valóban nem szerepeltek a kemping II. osztályú kemping adatai, ugyanakkor a vendégéjszakák száma miközben országosan csökkent, a kemping I. osztályú kempingben érzékelhetően megnőtt. Ennek egyik lehetséges magyarázata az lehet, hogy a Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal a kezelésében lévő három kemping objektum – az I. osztályú kemping, a volt II. osztályú kemping, és az I. osztályú kemping területén felépített luxusbungalók – forgalmi adatait összevonva, az I. osztályú kemping adatainál jelentette le (*Zala Megye Statisztikai Évkönyve 1979 és 1980 közötti számai*).

1979-ben jelentősen emelték az árakat is, így „a forgalom érzékelhetően visszaesett, ugyanakkor ez a bevételek tekintetében mégsem bizonyult drámainak, hiszen a kevesebb vendég a magasabb áraknak köszönhetően többet költött.” (*Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal iratai 210/1979*) Az osztálybesorolás megtartása mellett növekedett a komfort, megszűnt az egészségtelen túlszűfoeltság. 1979-ben a keszthelyi I. osztályú kemping 1978-hoz képest 74%-os vendégforgalmat bonyolított le (*Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal iratai 167/1979*).

A keszthelyi kemping területén bérelt 70 négyszögölnyi területet 1975-től a Magyarok Világszövetsége, a Bécsi Magyar Kultúr- és Sportegyesület, a Bécsi Magyar Munkásegysület és a Bécsi Magyar Iskolaegysület is. Ezen szervezetek évente 8000 schilling bérleti díjat fizettek (*Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal iratai 134-3/1979*).

Talán nem véletlen, hogy éppen Keszthelyen jött létre az ország első magánkempingje, a Castrum. Dr. Réfi Antal, a Magyar Kempingszövetség elnöke, a Castrum Camping tulajdonosa így emlékezett vissza a megnyitására. „A keszthelyi Castrum kemping úgy jött létre, hogy meghallottuk a rádióban, hogy mától kezdve lehet magánkempinget építeni. Úgy gondoltuk mi sem egyszerűbb, körbe kell keríteni és kész. Ebbe bele is fogtunk. Ha tudtuk volna, mivel jár, nyilván nem fogunk bele, de hát ez a múlté. ’82-ben gyakorlatilag kinyitott az ország első magánkempingje.” (TÖRZSÖK A. 2011c) Az 1990-es évek kempingfejlesztéseinél mérvadó volt Keszthelyen az olasz példa. „Olaszországban mindig komoly tervezés, igényfelmérés és kalkuláció előzte meg a kempingek létesítését, így a működtetés zavartalan volt. A keszthelyi kempingek forgalma az 1990-es évek derekáig növekedett, így a Castrumot is bővítették és uszodával látták el. A forgalom azonban ezt követően 2000-ig stagnált, a későbbiekben pedig látványosan visszaesett.” (TÖRZSÖK A. 2011d.)

6. Következtetések

6.1. A kutatási eredmények összefoglalása

A kutatás során kvalitatív – statisztikai adatok elemzése, levéltári források feldolgozása, mélyinterjúk készítése, kérdőíves felmérés, terepbejárás – és kvantitatív – vendégforgalmi statisztikák összehasonlító elemzése, új mutatók megalkotása és alkalmazása – módszerek segítségével igyekeztem bemutatni Keszthely turizmusának alakulását, fejlődését a vizsgált száz éves időszakban, 1880 és 1980 között. Emellett a hazai és főként a balatoni turizmus jellemzőit is sikerült felvázolni, elemezve a konjunktúrák és recessziók okait, állami, társadalmi ösztönzőit és mozgatórugóit is.

A fellelhető szakanyagok tanulmányozása, feldolgozása és az említett módszerek alkalmazása során a következő konklúziókat sikerült levonni:

1. A hazai, ezen belül a balatoni turizmus jelentősége növekedett a vizsgált időszakban.
2. A hazai, illetve a balatoni turizmus fejlődéséből kiemelkedik *három* szakasz:
  - a századforduló
  - a két világháború közötti közel két évtized
  - az 1960-as évektől kezdődő időszak
3. Keszthely földrajzi fekvése (a fővárostól való távolsága) és a vasúti fővonal hiánya komoly hátrányt jelentett a turizmus fejlődésében.
4. A turisztikai tér Keszthelyen sohasem kizárólag a tópartra koncentrált. Egy másik gócpontja is volt, a Festetics-kastély és a mai plébániatemplom közötti terület, a Kossuth Lajos utca két oldalán.
5. Keszthely jelenleg a századforduló és a két világháború közötti időszak turisztikai miliőjéhez kíván visszatérni.

1-2. A kutatás során igazolást nyert a két kiinduló hipotézis a vizsgált száz éves időszakra vonatkozóan. (Az első miszerint, a balatoni turizmus jelentősége a hazai turizmuson belül lényegében folyamatosan növekedett, illetve a második, vagyis, hogy a balatoni turizmus fejlődéséből kiemelkedik három virágzó szakasz, a századforduló, a két világháború közötti, valamint az 1960-as évektől kezdődő időszak.)

– Az *első* korszakban a Balaton-parti települések bekapcsolódtak a hazai turizmusba, kiépült az elsődleges és másodlagos turisztikai szuprastruktúra, bár a Balaton turizmusa ekkor még nem volt az Osztrák-Magyar Monarchia jelentősebb fürdőihez mérhető sem forgalmában, sem minőségében. A turizmus irányítása, szervezése ekkor még alapvetően helyi szinten történt, bár a korszak végére már megjelentek a központi koordinálás első intézményei.

– A *második* korszak kezdetén, a trianoni békeszerződésben a Magyar Királyság legfontosabb turisztikai desztinációi, köztük a fürdői is elcsatolásra kerültek, így a balatoni fürdőhelyek egy csapásra felértékelődtek, elsősorban a belföldi turisták szemében. A belföldön maradt szállás- és szolgáltatási kapacitás már a hazai tisztviselői réteg színvonalas kiszolgálásához is kevésnek bizonyult. A turisztikai kapacitás szűkössége miatt került Magyarországon is bevezetésre „a paying guest”, azaz a „fizető vendég” rendszerre. 1922-ben Balatonkenesén „sátortábor”, azaz kemping létesült, majd felépült a lillafüredi Palota Szálló. A nemzetközi turizmus egyenlege jelentős passzívumot mutatott, amire Európában csak Németország és Svédország esetében volt példa. A Katonai Ellenőrző Bizottság korlátozásai, a külpolitikai elszigeteltség egyébként is sokáig hátráltatta a nemzetközi aktív turizmus erősödését, annak dacára, hogy Magyarország számított Európa egyik legolcsóbb országának. A trianoni békeszerződéssel elcsatolt fürdők kapacitásának pótlásában Keszthely – a legnagyobb Balaton-parti településként – kiemelt szerepet kapott, főként a korszak elején. A hazai turizmus ekkor állami szabályozással, illetve irányító intézményekkel – Balatoni Intéző Bizottság, Idegenforgalmi Hivatalok – segített, de alapvetően helyi szervezésű maradt. Az európai politikai válságok a hazai turizmusra is hatást gyakoroltak, az európai háború következtében pedig a nemzetközi turizmus is visszaesett, illetve egyoldalúan német relációjú lett.

– A *harmadik* fellendülő időszak az 1960-as évektől bontakozott ki. A második világháborút követően Magyarországon a szociálturizmus vált egyeduralkodóvá. A hazai döntéshozók a nemzetközi turizmus kibontakozását egyáltalán nem szorgalmazták annak vélt „burzsoá” volta miatt. Az 1950-es évek második felében - felismerve a turizmus ökonomiai előnyeit - döntés született a turisztikai fejlesztésekről. A szakemberek ugyanazokkal a problémákkal szembesültek, mint a két világháború között: a szállás- és vendéglátó kapacitások szűkös voltával. A hasonló kihívásokra, hasonló válaszok születtek, ugyanakkor ennek az újabb korszaknak a sajátossága a kempingturizmus felvirágzása, amely a fizetővendéglátás mellett a leggyorsabban és legkevesebb befektetéssel megvalósítható szállásbővítési lehetőség volt. A szállásférőhelyek és egyéb turisztikai

létesítmények rekonstrukciójakor, létesítések eleinte a mennyiségi szempontok domináltak, 1979-ben viszont már érezhető volt a hangsúlyváltás és a minőség került előtérbe. Az 1970-es évek végén már megjelent a Balaton partján a külföldi – nyugati – tőke és az 1980-as évektől pedig magánkezdemenyezések is megvalósulhattak. A hazai turizmus történetében először fordult elő, hogy mind az elsődleges, mind a másodlagos turisztikai szuprastruktúra egyaránt állami tulajdonban és kezelésben működött, ugyanakkor az 1980-as években ezen a téren már az állami monopólium megszűnt.

3. A keszthelyi turizmus sajátosságainak vizsgálata során fény derült arra, hogy a földrajzi fekvésnek és a vasúti fővonalnak, sőt a civil egyesületeknek milyen jelentős szerepe volt a balatoni turizmus fejlődésében. A korábban jelentéktelenebbnek számító Balaton-parti települések a Déli-vasútnak köszönhetően fejlődtek látogatott fürdőhelyekké, különösen Siófok fejlődése volt számottevő. Keszthely – annak ellenére, hogy XIX. század végén ott szerepelt a nevezetesebb hazai fürdőhelyek sorában – a XX. század elejére a látogatók számának tekintetében véglegesen lemaradt a balatoni fürdőhelyek versenyében, elsősorban Siófokkal szemben. Ennek okát a kortársak elsősorban abban látták, hogy Keszthelyt nem érte el sem a Balaton déli, sem az északi partján futó vasúti fővonal. A vizsgálat során ez a megállapítás részben igazolást nyert, ugyanakkor ezzel összefüggésben meg kell jegyezni, hogy már a vasúti fővonalak megrajzolásánál is döntő szerepe volt Keszthely fekvésének. A legnyugatabbra eső Balaton-parti településként még a vasúti fővonal kiépülése esetén is számottevő távolságra esett a fővárostól, a legtöbb belföldi vendég és a külföldi vendégek zömének kiindulópontjától.

A második világháborút követően a hazai döntéshozók a turizmus, ezen belül a nemzetközi turizmus fejlesztése mellett döntöttek, a szálláskapacitás kiépítésekor kiemelt szerepet kaptak a kevés beruházást igénylő kempingek. Keszthely földrajzi fekvése, amely korábban számottevő hátránnyá jelentkezett, a kempingturizmus virágzásának időszakában, különösen nemzetközi viszonylatban kedvezőnek bizonyult. A legnyugatibb Balaton-parti településként a nyugati határhoz Keszthely esett a legközelebb.

4. Keszthely turisztikai tere nem korlátozódott a tó partjára, a Festetics-kastély környéke és a Kossuth Lajos utca két oldalán elhelyezkedő terület turisztikai szempontból jelentősek voltak. A tópart turisztikai hasznosítása a XIX. század közepén kezdődött el és a parti szállodák és a Fürdőpark a századfordulóra megteremtették a település sajátos milióját. Keszthely turisztikai terének valójában két fókuszpontja volt, a kastély és a

tó. A szálláshelyek e két pont között váltakozó intenzitással helyezkedtek el a különböző időszakokban. A két világháború között a kisebb panziók, vendéglők éppen e két pontot összekötő Kossuth utca környékére koncentráálódtak.

A turisztikai tér kiterjedése folyamatosan növekedett Keszthelyen, ugyanis a Balaton és a város régi magja közötti területen villák épültek. A part mentén olyan újabb turisztikai létesítmények kaptak helyet, mint az 1927-ben létesült Városi Strand vagy az 1933-ban épült Georgikon-Helikon Sportpálya. A település elsődleges és másodlagos turisztikai szuprastruktúrája részben magántőkéből jelentősen bővült. A nagyobb szállodák – Balaton, Hullám, Amazon, Hungária – mellett bővültek, illetve létrejöttek olyan kisebb panziók is, mint a Bocskai Vendéglő, a Panoráma Szálloda, a Kovács Pensio.

Az 1960-as években a turisztikai szolgáltatások súlypontja a Balaton partjára helyeződött át, az új szálláshelyek – például a kempingek – is elsősorban ide települtek.

5. A vendégforgalomra jótékony hatást gyakorolt a Balaton-kultusz, amely egyszerre volt egyik forrása és táplálója a település turisztikai miliójének. Keszthely jelenleg ehhez a turisztikai milióhoz igyekszik visszatérni, amely a századfordulót, illetve a két világháború közötti időszakot jellemezte. Napjainkban a keszthelyi turizmus még nem támaszkodhat kellően azokra a történelmi jelentőségű, patinás turisztikai létesítményekre melyekre korábban, bár ezek felújítása a régi fényképek alapján részben már megvalósult – Szigetfürdő, Főtér – illetve folyamatban van. 2015 januárjában a megvalósítás szakaszába lépett az Amazon Szálloda több mint egy milliárd forintos felújítása és átalakítása. A szállodában kap majd helyet a „Főúri utazások” című kiállítás, amely az 1880 és 1930 közötti időszak járműveit, lovaskocsikat és veterán autókat is bemutat. „Velencei esték” ma már nincsenek, a keszthelyi Helikon-ünnepségek azonban 1992-ben újra indultak. A turisztikai fejlesztések fő iránya – a minőségi szálláshelyek, turisztikai kínálatnövelés mellett –, hogy az elvesztett, de legalábbis megkopott egykori turisztikai milió többi eleme is helyreállításra kerüljön.

6.2. A további kutatás lehetséges irányai

A dolgozatban közölt eredmények és megállapítások hasznosak lehetnek a balatoni és a keszthelyi idegenforgalommal foglalkozó szakemberek számára. Az utazási szokások változásainak – mint a turizmus egyik fontos tényezőjének – a vizsgálatát érdemes lenne horizontálisan – akár országos szintre – és vertikálisan – a közlekedésföldrajz, a szociológia szempontjainak figyelembevételével – is kiterjeszteni.

A balatoni, így a keszthelyi turizmus történetéhez is hozzátartozik a hírszerzők, kémelhárítók és ügynökök tevékenysége, amelynek feltárásában még vannak lehetőségek.

A vendégéjszakák minimális száma és a minimális tartózkodási idő mutatók segíthetik a további kutatásokat is, főként az 1945-ig terjedő időszak turizmusának szélesebb spektrumú tanulmányozása esetében.

További kutatási elképzelésem a vizsgált időintervallum folytatásaként napjainkig terjedően elemezni Keszthely turizmusát. Ezen két időszak bizonyos területeinek összehasonlítása rávilágíthat olyan összefüggésekre, amelyek Keszthely további turisztikai fejlesztéseit pozitív irányba befolyásolhatják. Ilyen általam fontosnak vélt területek:

- a korábbi és a jelenlegi magánkezdemenyezések összehasonlítása
- a két időszak közlekedési lehetőségeinek összevetése
- a keresetek és a turisztikai kínálat árainak elemzése
- az időjárási viszonyok módosulásának hatása az idegenforgalomra
- a korábbi és jelenlegi magisztrátus tevékenységének összehasonlítása

A 21. század turisztikai kihívásaira megfelelő megoldásokkal kell szolgálnia a városnak, ha vissza kíván találni ahhoz a turisztikai miliőhöz, amely korábban szinte mindent a turizmus szolgálatába állított.

7. Epilógus

Keszthely turizmusfejlesztési koncepcióinak a középpontjában kétségtelenül a XIX. és XX. század fordulóján kialakult, a két világháború között is virágzó, ám a második világháborút követően némileg megkopott turisztikai miliő helyreállítása áll. A turisztikai miliő megteremtésekor a szakemberek és a döntéshozók érzékelhetően a keszthelyi turizmus e két korábbi virágzó korszakából merítettek és merítenek. A település fűrdővárosi múltját idéző még meglévő épületek – szállodák, panziók, Szigetfürdő, strandok – megőrzése már az 1980-as évek egyik fontos eredménye, rekonstrukciójuk részben már befejeződött, részben még napjainkban is tart. A századfordulón és a két világháború közötti időszakban Keszthely turizmusának meghatározó elemei a minőségi szálláshelyek – szállodák, panziók –, a vendéglátóhelyek, a turisztikai szolgáltatások, illetve attrakciók, valamint a Balaton-kultusz révén is támogatott turisztikai miliő voltak.

Az 1960-as évek elejétől a szálláskapacitás bővítésekor Keszthelyen sem az ún. minőségi szálláshelyek – szállodák – férőhelyszáma nőtt a legnagyobb ütemben, hanem a sokkal kevesebb beruházást igénylő kempingeké, illetve a fizető vendéglátásé. A szállodai kapacitás 1966 és 1977 között országos viszonylatban 3%-kal csökkent, ugyanakkor a Belkereskedelmi Minisztérium már 1979-ben leszögezte, hogy 1990-ig – 1972-es áron számolva – legalább 11,4 milliárd forint beruházásra lenne szükség új szállodai kapacitás létrehozására és további 3,8 milliárd forintra a már meglévő kapacitás rekonstrukciójára, illetve szinten tartására. Rögzítette a minisztériumi előterjesztés azt is, hogy az új szállodai férőhelyek 70-80%-a magasabb minőségű – A/II. és B kategóriájú – legyen. A Belkereskedelmi Minisztérium 1985-ig 10000 új szállodai férőhely létrehozását és 3000 rekonstrukcióját látta szükségesnek, elsősorban „osztrák hitelkonstrukcióban”. Ez utóbbi külföldi tőkeberuházást jelentett 51%-os magyar részesedéssel, ugyanakkor a külföldi partner „töltési garanciájával”, azaz a kihasználtság biztosításával (*Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal Iratai*). Az új szállodákat döntően azonban a fővárosban tervezték megépíteni, a Balaton partján elsősorban üdülőházak létesítését szorgalmazták, bár a minőségi szálláshelyek iránti igény itt is megnövekedett. Az 1979. évi új osztálybesorolás, ami a kempingeket és a fizetővendéglátást is érintette már jóval magasabb minőségi követelményeket írt elő a korábbi szabályozásnál (TÖRZSÖK A. 2011e).

Keszthelyen napjainkban is a minőségi szálláshelyek fejlesztése az egyik legfontosabb célkitűzés, ami megfelel a külföldi és belföldi vendégek igényeinek is. 2009-ben „jellemzően a minőségi szálláshelyek iránt volt nagyobb az igény. A Nyugat-Dunántúlon a vendégek az éjszakák háromnegyedét szállodákban töltötték, közülük a négycsillagos, a háromcsillagos egységek, valamint a gyógyszállodák népszerűsége volt a legnagyobb. A vendégéjszakák száma ugyanakkor kiemelkedően nőtt az ötcsillagos hotelekben, ezen belül a belföldi vendégek érdeklődése majd egynegyeddel növekedett.” (TÖRZSÖK A. 2009). A külföldiek országos viszonylatban is legszívesebben a gyógyszállodákat, négy csillagos, továbbá három csillagos szállodákat keresik fel. Általánosan jellemző, mondhatni trend a természetben történő nyaralás, egész Európában növekedőben van az aktívan pihenők száma, a legjelentősebb utazási motivációk például a német lakosság körében a természetjárás (35%), aktív üdülés (22%), egészségturizmus (20%), wellness (19%) (GYURICZA B. 2009). Egybecseng a szakirodalom, valamint a KSH adataival Tar Lászlónak a Nyugat-Balatoni Turisztikai Iroda Nonprofit Kft. vezetőjének tapasztalata. „A külföldi vendégek, elsősorban a németek – egészítette ki a KSH adatait Tar László –, kimondottan előnyben részesítik a kertesebb, zöldebb, jobb felszereltségű apartmanokat, ahol nemcsak úszómedence, hanem mosogatógép is van, míg a belföldi vendégeknél elsősleges az ár, sok esetben az egyszerűbb, olcsóbb szálláshelyeket keresik”. (TÖRZSÖK A. 2009)

Kétszáz fő bevonásával, 2009-ben Keszthelyen készítettem egy nem reprezentatív, nyílt végű kérdőíves felmérést, amely során a megkérdezettek nyolc alapvető kérdésre adhattak választ magyar, német vagy angol nyelven. A válaszok igazolták a Tar Lászlóval készült interjúban foglaltak (19. táblázat).

19. táblázat. Egy kérdőíves felmérés kérdései és jellemző válaszai 2009.

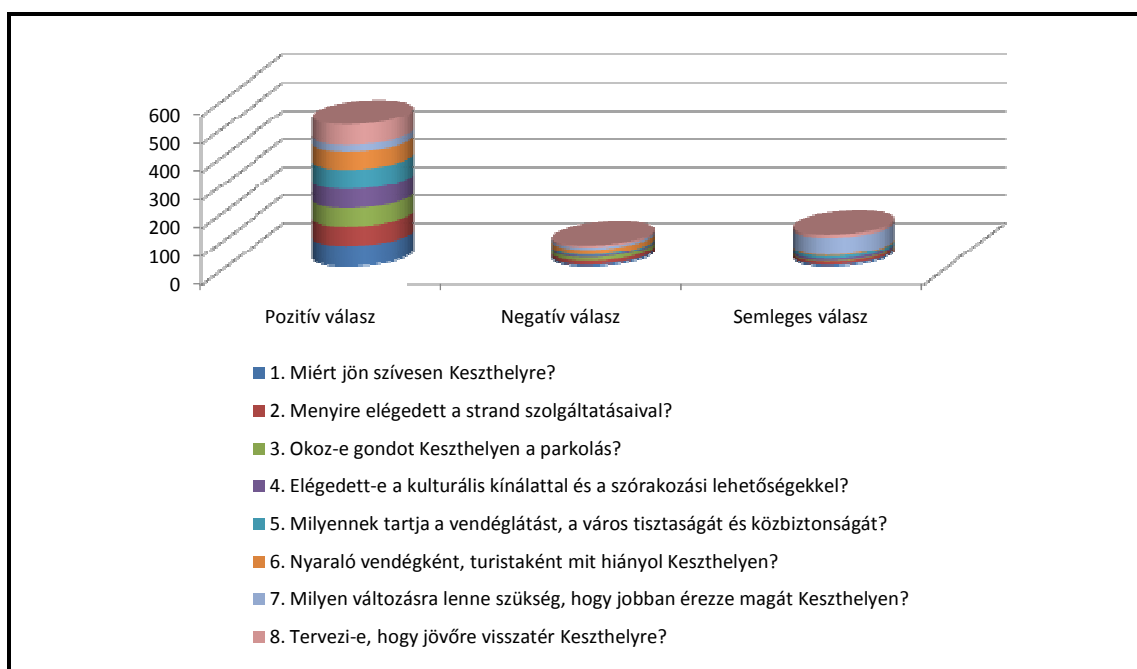
Kérdés sorszáma	Kérdés	A kérdésre adott jellemző válaszok
1.	Miért jön szívesen Keszthelyre?	- „Keszthely ist sehr liebe Stadt” (Keszthely nagyon kedves város) - „Uns gefäht es hier” (Tetszik itt) - „Nosztalgiaából”; „A Balaton miatt”; „Még nem voltunk itt”; „A Festetics Kastély miatt”
2.	Mennyire elégedett a strand szolgáltatásaival?	- „Ja” (Igen) - „A belépő lehetne olcsóbb a strandon”; „A tisztaság sem mindig a legjobb a városban”; „A ruhatárban már két éve nincs akasztó”; „Elégedettek vagyunk jó négyes”

Kérdés sorszáma	Kérdés	A kérdésre adott jellemző válaszok
3.	Okoz-e gondot Keszthelyen a parkolás?	- „Nein” (Nem) - „Bin mit Zug da!” (Vonattal jöttem) - „Kevés a parkoló”; „Az automaták sokszor túl távol vannak”; „A parkolási díj magas”
4.	Elégedett-e a kulturális kínálattal és szórakozási lehetőségekkel?	- „Ja, die Programme sind in Ordnung” (Igen, a programok rendben voltak) - „A kulturális lehetőségekről regényt lehet írni”; „A szórakozással is elégedettek vagyunk”; „A fesztiválon több résztvevő lemondta a fellépését, csalódtunk”
5.	Milyennek tartja a vendéglátást, a város tisztaságát és közbiztonságát?	- „Ist in Ordnung” (Rendben van) - „Die Gastronomie ist sehr gut, die Sauberkeit ist noch immer Problematisch” (A gasztronómia nagyon jó, de a tisztasággal még mindig problémák vannak) - „Gazdag az éttermek kínálata”
6.	Nyaryló vendégként, turistaként mit hiányol Keszthelyen?	- „Beleuchtung” (Világítás) - „Az éjszakai nyugalmat hiányoljuk”; „Rossz a közvilágítás”; „Nem tetszik, hogy nincs szabadidős lehetőség belépő nélkül”
7.	Milyen változásra lenne szükség, hogy jobban érezze magát Keszthelyen?	- „Keine” (Nincsen) - „Szeretném ha a Balaton vizét reggelente takarítanák”; „Élénkebb sportéletet”; „A sétálóutca biztonságára éjszaka is figyelni kellene – persze nappal is”
8.	Tervezi-e, hogy jövőre visszatér Keszthelyre?	- „Ja” (Igen) - „Minden évben itt nyaralunk, a Hotel Bacchust választjuk”; „Igen visszatérünk jövőre is”; „Még nem tudom lesz-e elég pénzünk”; „Igen, sokat fürödtünk, de a városból még keveset láttunk”

Forrás: A nyílt végű kérdőívre adott jellemző válaszok alapján készítette Törzsök A. 2010

Érdekes, hogy a válaszadók mindössze két százaléka válaszolt német nyelven, a többi pedig magyarul. A nyílt végű kérdőíveknek vitathatatlan előnye, hogy nem szorítja a válaszadót korlátok közé, így egy-egy adott témáról megismerhetővé válik a kérdőív kitöltőjének valódi véleménye, ugyanakkor – a zártvégűekhez képest – érezhetően nehezebbé teszi a feldolgozást és eredménykiértékelést. Zártvégű kérdőív esetén talán sohasem derült volna ki, hogy sokan szeretnének jobb közvilágítást, hiszen a feleletválasztós kérdőívekből ez a kérdés általában kimarad. A nyílt végű kérdőív révén nem csupán az derült ki, hogy a parkolás okoz némi gondot a városban, hanem az is, hogy a parkolási díjakat még a német nyelven válaszoló vendégek is magasnak tartják. A válaszokban rejlő értékítélet (pozitív, negatív, semleges) alapján a következő diagramot rajzolhatjuk fel (42. ábra).

42. ábra. Keszthely értékelése nyolc kérdésre adott válasz alapján

Forrás: Kétszáz fő bevonásával Keszthelyen készített nem reprezentatív nyílt végű kérdőíves felmérés alapján készítette Törzsök A. 2010

A vizsgálat eredményeinek megbízhatóságát mutatja, hogy az apartmanokban és a négy különböző szállodában hasonló válaszok születtek, ugyanakkor e válaszok összhangban voltak a helyi és megyei sajtóban leírtakkal, illetve Keszthely város különböző szintű testületeinek és bizottságainak véleményével és a jelenkori forrásokkal. Napjainkban Keszthely infrastruktúrája – még ha rá is férne a fejlesztés, például a parkolóhelyek tekintetében – megfelel a városokkal szemben támasztott követelményeknek. A város kiterjedése, kiépítettsége természetesen messze felülmúlja a száz évvel korábbi, századfordulós viszonyokat (MÜLLER R. 2005). A turisták egyaránt elérik a települést közúton, vasúton és hajón, sőt az egyre növekvő forgalmú sármelléki repülőtér megnyitásának köszönhetően immáron repülőgépen is (*Keszthely Város Képviselőtestületének...*).

A belföldre és külföldre irányuló balatoni marketingtevékenység alapján nehéz lenne egyértelműen meghatározni Keszthely turisztikai propagandájának potenciális célcsoportjait, hiszen a hirdetések, reklámriportok minden korosztályt és társadalmi réteget igyekeznek megcélozni. Nyilvánvaló, hogy a belföldi turizmus térnyerése csak részben pótolhatja az elmaradt német vendégeket, akik jellemzően többet költenek a magyar turistáknál és többnyire nem az átlagos 3,8 napot, hanem 6 napot töltenek el a városban. A marketingtevékenység nyomán azonban úgy tűnik Keszthely „egyrészt a

fiatal családok üdülőhelye, akiknek gyereke általában 6–14 év között van”, másrészt sokat nyújt az egyedülálló fiataloknak, „a fiatal pároknak, akik nem rendelkeznek gyerekkel és előnyben részesítik az aktív nyaralást vagyis lovagolni, szörfözni, biciklizni, vitorlázni akarnak.” (*Keszthely város és térsége operatív turisztikai marketing terve*)

Keszthelyen a turisztikai szolgáltatások bősége várja a vendégeket. A fürdési lehetőségek – balatoni, medencés – és a hangulatos éttermek mellett a legkülönbözőbb sportágak gyakorolhatók, igénybe vehetők wellness szolgáltatások, létezik strandkönyvtár és létrejött a balatoni elsősegélynyújtó szolgálat is. A városban látnivalók, múzeumok (Balatoni Múzeum, Babamúzeum, Georgikon Majormúzeum, Kastélymúzeum), a város környékén pedig túraútvonalak és kiépített kerékpárutak várják a vendégeket. A település jó adottságokkal rendelkezik mind a szabadidős, mind az aktív, mind pedig a konferenciaturizmus terén (*Keszthely város és térsége turisztikai marketing terve 2005-2007*). Adottságait azonban valószínűleg nem kellőképpen aknázza ki, amit bizonyít, hogy a „kedvenc balatoni helyem” felmérésben a középmezőnyben szerepel, Siófok mögött messze elmaradva (*Keszthely Város Képviselőtestületének...*).

Keszthely ugyan nincs rajta a tíz legforgalmasabb turisztikai desztináció listáján, ahol Siófok 2009-ben a negyedik volt, ám a befizetett idegenforgalmi adó tekintetében 2004-ben a tizedik volt (MICHALKÓ G. 2007). A 2007 és 2013 között tervezett keszthelyi fejlesztési elképzelések közül mára már több minden megvalósult. A város épített környezetének rendezése, folyamatos. Megvalósult a Szigetfürdő és a Főtér rekonstrukciója és a Balaton-parti sétány megújítása, de itt további fejlesztések várhatók. Az élmény- vagy termálfürdő kialakításától a szakemberek a szezon meghosszabbítását és a turizmusból származó bevételek növekedését várják (*Keszthely város egészségturisztikai...*). A fő célok között szerepel az öko- és az egészségturizmus fejlesztése is, valamint a különböző szintű TDM-szervezetekkel való együttműködés és fejlesztés (*Keszthely város és térsége operatív turisztikai marketing terve*), amely összhangban van az országos fejlesztési koncepciók prioritásaival (KOVÁCS M. 2009, AUBERT A. 2012). Keszthely adottságait és lehetőségeit egy 2014-ben készített SWOT analízisben igyekeztem összefoglalni (20. táblázat).

20. táblázat. SWOT analízis a keszthelyi turizmusra vonatkozóan 2014

<p>Strengths- Erősségek: <i>belső, pozitív tényezők</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Szép természeti környezet, kedvező természet-földrajzi adottságok, jó vízminőség melyek összekapcsolhatók számos turisztikai termékkel: vízi turizmus, vadászturizmus, örökségturizmus, falusi turizmus, rendezvényturizmus: néphagyományok, fesztiválok, sportrendezvények, konferenciaturizmus, üzleti turizmus fellendülése az elmúlt években, lovas turizmus, osztálykirándulások, Keszthelyi-hegység: kiránduló útvonalak, erősödik a gasztronómiai és borturizmus népszerűsége. stb. ➤ Optimális a közúti megközelíthetősége ➤ Kulturális értékek (múzeumok, archaikus épületek, Festetics kastély stb.) ➤ Adottak az aktív és passzív pihenés feltételei ➤ Szellemi kapacitás, szaktudás ➤ A meglévő kerékpárút hálózat ➤ Balaton 	<p>Weaknesses- Gyengeségek: <i>belső, negatív tényezők</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Idényjelleg (nincs olyan szolgáltatás és programsorozat, amely ténylegesen meghosszabbítaná az idényt) ➤ Kevés és nem összehangolt a marketing ➤ Anyagi forráshiány; térségi szervezetek (civil, önkormányzat) alulfinanszírozottak ➤ Nincs fedett fürdőház, a széles partszakasz ellensúlyozására ➤ Minőségi szálláshelyek hiánya ➤ A Balaton-parti települések összefogása gyenge ➤ Infrastrukturális hiányok, tömegközlekedés fejletlensége, parkolóhelyek hiánya ➤ Téli programok hiánya (pl. disznóölés, balatoni korcsolyázáshoz kapcsolódó szolgáltatások, programok) ➤ A kommunikáció hiánya
<p>Opportunities - Lehetőségek: <i>külső, pozitív tényezők</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Régiós, települési összefogás, együttműködés, pl. közös fürdőbérlet Hévízzel ➤ Minőségi szálláshelyek létrehozása (4 csillagos szálloda létesítése, wellness szolgáltatással a mai igényekhez igazodva) ➤ Fedett fürdőházak létesítése a parton ➤ Termálfürdő építése ➤ Belföldi turizmus fellendülése ➤ Konferenciaturizmus erősítése jobb szervezéssel, több szolgáltatással ➤ Szemléletváltás: a turizmus fontosságának, a városra gyakorolt hatásának tudatosítása a lakosságban és vezetőkben ➤ A kereslet eltolódása az aktív pihenés (kerékpározás, lovaglás, vitorlázás, korcsolyázás, falusi üdülések) felé. Kerékpárutak bővítése, javítása, fejlesztése ➤ Az üzleti utazások, a konferencia és kongresszusi turizmus népszerűségének növekedése. ➤ Erősödik a preventív, egészségtudatos üdülések aránya. ➤ Erdei iskolák, tanösvények, pihenőhelyek, zöld utak kialakítása, környezettudatos nevelés, Nemzeti Parkokkal való együttműködés ➤ A keszthelyi turizmushoz kapcsolódó internetes oldalak fejlesztése, informatív, naprakész állapota ➤ A helyi TDM szervezet további fejlesztése 	<p>Threats - Veszélyek: <i>külső, negatív tényezők</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ A korábbi válság miatt még mindig kevesebbet költenek a vendégek, csökken az egy helyen eltöltött napok száma ➤ Hévíz közelsége, elszívó ereje ➤ Budapesttől való távolság ➤ Fiatalok elvándorlása a térségből (vállalkozási kedv csökken). ➤ Magyarország, mint turisztikai desztináció vonzereje csökken ➤ Szűnyoginvázió, kullancsveszély ➤ Kerékpárutakhoz kapcsolódó szolgáltatások hiánya

Forrás: KSH adatsorok, Keszthely város különböző szintű testületeinek és a bizottságainak szakanyagai, TÖRZSÖK A. 2010a, 2010b alapján készítette Törzsök A.

A turisztikai kínálat kialakításában napjainkban – a századfordulóhoz, illetve a két világháború közötti időszakhoz hasonlóan – a magánkezdeményezéseknek ismét jelentős a szerepe. Ezt jól példázza az a jelenleg már hét magánmúzeumból álló hálózat, melynek elsődleges célja a város kulturális kínálatának bővítése. Ezen hálózat első tagjaként 1999-ben jött létre, Közép-Európa legnagyobb babamúzeuma, amely a várostól megvásárolt egykori magtárban, annak átalakításával lett kialakítva.

A múzeumalapító Túri Török Tibor – aki már évtizedek óta foglalkozott néprajzi gyűjtőmunkával – nem egy hagyományos néprajzi gyűjtemény, hanem népviseletbe öltözött, kerámia és porcelánfejű, -kezű, és -lábú, textiltestű babák bemutatása mellett döntött. A múzeum anyagát a jelenlegi határokon átvéelő civil összefogás segítségével gyűjtötte össze, így az egyes népviseletek beszerzése autentikus helyekről, a viselőiktől vagy azok örököseitől történt. A kolozsvári Napsugár, az Írka és más gyermeklapok hasábjain meghirdetett pályázatra számos faluból elküldték az ottani népviseletet, nem ritkán a meglévő eredeti öltözetet átalakítva, azt a megadott méretre igazítva (TÖRZSÖK 2013a).

A történelmi Magyarország népviseleteit, iparos- és polgáröltözeit közel fél-ezer baba mutatja be, két külön vitrint kapott a közel 120 babából álló erdélyi gyűjtemény. Az életnagyságú babák adták azt a plusz vonzerőt, ami az alapvetően néprajzi tárgyú múzeumot népszerűvé tették. Az alkalmazott különleges fénytechnika segítségével a tárlat igyekszik felidézni a falvak hangulatát is. A gyűjtemény helytörténeti vonatkozási hajómakettekkel is bír, mint a XVIII. századi fenékpusztai sószállító Főnix, a Stella nevű luxushajó, a szekérszállító komp a Juditta, sőt megépítésre került – igaz kicsinyítve – Festetics György hajóácsának, Bori Antalnak (Antonio Bori) hadihajója is. Mindez már önmagában is a kulturális kínálat bővülését eredményezte Keszthelyen, ugyanakkor még 1999-ben a Babamúzeum közvetlen szomszédságában nyert végleges elhelyezést a „Csiga Parlament”. Ez a világon is egyedülálló makett, 4,5 millió pannontengeri csiga felhasználásával, 14 éven át készült. Miskei Ilona alkotása az 1896-ban felavatott neogótikus országház épületének makettja, az ország különböző bányáiból származó 28 millió éves őstengeri maradványokból épült, 7 méter hosszú és 2,5 méter magas.

A 2000-ben megnyílt Történelmi Panoptikum a magyar történelem nagy alakjait mutatja be Árpád fejedelemtől, államalapító Szent István királyon, Árpád-házi Szent Margiton, Nagy Lajos királyon, a törökverő Hunyadi Jánoson és fián, Mátyás királyon,

Petőfi Sándoron keresztül Mindszenty József hercegprímásig. A kosztümök és alakok nemcsak szépek, hanem korhűek is, így a történelmi személyek valódi turisztikai attrakciót jelentenek. A két új múzeum kapcsán természetesen a szakemberekben felmerült a kérdés, hogy Keszthelyen, amely kulturális kínálatát tekintve kétségkívül méltán lett a Balaton fővárosának kikiáltva, megéri-e újabb múzeumokat nyitni? A választ az újabb múzeumok sikeressége adta meg.

A látogatók száma nagyjából egyharmaddal magasabb lett, ugyanis bizonyos csoportok – mint a határon túli magyarok, szociálisan rászorulóknak, iskolák stb. – a múzeumokat ingyen látogatathatták. A Népviseletes Babamúzeum, a Csiga Parlamenttel együtt már a nyitásának évében (1999 pünkösdjén) 1500 jegyet adott el, 2002-ig pedig minden évben 500 fővel növelni is tudta a (fizető) látogatóinak számát, de 2003-ben is 3000 jegyet értékesített. A 2000-ben megnyílt Történelmi Panoptikum fizető látogatóinak a száma is folyamatos növekedést mutatott ebben az időszakban, az újabb múzeum nem gyengítette az első forgalmát, és bebizonyosodott, hogy még az olyan gazdag kulturális kínálattal bíró településen is mint Keszthely érdemes lehet újabb látványosságot, múzeumot létrehozni.

2004-ben az előző két létesítmény szomszédságában egy újabb múzeum jött létre, a középkori kínzási módszereket bemutató Horrorárium, azaz a Kínzó Múzeum, amely a már bevált módon panoptikumszerűen, életképekben mutatja be a kínzó eszközöket. Az újabb múzeum elsősorban a fiatalok körében vált népszerűvé, miközben a kisgyermekes családok által is kedvelt Babamúzeum és a Történelmi Panoptikum osztálykirándulások állandó programja lett. A Horrorárium tehát megtalálta a maga közönségét, amit a látogatottsági adatok is bizonyítanak (TÖRZSÖK A. 2013a).

A 2004-től 2006-ig terjedő időszakban a Népviseletes Babamúzeum fizető látogatóinak számában nem mutatkozott jelentős visszaesés, 2004-ben 3000, 2005-ben 2600, 2006-ban pedig 3500 jegyet értékesítettek. A Történelmi Panoptikum fizetőlátogatóinak száma ugyan 1500-ról 800 főre csökkent, ugyanakkor a Kínzó Múzeumé 2004-ben 1500, 2005-ben 3000, 2006-ban pedig már 5000 fő volt. Összességében tehát 2006-ban a magánmúzeum hálózat több látogatót vonzott, mint korábban bármikor.

2007-ben újabb múzeummal bővült a hálózat, az Erotikus Panoptikummal, amely elsősorban a reneszánsz kor erotikus fantáziáiba enged bepillantást. A mintegy kéttucatnyi szilikonfigura – melyeket a Képzőművészeti Egyetem szobrászművész jelöltjei készítettek, és egyetemi hallgatókat mintáznak – élethűek, csaknem tökéletes

bőrrhatásúak. A múzeum reklámjaiban újszerűségét és „merész naturalizmusát” emeli ki, talán ennek köszönhető, hogy megtalálta a saját közönségét (TÖRZSÖK A. 2013a).

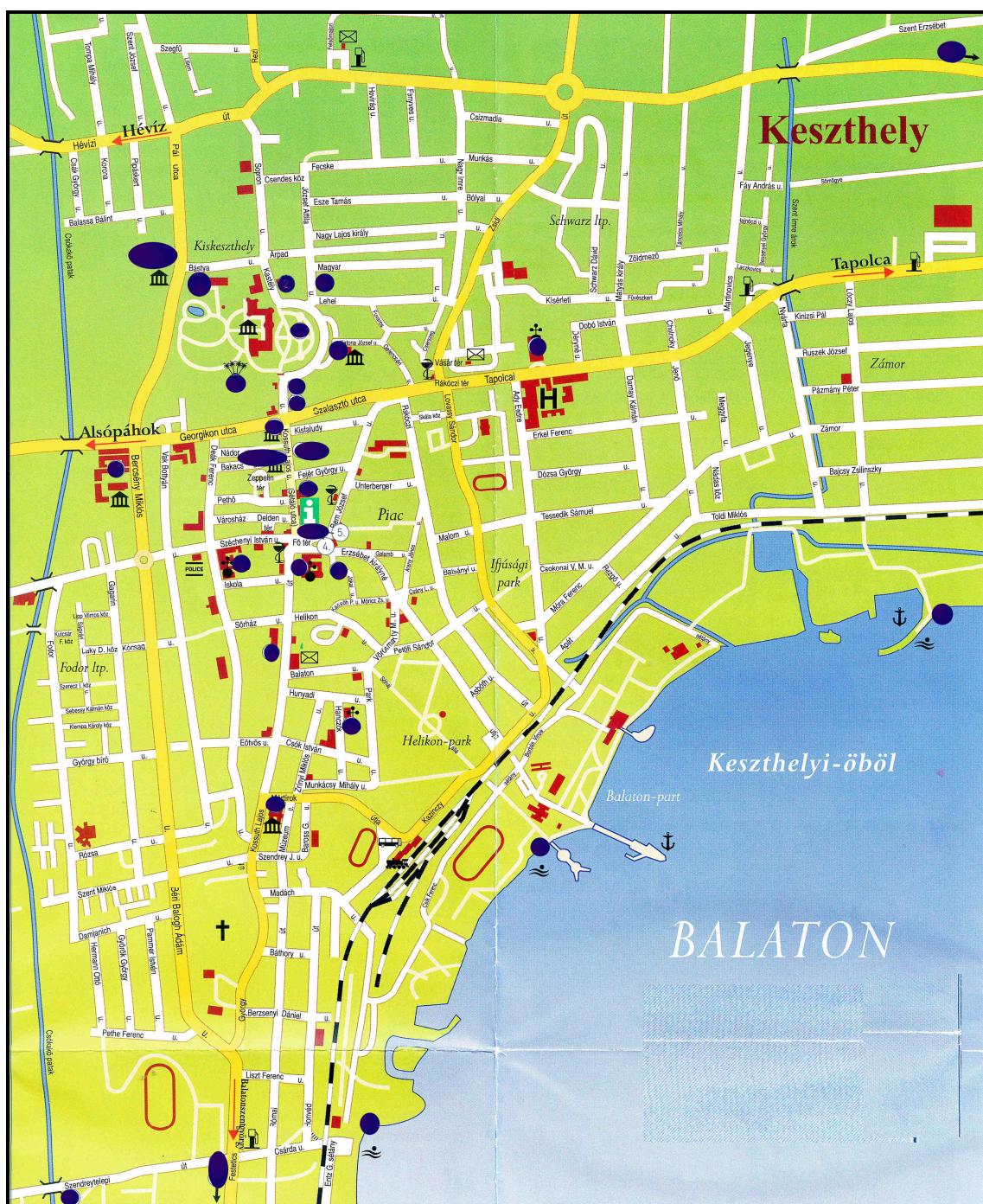
A 2007-től 2009-ig terjedő időszakban a Babamúzeum, a Történelmi Panoptikum és a Kínzó Múzeum népszerűsége töretlennek bizonyult, bár kétségtávol a 2007-es év bizonyult a legforgalmasabbnak. A Babamúzeum 4000, a Történelmi Panoptikum 1100, a Kínzó Múzeum 6500 fizető látogatóval bírt. Az Erotikus Panoptikum látogatottsági adatai ugyan ebben az időszakban még jóval szerényebbek voltak, ugyanakkor dinamikus növekedés figyelhető meg. 2007-ben 500 fizető látogató, 2008-ban 700, 2009-ben 800. A következő évben 2010-ben a hálózat újabb múzeummal bővült, Európa talán legnagyobb játékmúzeumával, a Vidorka Játékmúzeummal, amely indulásakor közel 10.000 játékot mutatott be, ám a gyűjtemény mára már meghaladta a 15.000 ezret is. A múzeum feltehetően beváltotta a hozzá fűzött reményeket, hiszen fizető látogatóinak száma lassú növekedésnek indult és ma is népszerű (TÖRZSÖK A. 2013a). 2010-ben 400, 2011-ben 500, 2012-ben azonban már 800 jegyet értékesítettek.

2011-ben a magánmúzeum hálózat a Nosztalgia Múzeummal gyarapodott, amely vállaltan Giccs Múzeum is. Ebben a múzeumban olyan, nem is rég még használatban lévő tárgyak is helyet kaptak, mint a gyertyakoppintó, a faszenes vasaló, a zenehenger vagy a Camping tábori kávéfőző. A Nosztalgia Múzeum fizető látogatóinak a száma is növekedett, 2011-ben még 400, 2012-ben már 500 jegyet adtak el. A 2010 és 2012 közötti időszakban a Népviseletes Babamúzeum megőrizte fizető látogatóinak javát, miközben a Kínzó Múzeum és főként a Történelmi Panoptikum látogatottsági adatai némileg csökkentek. Az Erotikus Panoptikum látogatóinak száma viszont tovább növekedett. 2010-ben 1000, 2011-ben 1800, 2012-ben pedig 2500 fizető látogató volt.

Összességében csak ez a magánmúzeum hálózat 1999-ben 1500, 2012-ben viszont már 9700 fizető látogatót vonzott, az üzletileg legjobb évben, 2007-ben pedig 12100-at. A fizető látogatók száma bizonyította az egymás szomszédságában lévő múzeumok életképességét. A múzeumok közvetlenül a sétálóutcában – a Kossuth Lajos utca északi része – és környékén helyezkednek el. Ugyanakkor a kiállítások jellege alapvetően más, mint Keszthely egyéb múzeumainál, így azok látogatottságát nem fenyegeti, amit a kérdőíves felmérés adatai is igazoltak (TÖRZSÖK A. 2013a). E magánmúzeum hálózat és a 43. ábrán (sötétkéssel) jelölt többi kulturális attrakció térbeli elhelyezkedése bizonyítja, hogy Keszthelyen a turisztikai szolgáltatások súlypontja részben a kastély környékére és a Kossuth utca két oldalára helyeződött át.

43. ábra. A keszthelyi látnivalók elhelyezkedése a Tourinform várostérképén

Forrás: West-Balaton Info-map Keszthely 2014 A jelöléseket készítette Törzsök A.

8. Bibliográfia

8.1. Rövidítések jegyzéke

s. l.	=	sine loco, a kiadás helye nélkül
ined.	=	kiadatlan, a szerző birtokában
s. a.	=	sine anno, a kiadási év nélkül
s. n.	=	sine nomine, kiadó nélkül
M. E.	=	miniszterelnöki rendelet
K. M.	=	kereskedelmi miniszteri rendelet
tvr.	=	törvényerejű rendelet
B. M.	=	belügyminiszteri rendelet
Korm.	=	kormányrendelet
HL.	=	Hadtörténeti Levéltár
MNL OL	=	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
MNL ZML	=	Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára
MNL VeML	=	Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára
ÁBTL	=	Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
ő. e.	=	levéltári őrzési egység
ff.	=	főfondcsoporthoz
f.	=	fond
MSZMP	=	Magyar Szocialista Munkáspárt
MSZMP PB	=	Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága

8.2. Jogszabályok

1. 1790-1791. évi LXVII. törvénycikk, a „közpolitikai és bírósági ügyeknek s más tárgyaknak, melyek az országgyűlésen nem voltak bevégezhetők, rendszeres kioldozására bizottságok rendeltetnek és megbízottak neveztetnek ki.” Forrás: In:

Corpus Juris Hungarici 1790-1791. LXVII. tc. Forrás:
<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=4941> (utolsó letöltés: 2014. augusztus 4.)

2. 2580/1928 M.E. (miniszterelnöki) rendelet az „Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács” szervezéséről. In: Magyarországi Rendeleték Tára 1928. Budapest, 1929. p. 822.
3. 1929. évi XVI. tc. „Fürdőtörvény” Forrás: In: Corpus Juris Hungarici 1929.XVI. tc. Forrás: <http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=7780> (utolsó letöltés: 2014. augusztus 4.)
4. 2820/1931. M.E. (miniszterelnöki) az „a balatoni gyógyhelyekről és üdülőhelyekről” In: Magyarországi Rendeleték Tára 1931. Budapest, 1932. pp. 438-445.
5. 6720/1931 M.E. (miniszterelnöki) rendelet az „Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács szervezetének és ügyvitelének módosításáról” In: Magyarországi Rendeleték Tára 1931. Budapest, 1932. pp. 1536-1537.
6. 5800/1934 K.M. (kereskedelmi miniszteri) rendelet az „Országos Magyar Idegenvezetői Tanfolyam szervezeti, és az Idegenvezetői Vizsgájának szabályzatáról” In: Magyarországi Rendeleték Tára 1934. Budapest, 1934. pp. 266-274.
7. 193600/1934 B.M. (belügyminiszteri) rendelet „az idegenvezetés szabályozásáról” In: Magyarországi Rendeleték Tára 1934. Budapest, 1934. pp. 128-134.
8. 11001/1936 M.E. (miniszterelnöki) rendelet „az idegenforgalmi ügyek szabályozásáról” In: Magyarországi Rendeleték Tára 1936. Budapest, 1937. pp. 1-3.
9. 8200/1947 Korm.(kormányrendelet) a gyógy- és üdülőhelyeken lakóházak, szállodák és pensiók helyreállításának előmozdítása tárgyában In: Magyar Közlöny 1947/155.
10. 6010/1948 Korm. (kormányrendelet) a fürdőügyi igazgatás szabályozásáról In: Magyar Közlöny 1948/123.
11. 1958. évi 20. tvr (törvényerejű rendelet) a „Magyar Népköztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság között a polgári, családjogi és bűnügyi jogsegély tárgyában Berlinben az 1957. évi október hó 30. napján aláírt szerződés kihirdetéséről” In: Magyar Közlöny 1958/51
12. 7/1979/ BkM - ÁH /IV.27./ Belkereskedelmi Minisztérium és az Országos Anyag- és Árhivatal együttes rendelete „a kempingek díjainak szabályozásáról”
13. 2006/1979. MT. /III.16./ minisztertanácsi határozat az „idegenforgalom területi irányításáról”
14. 1013/1979. MT. /VI.20./ minisztertanácsi határozat „Balatoni Regionális Tervről” szóló

15. 19/1979. BkM. ÁH. /X.17./ a Belkereskedelmi Minisztérium és az Országos Anyag- és Árhivatal együttes rendelete „kereskedelmi szálláshelyek áráról, illetve díjáról”

8.3. Forrásmunkák, feldolgozások

1. *A Balaton fényképei.* In: Keszthelyi Hírlap 5/1909. p. 1.
2. *A magyar idegenforgalom évkönyve 1935.* Idegenforgalmi Újságírók Szindikátusa, s. a., s.l.
3. *A magyar idegenforgalom évkönyve 1936.* Idegenforgalmi Újságírók Szindikátusa, s. a., s.l.
4. ABONYINÉ PALOTÁS J. 2007: *Infrastruktúra.* Dialóg-Campus, Budapest-Pécs, 184. p.
5. ANDRÁSSY Gy. 1912: *Széchenyi politikája.* In: Társadalomtudományi Szemle 3/1912 pp. 173-212.
6. AUBERT A. (szerk.) 2012: *Magyarország idegenforgalma szakkönyv és atlasz.* Cartographia, Budapest, 65. p.
7. AVARFFY E. 1937: *A Balaton nemzeti jelentősége.* Árpád Rt. Nyomdája, Kalocsa, 1937. 9.p.
8. *Az idegenforgalom jelentősége az egyes államok fizetési mérlegében.* In: Magyar Statisztikai Szemle 2/1938 pp. 153-154.
9. BALATONI G. L. 1928: *Mi minden történik a Balaton metropoliszában?* In: Zalai Közlöny 243. p. 2.
10. BALLA L. 2008: *Magyar Királyi Államvasutak Hálózata 1909. nyári menetrendi térkép.* Forrás: <http://ballal.gofree.hu/G/190901v0.jpg> (utolsó letöltés: 2014. február 20.)
11. BANGHA G. 1941: *Az Országos Idegenforgalmi Hivatal szervezete.* In: MARKOS B. (szerk.): *Az idegenforgalom. Az 1941. évi idegenforgalmi közigazgatási szaktanfolyam előadásai.* Idegenforgalmi Újságírók Egyesülete, Budapest, pp. 61-66.
12. BÁRSONY O. 1929: *Tallózás az idegenforgalom körül.* Magyar Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetsége, Budapest, 1929. 16. p.
13. BÁRSONY O. 1933: *Idegenforgalom és itthoni nyaralás.* s.n., s.l., 1933. 15. p.
14. BELUSZKY P. 2002: *Tájak fejezet.* In: ENYEDI Gy. (szerk.): *Táj, település, régió.* MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, pp. 19-124.
15. BELUSZKY P. 2003: *Magyarország településföldrajza.* Dialóg-Campus, Budapest-Pécs, 568. p.

16. BENCSIK P. 2007: *A kisebb határszéli forgalom Magyarország és a szomszédos államok között 1898-1941*. In: Rendvédelem-történeti Füzetek 16/2007 pp. 14-24.
17. BERÉNYI I. 2003: *A funkcionális tér szociálgeográfiai értelmezése*. Földrajzi tanulmányok. 23. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. Budapest. 182. p.
18. BLAZOVICH L. – MÜLLER V. 1996: Magyarország levéltárai. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 179. p.
19. BONTZ J. 1896: *Keszthely város monográfiája*. Farkas, Keszthely, 365. p.
20. BUD J. 1943: *Idegenforgalom és közgazdaság*. Idegenforgalmi Propaganda Munkaközösség, Budapest, 15 p.
21. BULLA B. – MENDŐL T. 1999: *A Kárpát-medence földrajza*. Lucidus Kiadó, Budapest, p. 225.
22. CHOLNOKY J. 1936. *Balaton*. Franklin, Budapest, 256. p.
23. CZENNER J. 1933: *Idegenforgalmi gazdaságpolitika*. s.n., Budapest, 151.p.
24. CSÁKY Á. 1909: *Rendezzük a balatoni ingyen-fürdőt*. In: Keszthelyi Hírlap 41/1909 p. 1.
25. DUNAI A. 2009: *Nyarlók megfigyelés alatt. A Stasi a Balatonnál*. In: TISCHLER J. (szerk.): Kádárizmus: mélyfúrások. 1956-os Intézet, Budapest, pp. 410-437.
26. *Egy város és egy falu*. In: Keszthelyi Hírlap 21/1909 p.1.
27. ELEKES T. 2008: *A földrajzi tényezők szerepe a településfejlődésben*. Dialóg-Campus, Budapest-Pécs, 160. p.
28. ENYEDI Gy. (szerk.) 2002: *Táj, település, régió*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 510. p.
29. FARKAS J. 2003: *A társadalmi tér elméleti kérdései: a térfelfogás történeti változásai*. In: Társadalomkutatás 2/2003. pp. 167-190.
30. FELLNER F. 1930: *Csonka-Magyarország nemzeti jövedelme*. In: Magyar Statisztikai Szemle 11-12/1930 pp. 999-1008.
31. FERENCZY G. 2002: *Zala megye közigazgatási térszerkezetének változásai 1989-ig*. In: MOHOS M. (szerk.): A határ, amely elválaszt és összeköt. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, pp. 45-75.
32. FÓTH Gy. – SZÁNTÓ E. 2000: *Hévíz és a Közép-Dunántúl idegenforgalma környezetvédelmi szemmel*. In: NAGY Zs. (szerk.): Karsztvízvédelem a Közép-Dunántúlon. Hévízi Tóvédő Egyesület, Hévíz, pp. 360-362.
33. GÁL L. 1941: *Idegenforgalmi közigazgatás Magyarországon*. In: MARKOS B. (szerk.): Az idegenforgalom. Az 1941. évi idegenforgalmi közigazgatási szaktanfolyam előadásai. Idegenforgalmi Újságírók Egyesülete, Budapest, pp. 57-60.

34. GALAMBOS I. 2014: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc előzményei, történései és következményei Várpalotán*. Az események színtere fejezet. (kézirat) inedit
35. GÁLOS K. 1914: *Idegenforgalom szócikk*. In: Révai lexikon 10. kötet, Budapest
36. GERTIG B. 1985: *A Balaton üdülőkörzet idegenforgalmának néhány gazdaságföldrajzi jellemzője, különös tekintettel a természeti adottságok és a társadalmi-gazdasági szerkezet kapcsolatrendszerének kialakítására*. In: GERTIG B. – LEHMANN A. (szerk.): *A Balaton és az idegenforgalom*. Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar, Pécs, pp.47-101.
37. GUNDEL E. 1937: *Az idegenforgalom elmélete és gyakorlata*. Magyar Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetsége, Budapest, 151. p.
38. GYURICZA L. 1998: *Természeti és társadalmi adottságok idegenforgalmi szempontú értékelése és komplex turisztikai kiskörzetek kialakítása Nyugat-Zala példáján*. In: Földrajzi Értesítő 7/1998, pp. 173-187.
39. GYURICZA L. 2008: *A turizmus nemzetközi földrajza*. Dialóg – Campus, Budapest – Pécs, 319. p.
40. GYURICZA L. 2009: *A természeti adottságok meghatározó szerepe a turizmusban*. In: AUBERT A. – BERKI M. (szerk.): *Örökség és turizmus*. PTE-TTK FI, Pécs, pp. 87–95.
41. HONVÁRI J. 2005: *Magyarország IMF csatlakozásának előtörténete*. In: Valóság 10/2005 pp. 82-102.
42. HORVÁTH J. 1979: *Keszthely város 25 éves. 1954-1979*. VTBT Művelődési Osztálya, Keszthely, 23 p.
43. *Idegenforgalmi értelmező szótár*. 1985. Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat, Budapest, 155. p.
44. JANKÓ J. 1902: *A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei. A Balaton-melléki lakosság néprajza*. Magyar Földrajzi Társaság Balaton-Bizottsága, Budapest, 429. p.
45. JOBST Á. 2001: *A magyar fürdőprogram felkarolása*. In: Lege Artis Medicinae 6-7/2001 pp. 512-516.
46. KALLÓS I. 1934: *A magyar idegenforgalom új útjai*. Magyar Cobden Szövetség, Budapest, 16 p.
47. KANYAR J. 1983: *A dél-balatoni fürdőkultúra kialakulása*. In: História 3/1983 pp. 23-25.
48. KÁRPÁTHY J. 1909: *A zalai Balatonpart*. In: Keszthelyi Hírlap 17/1909 p. 1.
49. KERTÉSZ J. 1932: *Keszthely leírása és bibliográfiája*. s.n., Budapest, 1932. 34. p.
50. *Keszthely – Hévíz gyógyfürdő*. In: Vasárnapi Újság 15/1909 p. 308.

51. *Keszthely Város Képviselőtestületének, valamint Turizmus és külkapcsolatok bizottságának jegyzőkönyvei 2009.* Ined.
52. KOCSIS T. 2008: *Az éghajlatváltozás detektálása és hatásainak modellezése Keszthelyen.* Keszthely, PhD értekezés, 133 p.
53. KOLACSEK A. 1965: *Külföldi idegenforgalmunk fejlődésének legújabb statisztikai adatai.* In: *Idegenforgalom* 25/1965 pp. 25-26.
54. KOVÁCS B. 2002: *Nemzeti park.* In: MONSPART É. (szerk.): *A Balaton könyve.* Nők a Balatonért Egyesület, Veszprém, pp. 30-36.
55. KOVACSICS J. 1955: *Keszthely város statisztikai monográfiája.* In: *Magyar Statisztikai Szemle* 1955. november, különlenyomat, 8. p.
56. KOZMA I. 1909. *Kössük össze a Balatont a külfölddel!* In: *Balatonvidék* 1909. augusztus 29. pp. 2-3.
57. KÖVÁRI L. 1964: „*Támogatjuk az idegenforgalom fejlesztésével kapcsolatos javaslatokat*” In: *Idegenforgalom* 23-24/1964 p. 15.
58. KUDAR L. 2003: *Turizmusunk története dióhéjban.* Tinta Könyvkiadó, Budapest, p.71.
59. *Legnagyobb személyforgalmú vasútállomásaink a háború előtt és napjainkban.* In: *Magyar Statisztikai Szemle* 5/1930 pp. 432-436.
60. LENGYEL M. 2004: *A turizmus általános elmélete.* Budapest, 2004. 509. p.
61. LENKEI V.D. 1911: *A Balaton hatása az ember szervezetére.* s.n., Budapest, 37. p.
62. LÓCZY L. 1920: *A Balaton földrajzi és társadalmi állapotának leírása.* Hornyánszky, Budapest, 194. p.
63. LUKÁCS K. 1940: *Balatonmegye és Balatonjárás.* In: *Magyar Szemle* 1940/7-12. pp. 94-99.
64. LUKÁCS K. 1941: *A Balatonmellék népesedése.* In: *Magyar Statisztikai Szemle* 1941/2 pp.94-105.
65. LUKÁCS K. 1943: *Adatok a Balatonvidék történetéhez. Balatonberény a legrégibb somogyi parti fürdőhely.* In: *Balaton Szemle* 9/1943. pp. 285-288.
66. MÁDAY B. 1941: *A szabadidőmozgalmak és az idegenforgalom.* Idegenforgalmi Újságírók Egyesülete, Budapest, 11. p.
67. MAJDÁN J. 1987: *A vasszekér diadala.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, pp. 51-102.
68. MARKOS B. – KOLACSEK A. 1961: *Idegenforgalom.* Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 252. p.

69. MARKOS B. (szerk.) 1941a: *Az idegenforgalom. Az 1941. évi idegenforgalmi közigazgatási szaktanfolyam előadásai*. Idegenforgalmi Újságírók Egyesülete, Budapest, 88.p.
70. MARKOS B. 1941b: *Fejezetek az idegenforgalom elméletéből*. In: MARKOS B. (szerk.): *Az idegenforgalom. Az 1941. évi idegenforgalmi közigazgatási szaktanfolyam előadásai*. Idegenforgalmi Újságírók Egyesülete, Budapest, pp. 15-34.
71. MARTON B. 1940: *Szabadidőmozgalom, idegenforgalom, munkásnyaraltatás*. s.n., Budapest, 79. p.
72. MARTONNÉ ERDŐS K. 2004: *Magyarország természeti földrajza I*. Debreceni Egyetem, pp. 183-188.
73. MICHALKÓ G. 1999: *A városi turizmus elmélete és gyakorlata*. MTA, Budapest, 167. p.
74. MICHALKÓ G. 2004: *A turizmuselmélet alapjai*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 218. p.
75. MICHALKÓ G. 2005: *A turisztikai miliő*. In: *Tér és Társadalom*. 1/2005. pp. 43-63.
76. MICHALKÓ G. 2007: *Magyarország modern turizmusföldrajza*. Dialóg – Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 275. p.
77. MOLNÁR Gy. 1988: *A balatoni hajózás története*. In: MOLNÁR Gy.– TAR F. (szerk.): *Fürdőkultúra és hajózástörténet*. s. n., Keszthely, pp. 13-27.
78. MÜLLER R. 2004: *A régi Keszthely képeslapokban*. Faa Produkt Kft., Keszthely-Veszprém, 167. p.
79. MÜLLER R. 2005: *Keszthely tegnapelőtt... tegnap... és ma*. Nyugat-Balaton Téréségmarketing Kht., Keszthely, 178. p.
80. PETYKÓ Cs. 2010: *Kempingturizmus Magyarországon*. Petykó Cs., Debrecen, 193. p.
81. PÖLTZEL J. 1941: *A Magyar Királyi Balatoni Intéző Bizottság működése*. In: MARKOS B. (szerk.): *Az idegenforgalom. Az 1941. évi idegenforgalmi közigazgatási szaktanfolyam előadásai*. Idegenforgalmi Újságírók Egyesülete, Budapest, pp. 81-88.
82. PRICHARD A. – MORGAN N. 2001. *Culture, identity and tourism representation: marketing Cymru or Wales?* In: *Tourism Management* 2/2001 pp. 167-179.
83. REDEN, A. S. 1989: *Az Osztrák-Magyar Monarchia: Történelmi dokumentumok a századfordulótól 1914-ig*. Széchenyi Kiadó, Budapest-Salzburg, pp. 178-188.
84. REHÁK G. 2009: *Fékek és kétségek a turizmus fejlesztését illetően a hatvanas évek elején*. In: *Aetas* 2/2009. pp. 104-117.

85. REHÁK G. 2011: *Turizmuspolitika Magyarországon különös tekintettel a Kádár-korszak első tíz évére*. Doktori (PhD) értekezés, inedit, Debrecen, 247. p.
86. SALAMON K. 1998: *A csonka ország. Magyarország története 1914-1945*. Helikon, Budapest, 94. p.
87. SÁGI J. 1902: *Keszthely és balatoni fürdőjeinek ismertetése*. s.n., Keszthely, pp. 4-13.
88. SÁGI J. 1909a: *A Balaton és a külföld*. In: Keszthelyi Hírlap 13/1909. p. 1.
89. SÁGI J. 1909b: *Állandó színházat*. In: Keszthelyi Hírlap 37/1909. p.1.
90. SÁGI J. 1909c: *Balatonpartunk jövője*. In: Keszthelyi Hírlap 5/1909. p. 1.
91. SÁGI J. 1909d: *Külön vonatokat a Balaton mellé!* In: Keszthelyi Hírlap 39/1909. p.1.
92. SÁGI J. 1909e: *Magyar színház a szabad természetben*. In: Vasárnapi Újság 6/1909 pp. 111-112.
93. SÁGI J. 1909f: *Ne neked Keszthely!* In: Keszthelyi Hírlap 23/1909. p.1.
94. SÁGI K. 1978: *Keszthely és környéke*. Veszprém Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatala, Balatonfüred, 59 p.
95. SCHNEIDER Á. 1938: *Magyarország Trianontól napjainkig. Vendégforgalom*. In: Magyar Statisztikai Szemle 4/1938 pp.543-547.
96. SLACHTA K. 2010: *A Stasi titkos balatoni útikönyve. A kelet-német állambiztonság belső használatú útikönyve és tájékoztató iratai magyarországi operatív csoportjának tisztjei számára*. In: HORNYÁK Á. – VITÁRI ZS.(szerk.): *Idegen szemmel. Magyarságkép 19–20. századi útleírásokban*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, pp. 131-152.
97. *Statisztikai évkönyv, évszám = A magyar királyi kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv 1900 és 1910, illetve 1919 és 1941. közötti számai*, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1901-1911; 1923-1942.; 1900 p. 64.; 1901 p. 66.; 1902 86. p.; 1903 p. 81.; 1904 p. 83.; 1905 p. 70; 1906 p. 81.; 1907 p. 84.; 1908 p. 84.; 1909 p. 84.; 1910. p. 72.; 1919-1922 p. 38.; 1923-1925 pp.45-46.; 1926 p. 45; 1927 p. 36.; 1928 p. 37.; 1929 p. 32.; 1930 p. 29.; 1931 p. 37.; 1932 p. 40.; 1933 p. 43.; 1934 p. 40.; 1935 p. 43.; 1936 p. 39.; 1937 p. 42.; 1938 p. 43.; 1939 p. 45.; 1940 p. 46.; 1941 p. 50.
98. SÜMEGI J. 1935: *A Balaton gyógytényezői*. Balatoni Intéző Bizottság, Budapest, 27. p.
99. SZABÓ D. 1928: *A herceg Festetics-család története*. Franklin, Budapest, 398. p.

100. SZABÓ P.Cs.2011: *A Balaton a történelmi Magyarország turisztikai kínálatában.* In: BOKOR L. – MARTON G. – SZELES T. – Dr.Prof.TÓTH J. (szerk.): *Geográfusok a Balatonért.* IDResearch Kft./Publikon Kiadó, Pécs, pp.31-39.
101. SZABÓ S. 2002: *Adalékok Polgár város – Kiskeszthely történetéhez.* Kiskeszthelyért Egyesület, Keszthely, 52. p.
102. SZAUER R. 1959: *Balaton Camping.* Országos Idegenforgalmi Tanács, Budapest, 122 p.
103. SZAUER R. 1960: *Balaton Camping.* Országos Idegenforgalmi Tanács, Budapest, 152 p.
104. SZAUER R. 1964a: *Camping Magyarországon.* Sport, Budapest, 208 p.
105. SZAUER R. 1964b: *Campinghálózatunk fejlesztése.* In: *Idegenforgalom* 23-24/1964 p. 35.
106. SZAUER R. 1965: *Balaton 1965.* In: *Idegenforgalom* 25/1965 pp.11-17.
107. SZIGETI Gy. 1925: *Magyarország nemzetközi fizetési mérlegének alakulása 1923-ban és 1924-ben.* In: *Magyar Statisztikai Szemle* 11-12/1925 pp. 468-480.
108. TAR F. 1988: *Balaton fürdőkultúra.* In: MOLNÁR Gy.– TAR F. (szerk.): *Fürdőkultúra és hajózástörténet.* s. n., Keszthely, pp. 3-12.
109. TAUSZ B. 1942: *A magyar idegenforgalom története és jövő elképzelései.* Magyar Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetsége, Budapest, 24. p.
110. THIRRING G. 1929: *Az idegenforgalmi statisztika problémái.* In: *Magyar Statisztikai Szemle* 11/1929 pp. 1131-1146.
111. TIHANYI J. 1983: *A magyar-német idegenforgalom történetéhez (1933-1944).* In: *Századok* 1/1983. pp. 124-151.
112. TIHANYI J. 1986: *Idegenforgalmunk történetéből. A vizek vonzása.* In: *Élet és Tudomány* 12/1986 pp. 361-363.
113. TIHANYI J. 1988a: *Az idegenforgalom története. „Hét betegséget gyógyítanak”.* In: *Élet és Tudomány* 32/1988 pp. 1002-1003.
114. TIHANYI J. 1988b: *Az idegenforgalom története. A II. világháború után.* In: *Élet és Tudomány* 33/1988 pp. 1046-1047.
115. TÖRZSÖK A. – GALAMBOS I. 2012: *Turizmusfejlesztési koncepciók Keszthelyen a századfordulón, különös tekintettel a civil egyesületek és kezdeményezések szerepére.* In: *Földrajzi Közlemények* 2/2012 pp. 218-225.
116. TÖRZSÖK A. – GALAMBOS I. 2013: *A kempingturizmus virágkora. Adalékok a keszthelyi kempingturizmus történetéhez.* In: *Földrajzi Közlemények* 2/2013. pp. 182-199.

117. TÖRZSÖK A. – GALAMBOS I. 2015: *Keszthely fürdőváros turizmusa a két világháború között*. In: GALAMBOS I. – MICHALKÓ G. – TÖRZSÖK A. – WIRTH G. (szerk.): Fürdővárosok. Konferencia Kiadvány. Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület – Magyar Földrajzi Társaság, Budapest, pp. 77-94.
118. TÖRZSÖK A. – GYURICZA L. 2014: *Private Initiatives in the service of the animation of tourism in Keszthely, the capital of the Lake Balaton*. In: DR. SZIKURA J. – DR. KERESZTÉNY I. – DR. BACSÓ R. – DR. IVÁNCsó E. (szerk.): Limes, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár, pp.133-147.
119. TÖRZSÖK A. – SÍPÖCZ M. 2010: *Keszthely idegenforgalma 1909-ben és – 100 év elteltével – 2009-ben*. In: Modern Geográfia, 2/2010.
120. TÖRZSÖK A. – SÍPÖCZ M. 2013: *A településföldrajzi tényezők érvényesülése és turizmust befolyásoló hatásuk Keszthelyen a XX. század elején*. In: DR. DÖVÉNYI Z. – DONKA A. (szerk.): Földrajzi Tanulmányok a Pécsi Doktoriskolából X. Publikon Kiadó, Pécs, pp. 175-189.
121. TÖRZSÖK A. 2009: *Interjú Tar Lászlóval, a Nyugat-Balatoni Turisztikai Iroda vezetőjével 2009. augusztus 6.*, ined.
122. TÖRZSÖK A. 2010a: *Interjú Tóth Csabával, a keszthelyi Vadászati Múzeum és Történeti Modellvasút Kiállítás igazgatójával 2010. december 6.*, ined
123. TÖRZSÖK A. 2010b: *Interjú Lázár Attilával, a Zala Megyei Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal vadászati felügyelője 2010. december 10.*, ined.
124. TÖRZSÖK A. 2011a: *Interjú Lachner Lászlóval, a Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal kereskedelmi Osztályának vezetőjével 2011. február 5.*, ined
125. TÖRZSÖK A. 2011b: *Interjú Jankovics Tibor építésszel, a Castrum kemping tervezőjével 2011. április 9.*, ined.
126. TÖRZSÖK A. 2011c: *Interjú dr. Réfi Antallal, a Magyar Kempingszövetség elnökével, a Castrum Camping tulajdonosával 2011. május 2.*, ined.
127. TÖRZSÖK A. 2011d: *Interjú Kissgyörgy Borbála, a keszthelyi Zalatour kemping vezetőjével 2011. május 5.*, ined.
128. TÖRZSÖK A. 2011e: *Interjú Vetőné Zeke Erzsébettel, a Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatal Kereskedelmi Osztályának helyettes vezetőjével 2011. május 20.*, ined.
129. TÖRZSÖK A. 2011f: *Examination of the potentials of tourism in Keszthely in the early 20th century – considering the settlement's geographical aspects*. In: DR. CSAPÓ T. – DR. KOCSIS ZS. (szerk.): Az 1971. évi OTK és hatása a hazai településrendszerre, Konferencia Kiadvány. Nyugat-magyarországi Egyetem, Szombathely, pp. 248-266.
130. TÖRZSÖK A. 2012: *Challenges Keszthely and its tourism facing with in the 21st century*. In: BERGHAEUER S. – DNYISTRJANSZKIJ M. – FODOR GY. – GÖNCZY S. – IZSÁK T. – MOLNÁR J. – MOLNÁR D. I. (szerk.): Társadalomföldrajzi kihívások a

- XXI. század Kelet-Közép Európájában, Konferencia Kiadvány, II. kötet. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, pp. 319-326.
131. TÖRZSÖK A. 2013a: *Interjú Túri Török Tiborral, Keszthely város díszpolgárával, a Babamúzeum tulajdonosával 2013. március 5.*, ined
  132. TÖRZSÖK A. 2013b: *Interjú Gelencsér Tamás vasutassal és magángyűjtővel 2013. szeptember 30.*, ined.
  133. TÖRZSÖK A. 2015: *Keszthelyi magánmúzeumok és látványosságok a fürdőváros turizmusának szolgálatában.* In: GALAMBOS I. – MICHALKÓ G. – TÖRZSÖK A. – WIRTH G. (szerk.): *Fürdővárosok. Konferencia Kiadvány. Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület – Magyar Földrajzi Társaság, Budapest*, pp. 147-161.
  134. VÁRSZEGHY J. 1928a: *Magyarország légiforgalma.* In: *Magyar Statisztikai Szemle* 1/1928 pp. 81-89.
  135. VÁRSZEGHY J. 1928b: *Magyarország hajózási viszonyai 1927-ben.* In: *Magyar Statisztikai Szemle* 5/1928 pp. 503-508.
  136. VÁRSZEGHY J. 1928c: *Az autóbusz- és teherautóvállalatok 1927. évi forgalma.* In: *Magyar Statisztikai Szemle* 6/1928 pp. 592-602.
  137. VERESS G. 1941: *Az IBUSZ szervezete.* In: MARKOS B. (szerk.): *Az idegenforgalom. Az 1941. évi idegenforgalmi közigazgatási szaktanfolyam előadásai. Idegenforgalmi Újságírók Egyesülete, Budapest*, pp. 69-72.
  138. *Veszprém Megye Statisztikai Évkönyve 1960 és 1978 közötti számai.* Központi Statisztikai Hivatal Veszprém Megyei Igazgatósága, Veszprém
  139. *West-Balaton Info-map, Keszthely.* 2014, Nyugat-Balatoni Turisztikai Iroda Non-profit Kft., Keszthely.
  140. ZÁHONYI F. 1964: *„A fizetővendég szolgálat, a campingek és motelek a szálláskapacitás tartalékai”.* In: *Idegenforgalom* 23-24/1964 pp. 20-21.
  141. *Zala Megye Statisztikai Évkönyve 1979 és 1990 közötti számai.* Központi Statisztikai Hivatal Zala Megyei Igazgatósága, Zalaegerszeg
  142. ZENTAI Z. 2001: *Természetföldrajzi összefoglaló.* In: BODA L. (szerk.): *A Kis-Balaton és a Keszthelyi-hegység.* Szombathely, pp. 3-23.

8.4. Levéltári források

1. *A Balaton kiállításra vonatkozó iratok.* In: MNL ZML V. ff. 1734a. f. 874. ő. e.
2. *A bérkocsi szolgálatra vonatkozó iratok.* In: MNL ZML V. ff. 1734a. f. 831. ő. e.

3. *A Budapest-Nagykanizsa közötti vasútra vonatkozó iratok.* In: MNL ZML V. ff. 1734a. f. 777. ő. e.
4. *A gőzhajókikötőre vonatkozó iratok.* In: MNL ZML V. ff. 1734a. f. 925. ő. e.
5. *A keszthelyi Premontrei Gimnázium iratai* In: MNL ZML VIII. ff. 51.doboz 32. csomó, nr.134.
6. *A közvilágításra vonatkozó iratok.* MNL ZML V. ff. 1734a. f. 788. ő. e.
7. *A laktanyával kapcsolatos iratok.* In: MNL ZML V. ff. 1734a. f. 861. ő. e.
8. *A magisztrátus által felvett kölcsönök iratai.* In: MNL ZML V. ff. 1734a. f. 896. ő. e.
9. *A tűzőrségre vonatkozó iratok.* In: MNL ZML V. ff. 1734a. f. 791. ő. e.
10. *A városszépítő egyesület iratai.* In: MNL ZML V. ff. 1734a. f. 913. ő. e.
11. *A vásárokkal kapcsolatos iratok.* In: MNL ZML V. ff. 1734a. f. 763. ő. e.
12. *A villanytelepre vonatkozó iratok.* In: MNL ZML V. ff. 1734a. f. 789. ő. e.
13. *Az 1976. május 21-ei főkapitányi értekezlet iratai.* In: MNL OL XIX. ff. 1. f. „b” ő. e.
14. *Balaton-fürdő iratai III.* In: MNL ZML V. ff. 1734a. f. 713. ő. e.
15. *Balaton-fürdő számadása 1913-1916.* In: MNL ZML V. ff. 1734a f. 53. doboz, 339-343. ő. e.
16. *Balatoni Intéző Bizottság iratai 1928-1942.* In: MNL ZML IV. ff. 401. f. 1. doboz
17. *Balatonszepezdi Nemzeti Bizottság iratai.* In: MNL ZML XVII. ff. 2. f. 1. doboz
18. *Csónakázó Egyesület iratai.* In: MNL ZML V. ff. 1734a. f. 840. ő. e.
19. *Előadás a bűnügyi, közrendvédelmi és közlekedésrendészeti állományúak részére.* In: ÁBTL 1.12.4. Szolnok Megyei Rendőr Főkapitányság, Előadás 1977. 34 p.
20. *Jelentés a Belügyminisztérium szervezeti és létszámviszonyának ellenőrzéséről 1971.* In: MNL OL XIX ff. 1. f. 43.doboz, ui. ő. e. BM „M” és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály iratai
21. *Jelentés idegenforgalmunk helyzetéről és fejlesztésének elveiről, továbbá az útlevélkiadás helyzetéről.* In: MSZMP PB 1965. július 30-ai jegyzőkönyve. MNL OL V. ff. 288. f. 370. ő. e. 1965. pp. 33-99.
22. *Keszthely járda iratai.* In: MNL ZML V. ff. 1734a. f. 782. ő. e.

23. *Keszthely Nagyközség Üdülőhelyi Bizottságának iratai 1939-1948.* In: MNL ZML V. ff. 1734e. f.
24. *Keszthely Város Tanácsa Műszaki Osztály iratai 1958-1990.* In: MNL ZML XXIII. ff.
25. *Keszthelyen működő színtársulatok iratai.* In: MNL ZML V. ff. 1734a f. 842. ő. e.
26. *Keszthelyi Szépítő Egylet iratai.* In: MNL ZML V. ff. 1734a. f. 913. ő. e.
27. *Keszthelyi Társaskör iratai.* In: MNL ZML X. ff. 207. f.
28. *Keszthelyt érintő vasúti tervek iratai.* In: MNL ZML V. ff. 1734a. f. 773. ő. e.
29. *Korcsolyázó Clubb iratai.* In: MNL ZML X. ff. 213. f.
30. *Leltár Keszthely város vagyonáról 1900-1922.* In: MNL ZML V. ff. 1734a. f. 65. doboz, 534. ő. e.
31. *Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatal iratai.* In: MNL VeML XXIV. ff. 901. f.
32. *Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal Iratai.* In: MNL ZML XXIX. ff. 208. f.
33. *Zala Megyei Tanács Végrehajtó Bizottság Kereskedelmi Osztály iratai 1951-1989.* In: MNL ZML XXIII. ff. 8. f.

8.5. Internetes hivatkozások

1. GYURICZA B. 2009: A német lakosság utazási szokásai, a német turisztikai piac trendjei és a magyar vállalkozások lehetőségei. Előadás a XI. Turisztikai összefogás Zala megyében konferencián, Zalaegerszeg, 2009. november 4. Forrás: <http://www.zalaegerszeg.hu/tart/index/14/1> (utolsó letöltés: 2014. szeptember 10.)
2. *Keszthely város egészségturisztikai koncepciója 2009.* Forrás: <http://www.keszthely.hu/koncepcio> (utolsó letöltés 2014. augusztus 10.)
3. *Keszthely város és térsége operatív turisztikai marketing terve.* Forrás: <http://www.keszthely.hu> (utolsó letöltés 2014. augusztus 10.)
4. *Keszthely város és térsége turisztikai marketing terve 2005-2007.* Forrás: <http://www.keszthely.hu/koncepcio> (utolsó letöltés 2014. augusztus 10.)
5. KOVÁCS M. 2009: A turizmus aktuális kérdései. Előadás a Balatoni TDM szakmai továbbképzés és szakirányú konferencián, Keszthely, 2009. november 5-6. Forrás: <http://west-balaton.hu/hireink/516-balaton-tdm-szakmai-tovabbkepzes-es-szakiranyu-konferencia-2009-november-5-6> (utolsó letöltés: 2014. augusztus 6.)

6. Magyarország vasúti térképe a vonalak megnyitási és bezárási évének feltüntetésével 1909, részlet Forrás: <http://www.idokep.hu/~szvdom/terk/Evszam.png> (utolsó letöltés 2014. augusztus 20.)
7. *Ungarns Balaton: Ferienhaus-Urlaub am Plattensee.* Forrás: <http://diepauschalreise.de/2008/05/27/ungarns-balaton-ferienhaus-urlaub-am-plattensee/> (utolsó letöltés 2014. augusztus 10.)

9. Mellékletek

9.1. melléklet. A nevezetesebb fürdőhelyek vendégforgalma a Magyar Királyságban 1900-1910

9.1.1. A nevezetesebb fürdőhelyek vendégforgalma a Magyar Királyságban 1900-ban

Fürdőhely	Állandó vendégek		Állandó összesen	Ideiglenes vendégek		Ideiglenes összesen	Vendégéjszák minimális száma	Minimális tartózkodási idő
	belföldi	külföldi		belföldi	külföldi			
Pöstyén	3 204	3 390	6 594	101	34	135	46 293	6,880
Herkulesfürdő	2 657	4 694	7 351	1 787	590	2 377	53 834	5,534
Bártfa	2 815	105	2 920	573	95	668	21 108	5,883
Hévíz	1 566	24	1 590	104	0	104	11 234	6,632
Siófok	2 630	68	2 698	7 592	48	7 640	26 512	2,565
Keszthely	1 212	142	1 354	1 415	127	1 542	11 020	3,805
Balatonfüred	2 727	117	2 844	1 694	403	2 097	22 005	4,454
Balatonberény	546	0	546	802	0	802	4 624	3,430
Almádi	703	0	703	647	0	647	5 568	4,124
Ezekből balatoni összesen	7 818	325	8 143	12 150	578	12 728	69 729	3,341
Egyéb balatoni összesen	2 692	22	2 714	587	13	600	19 598	5,914
Balaton összesen	10 510	347	10 857	12 737	591	13 328	89 327	3,693

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1900*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1901 adatai alapján készítette Törzsök A. 2011.

9.1.2. A nevezetesebb fürdőhelyek vendégforgalma a Magyar Királyságban 1901-ben

Fürdőhely	Állandó vendégek		Állandó összesen	Ideiglenes vendégek		Ideiglenes összesen	Vendégéjszakák minimális száma	Minimális tartózkodási idő
	belföldi	külföldi		belföldi	külföldi			
Pöstyén	2 749	3 494	6 243	166	143	309	44 010	6,717
Herkulesfürdő	3 452	4 950	8 402	1 719	461	2 180	60 994	5,764
Bártfa	3 769	116	3 885	1 890	360	2 250	29 445	4,800
Hévíz	1 625	32	1 657	200	6	206	11 805	6,337
Siófok	2 892	218	3 110	10 695	58	10 753	32 523	2,346
Keszthely	297	53	350	769	89	858	3 308	2,738
Balatonfüred	2 756	151	2 907	1 476	535	2 011	22 360	4,547
Balatonberény	644	0	644	1 100	0	1 100	5 608	3,216
Almádi	741	5	746	729	4	733	5 955	4,026
Ezekből balatoni összesen	7 330	427	7 757	14 769	686	15 455	69 754	3,005
Egyéb balatoni összesen	3 262	19	3 281	1 605	26	1 631	24 598	5,008
Balaton összesen	10 592	446	11 038	16 374	712	17 086	94 352	3,355

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1901*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1902 adatai alapján készítette Törzsök A. 2011.

9.1.3. A nevezetesebb fürdőhelyek vendégforgalma a Magyar Királyságban 1902-ben

Fürdőhely	Állandó vendégek		Állandó összesen	Ideiglenes vendégek		Ideiglenes összesen	Vendégéjszák minimális száma	Minimális tartózkodási idő
	belföldi	külföldi		belföldi	külföldi			
Pöstyén	2 927	3 901	6 828	229	175	404	48 200	6,665
Herkulesfürdő	4 307	2 460	6 767	2 208	1 128	3 336	50 705	5,019
Bártfa	3 086	138	3 224	2 006	694	2 700	25 268	4,265
Hévíz	1 385	50	1 435	290	58	348	10 393	5,829
Siófok	3 280	176	3 456	12 525	42	12 567	36 759	2,294
Keszthely	341	25	366	694	50	744	3 306	2,978
Balatonfüred	2 560	96	2 656	3 211	936	4 147	22 739	3,342
Balatonbénye	900	0	900	50	0	50	6 350	6,684
Almádi	775	9	784	773	7	780	6 268	4,008
Ezekből balatoni összesen	7 856	306	8 162	17 253	1 035	18 288	75 422	2,851
Egyéb balatoni összesen	3 318	20	3 338	1 209	7	1 216	24 582	5,398
Balaton összesen	11 174	326	11 500	18 462	1 042	19 504	100 004	3,226

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1902*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1903 adatai alapján készítette Törzsök A. 2011.

9.1.4. A nevezetesebb fürdőhelyek vendégforgalma a Magyar Királyságban 1903-ban

Fürdőhely	Állandó vendégek		Állandó összesen	Ideiglenes vendégek		Ideiglenes összesen	Vendégéjszák minimális száma	Minimális tartózkodási idő
	belföldi	külföldi		belföldi	külföldi			
Pöstyén	2 993	3 686	6 679	239	220	459	47 212	6,614
Herkulesfürdő	5 821	3 321	9 142	1 898	0	1 898	65 892	5,968
Bártfa	3 072	240	3 312	1 726	520	2 246	25 430	4,575
Hévíz	1 135	271	1 406	261	31	292	10 134	5,968
Siófok	4 009	221	4 230	13 989	44	14 033	43 643	2,390
Keszthely	1 829	42	1 871	613	133	746	13 843	5,290
Balatonfüred	2 456	88	2 544	2 432	503	2 935	20 743	3,786
Balatonbénye	1 080	0	1 080	2 160	0	2 160	9 720	3,000
Almádi	839	10	849	853	3	856	6 799	3,988
Ezekből balatoni összesen	10 213	361	10 574	20 047	683	20 730	94 748	3,027
Egyéb balatoni összesen	4 128	16	4 144	1 957	9	1 966	30 974	5,069
Balaton összesen	14 341	377	14 718	22 004	692	22 696	125 722	3,360

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1903*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1904 adatai alapján készítette Törzsök A. 2011.

9.1.5. A nevezetesebb fürdőhelyek vendégforgalma a Magyar Királyságban 1904-ben

Fürdőhely	Állandó vendégek		Állandó összesen	Ideiglenes vendégek		Ideiglenes összesen	Vendégéjszák minimális száma	Minimális tartózkodási idő
	belföldi	külföldi		belföldi	külföldi			
Pöstyén	3 737	3 841	7 578	386	197	583	53 629	6,571
Herkulesfürdő	4 315	2 624	6 939	2 753	1 943	4 696	53 269	4,578
Bártfa	3 910	542	4 452	2 510	610	3 120	34 284	4,528
Hévíz	1 700	76	1 776	116	0	116	12 548	6,632
Siófok	3 741	222	3 963	16 480	39	16 519	44 260	2,161
Keszthely	2 136	215	2 351	4 596	785	5 381	21 838	2,824
Balatonfüred	2 760	94	2 854	4 130	1 015	5 145	25 123	3,141
Balatonbénye	1 075	0	1 075	3 700	0	3 700	11 225	2,351
Almádi	741	0	741	75	1	76	5 263	6,442
Ezekből balatoni összesen	10 453	531	10 984	28 981	1 840	30 821	107 709	2,576
Egyéb balatoni összesen	4 442	17	4 459	1 117	19	1 136	32 349	5,782
Balaton összesen	14 895	548	15 443	30 098	1 859	31 957	140 058	2,955

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1904*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1905 adatai alapján készítette Törzsök A. 2011.

9.1.6. A nevezetesebb fürdőhelyek vendégforgalma a Magyar Királyságban 1905-ben

Fürdőhely	Állandó vendégek		Állandó összesen	Ideiglenes vendégek		Ideiglenes összesen	Vendégéjszák minimális száma	Minimális tartózkodási idő
	belföldi	külföldi		belföldi	külföldi			
Pöstyén	3 841	4 677	8 518	274	195	469	60 095	6,687
Herkulesfürdő	2 947	1 030	3 977	5 105	1 799	6 904	34 743	3,193
Bártfa	4 203	443	4 646	1 810	709	2 519	35 041	4,891
Hévíz	2 822	40	2 862	341	169	510	20 544	6,093
Siófok	5 096	367	5 463	19 399	30	19 429	57 670	2,317
Keszthely	2 142	173	2 315	341	169	510	16 715	5,917
Balatonfüred	3 576	100	3 676	4 441	1 240	5 681	31 413	3,357
Balatonbénye	1 290	0	1 290	2 678	0	2 678	11 708	2,951
Almádi	1 344	0	1 344	604	4	608	10 016	5,131
Ezekből balatoni összesen	13 448	640	14 088	27 463	1 443	28 906	127 522	2,966
Egyéb balatoni összesen	6 046	17	6 063	2 072	21	2 093	44 534	5,460
Balaton összesen	19 494	657	20 151	29 535	1 464	30 999	172 056	3,364

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1905*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1906 adatai alapján készítette Törzsök A. 2011.

9.1.7. A nevezetesebb fürdőhelyek vendégforgalma a Magyar Királyságban 1906-ban

Fürdőhely	Állandó vendégek		Állandó összesen	Ideiglenes vendégek		Ideiglenes összesen	Vendégéjszák minimális száma	Minimális tartózkodási idő
	belföldi	külföldi		belföldi	külföldi			
Pöstyén	4 018	4 462	8 480	320	143	463	59 823	6,689
Herkulesfürdő	3 872	1 344	5 216	4 909	1 185	6 094	42 606	3,767
Bártfa	3 913	376	4 289	4 289	1 752	6 041	36 064	3,491
Hévíz	1 759	31	1 790	366	1	367	12 897	5,979
Siófok	2 948	319	3 267	13 480	105	13 585	36 454	2,163
Keszthely	3 078	144	3 222	8 528	292	8 820	31 374	2,605
Balatonfüred	2 583	95	2 678	1 620	401	2 021	20 767	4,419
Balatonbénye	1 391	1	1 392	2 816	0	2 816	12 560	2,985
Almádi	927	9	936	859	3	862	7 414	4,123
Ezekből balatoni összesen	10 927	568	11 495	27 303	801	28 104	108 569	2,742
Egyéb balatoni összesen	5 230	26	5 256	1 882	3	1 885	38 677	5,416
Balaton összesen	16 157	594	16 751	29 185	804	29 989	147 246	3,150

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1906*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1907 adatai alapján készítette Törzsök A. 2011.

9.1.8. A nevezetesebb fürdőhelyek vendégforgalma a Magyar Királyságban 1907-ben

Fürdőhely	Állandó vendégek		Állandó összesen	Ideiglenes vendégek		Ideiglenes összesen	Vendégéjszák minimális száma	Minimális tartózkodási idő
	belföldi	külföldi		belföldi	külföldi			
Pöstyén	4 986	4 780	9 766	402	279	681	69 043	6,609
Herkulesfürdő	3 926	1 544	5 470	5 615	1 339	6 954	45 244	3,642
Bártfa	3 629	331	3 960	1 688	787	2 475	30 195	4,692
Hévíz	3 870	48	3 918	200	5	205	27 631	6,702
Siófok	4 212	438	4 650	14 586	136	14 722	47 272	2,440
Keszthely	3 209	187	3 396	8 587	350	8 937	32 709	2,652
Balatonfüred	2 222	88	2 310	3 728	972	4 700	20 870	2,977
Balatonbénye	1 950	0	1 950	2 710	72	2 782	16 432	3,473
Almádi	897	20	917	805	4	809	7 228	4,188
Ezekből balatoni összesen	12 490	733	13 223	30 416	1 534	31 950	124 511	2,756
Egyéb balatoni összesen	5 733	20	5 753	1 336	236	1 572	41 843	5,712
Balaton összesen	18 223	753	18 976	31 752	1 770	33 522	166 354	3,169

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1907*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1908 adatai alapján készítette Törzsök A. 2011.

9.1.9. A nevezetesebb fürdőhelyek vendégforgalma a Magyar Királyságban 1908-ban

Fürdőhely	Állandó vendégek		Állandó összesen	Ideiglenes vendégek		Ideiglenes összesen	Vendégéjszák minimális száma	Minimális tartózkodási idő
	belföldi	külföldi		belföldi	külföldi			
Pöstyén	5 031	5 125	10 156	421	511	932	72 024	6,496
Herkulesfürdő	4 387	1 726	6 113	6 456	1 621	8 077	50 868	3,585
Bártfa	3 159	233	3 392	1 499	589	2 088	25 832	4,714
Hévíz	2 912	44	2 956	1 347	3	1 350	22 042	5,119
Siófok	3 483	224	3 707	7 778	49	7 827	33 776	2,928
Keszthely	2 479	120	2 599	6 915	254	7 169	25 362	2,596
Balatonfüred	2 048	74	2 122	3 090	685	3 775	18 629	3,159
Balatonbény	2 105	0	2 105	3 100	0	3 100	17 835	3,427
Almádi	1 070	15	1 085	493	9	502	8 097	5,102
Ezekből balatoni összesen	11 185	433	11 618	21 376	997	22 373	103 699	3,051
Egyéb balatoni összesen	6 129	17	6 146	7 203	51	7 254	50 276	3,752
Balaton összesen	17 314	450	17 764	28 579	1 048	29 627	153 975	3,249

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1908*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1909 adatai alapján készítette Törzsök A. 2011.

9.1.10. A nevezetesebb fürdőhelyek vendégforgalma a Magyar Királyságban 1909-ben

Fürdőhely	Állandó vendégek		Állandó összesen	Ideiglenes vendégek		Ideiglenes összesen	Vendégéjszák minimális száma	Minimális tartózkodási idő
	belföldi	külföldi		belföldi	külföldi			
Pöstyén	5 465	5 995	11 460	510	392	902	81 122	6,562
Herkulesfürdő	4 706	1 726	6 432	7 268	1 650	8 918	53 942	3,514
Bártfa	2 882	255	3 137	560	65	625	22 584	6,003
Hévíz	3 274	70	3 344	780	0	780	24 188	5,865
Siófok	4 830	185	5 015	9 408	148	9 556	44 661	3,065
Keszthely	2 443	88	2 531	5 922	226	6 148	23 865	2,750
Balatonfüred	2 386	92	2 478	2 991	244	3 235	20 581	3,602
Balatonbénye	1 732	13	1 745	562	0	562	12 777	5,538
Almádi	1 011	30	1 041	548	19	567	7 854	4,884
Ezekből balatoni összesen	12 402	408	12 810	19 431	637	20 068	109 738	3,338
Egyéb balatoni összesen	7 386	34	7 420	3 241	26	3 267	55 207	5,166
Balaton összesen	19 788	442	20 230	22 672	663	23 335	164 945	3,786

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1909*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1910 adatai alapján készítette Törzsök A. 2011.

9.1.11. A nevezetesebb fürdőhelyek vendégforgalma a Magyar Királyságban 1910-ben

Fürdőhely	Állandó vendégek		Állandó összesen	Ideiglenes vendégek		Ideiglenes összesen	Vendégéjszák minimális száma	Minimális tartózkodási idő
	belföldi	külföldi		belföldi	külföldi			
Pöstyén	5 271	6 179	11 450	1 212	658	1 870	82 020	6,158
Herkulesfürdő	3 674	1 453	5 127	4 611	1 487	6 098	41 987	3,740
Bártfa	2 676	156	2 832	304	36	340	20 164	6,357
Hévíz	4 325	64	4 389	337	0	337	31 060	6,572
Siófok	5 816	217	6 033	10 856	786	11 642	53 873	3,048
Keszthely	3 265	221	3 486	8 804	678	9 482	33 884	2,613
Balatonfüred	2 539	79	2 618	3 329	503	3 832	22 158	3,435
Balatonbénye	1 257	0	1 257	2 460	0	2 460	11 259	3,029
Almádi	1 084	32	1 116	583	4	587	8 399	4,932
Ezekből balatoni összesen	13 961	549	14 510	26 032	1 971	28 003	129 573	3,048
Egyéb balatoni összesen	9 475	71	9 546	3 126	23	3 149	69 971	5,512
Balaton összesen	23 436	620	24 056	29 158	1 994	31 152	199 544	3,614

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1910*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1911 adatai alapján készítette Törzsök A. 2011.

9.2. melléklet. A nevezetesebb balatoni fürdőhelyek, Hévíz és Budapest fürdőinek vendégforgalma 1921-1941 között

9.2.1. A nevezetesebb balatoni fürdőhelyek, Hévíz és Budapest fürdőinek vendégforgalma 1921 és 1925 között

	Év	Állandó vendégek		Ideiglenes vendégek		Vendégek összesen		
		Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Összesen
Balaton összesen	1921	22355	659	16317	470	38672	1129	39801
	1922	24615	1102	9182	921	33797	2023	35820
	1923	25289	906	15555	718	40844	1624	42468
	1924	34281	843	13142	775	47423	1618	49041
	1925	24833	977	14900	779	39733	1756	41489
Almádi	1921	1403	5	2210	0	3613	5	3618
	1922	1248	0	0	0	1248	0	1248
	1923	1363	59	0	0	1363	59	1422
	1924	800	8	0	0	800	8	808
	1925	1122	24	561	2	1683	26	1709
Balatonberény	1921	0	0	0	0	0	0	0
	1922	0	0	0	0	0	0	0
	1923	1859	0	0	0	1859	0	1859
	1924	2945	0	0	0	2945	0	2945
	1925	1743	37	0	0	1743	37	1780
Balatonboglár	1921	2628	0	2210	0	4838	0	4838
	1922	1753	74	861	8	2614	82	2696
	1923	1638	68	160	6	1798	74	1872
	1924	1187	15	406	0	1593	15	1608
	1925	1927	44	314	0	2241	44	2285
Balatonfüred	1921	4020	96	2348	88	6368	184	6552
	1922	5138	423	2046	685	7184	1108	8292
	1923	6920	338	2373	167	9293	505	9798
	1924	4626	265	2428	119	7054	384	7438
	1925	4753	357	2594	116	7347	473	7820

	Év	Állandó vendégek		Ideiglenes vendégek		Vendégek összesen		
		Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Összesen
Siófok	1921	2232	116	0	0	2232	116	2348
	1922	1900	360	0	0	1900	360	2260
	1923	476	33	2668	86	3144	119	3263
	1924	334	31	2464	91	2798	122	2920
	1925	517	29	1731	77	2248	106	2354
Fonyód	1921	104	88	72	0	176	88	264
	1922	330	4	566	11	896	15	911
	1923	335	4	621	30	956	34	990
	1924	686	28	283	0	969	28	997
	1925	754	3	89	8	843	11	854
Hévíz	1921	3713	18	573	0	4286	18	4304
	1922	3683	72	465	0	4148	72	4220
	1923	3165	93	202	0	3367	93	3460
	1924	2641	76	361	4	3002	80	3082
	1925	2756	59	312	3	3068	62	3130
Keszthely	1921	3209	187	8587	350	11796	537	12333
	1922	1804	122	4209	201	6013	323	6336
	1923	2591	211	7171	416	9762	627	10389
	1924	1785	177	5929	549	7714	726	8440
	1925	1842	207	5130	519	6972	726	7698
Budapest	1921	4973	1039	1081	992	6054	2031	8085
	1922	4101	808	1172	976	5273	1784	7057
	1923	3082	829	1083	323	4165	1152	5317
	1924	3948	531	1730	406	5678	937	6615
	1925	4863	1134	2338	1115	7201	2249	9450

Forrás: *Statistikai Évkönyv 1921 és 1925 közötti évfolyamai* alapján készítette
Törzsök A.

9.2.2. A nevezetesebb balatoni fürdőhelyek, Hévíz és Budapest fürdőinek vendégforgalma 1926 és 1930 között

	Év	Állandó vendégek		Ideiglenes vendégek		Vendégek összesen		
		Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Összesen
Balaton összesen	1926	25804	992	13637	690	39441	1682	41123
	1927	30753	1328	21244	1259	51997	2587	54584
	1928	33515	1140	22477	1146	55992	2286	58278
	1929	30252	1457	23560	1659	53812	3116	56928
	1930	42417	1803	45989	2161	88406	3964	92370
Almádi	1926	842	20	1810	2	2652	22	2674
	1927	1228	28	3092	4	4320	32	4352
	1928	1332	34	3692	8	5024	42	5066
	1929	1183	30	3394	6	4577	36	4613
	1930	1206	34	3103	11	4309	45	4354
Balatonberény	1926	315	15	0	0	315	15	330
	1927	2050	110	3500	50	5550	160	5710
	1928	690	5	2086	0	2776	5	2781
	1929	1300	32	1100	28	2400	60	2460
	1930	2398	21	262	7	2660	28	2688
Balatonboglár	1926	1539	33	214	0	1753	33	1786
	1927	1869	51	134	0	2003	51	2054
	1928	1881	47	355	8	2236	55	2291
	1929	2094	43	231	7	2325	50	2375
	1930	2067	94	364	23	2431	117	2548
Balatonfüred	1926	4800	398	2565	184	7365	582	7947
	1927	5403	511	3038	351	8441	862	9303
	1928	5489	439	2605	433	8094	872	8966
	1929	5168	496	2458	532	7626	1028	8654
	1930	5971	321	2367	438	8338	759	9097
Siófok	1926	494	30	1660	56	2154	86	2240
	1927	398	66	1787	120	2185	186	2371
	1928	335	48	1927	179	2262	227	2489
	1929	403	74	2104	237	2507	311	2818
	1930	5167	5	1161	21	6328	26	6354

	Év	Állandó vendégek		Ideiglenes vendégek		Vendégek összesen		
		Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Összesen
Fonyód	1926	769	6	207	8	976	14	990
	1927	975	7	1242	11	2217	18	2235
	1928	1835	20	805	40	2640	60	2700
	1929	775	8	2205	24	2980	32	3012
	1930	348	3	207	9	555	12	567
Hévíz	1926	2255	25	113	5	2368	30	2398
	1927	2238	45	173	4	2411	49	2460
	1928	2477	36	169	1	2646	37	2683
	1929	2511	11	281	5	2792	16	2808
	1930	2130	67	381	53	2511	120	2631
Keszthely	1926	1318	156	4276	397	5594	553	6147
	1927	1340	133	4028	593	5368	726	6094
	1928	1881	118	5032	376	6913	494	7407
	1929	2913	183	5425	566	8338	749	9087
	1930	3103	237	6544	883	9647	1120	10767
Budapest	1926	3432	732	2315	358	5747	1090	6837
	1927	3085	790	1880	203	4965	993	5958
	1928	3495	748	2427	430	5922	1178	7100
	1929	3164	836	1749	457	4913	1293	6206
	1930	6306	794	2573	315	8879	1109	9988

Forrás: *Statistikai Évkönyv 1926 és 1930 közötti évfolyamai* alapján készítette Törzsök A.

9.2.3. A nevezetesebb balatoni fürdőhelyek, Hévíz és Budapest fürdőinek vendégforgalma 1930 és 1935 között

	Év	Állandó vendégek		Ideiglenes vendégek		Vendégek összesen		
		Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Összesen
Balaton összesen	1931	45266	2348	47403	2078	92669	4426	97095
	1932	53293	3213	55021	2446	108314	5659	113973
	1933	49127	4292	46100	5643	95227	9935	105162
	1934	53385	7582	60386	8430	113771	16012	129783
	1935	61916	10059	72826	13114	134742	23173	157915
Almádi	1931	3776	217	1434	2	5210	219	5429
	1932	4375	291	2634	17	7009	308	7317
	1933	3852	571	2322	4	6174	575	6749
	1934	4776	977	3416	87	8192	1064	9256
	1935	5250	1217	7600	2000	12850	3217	16067
Balatonberény	1931	2707	23	344	14	3051	37	3088
	1932	2698	21	390	4	3088	25	3113
	1933	3010	14	268	0	3278	14	3292
	1934	2985	31	332	0	3317	31	3348
	1935	1820	125	1400	260	3220	385	3605
Balatonboglár	1931	2004	41	165	11	2169	52	2221
	1932	2636	119	354	35	2990	154	3144
	1933	2231	146	258	89	2489	235	2724
	1934	3399	291	329	79	3728	370	4098
	1935	3524	708	302	81	3826	789	4615
Balatonfüred	1931	5807	252	2374	469	8181	721	8902
	1932	5932	199	2472	325	8404	524	8928
	1933	4789	120	2369	298	7158	418	7576
	1934	5433	98	2259	553	7692	651	8343
	1935	5757	270	2431	720	8188	990	9178
Siófok	1931	6278	738	28630	454	34908	1192	36100
	1932	6624	1462	30256	522	36880	1984	38864
	1933	7398	2112	25478	4148	32876	6260	39136
	1934	8647	2938	32410	5316	41057	8254	49311
	1935	9014	3887	35610	6780	44624	10667	55291

	Év	Állandó vendégek		Ideiglenes vendégek		Vendégek összesen		
		Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Összesen
Fonyód	1931	777	11	2210	19	2987	30	3017
	1932	1045	35	4217	15	5262	50	5312
	1933	2217	106	661	45	2878	151	3029
	1934	3300	230	2330	40	5630	270	5900
	1935	5119	265	1067	346	6186	611	6797
Hévíz	1931	7839	258	4309	49	12148	307	12455
	1932	7086	234	3285	50	10371	284	10655
	1933	5963	433	5393	435	11356	868	12224
	1934	9817	560	7303	436	17120	996	18116
	1935	9517	1020	8400	1600	17917	2620	20537
Keszthely	1931	2750	201	5702	761	8452	962	9414
	1932	6520	471	7634	939	14154	1410	15564
	1933	896	327	6925	396	7821	723	8544
	1934	1587	1269	9386	966	10973	2235	13208
	1935	2439	1834	11891	1578	14330	3412	17742
Budapest	1931	2650	786	2044	433	4694	1219	5913
	1932	3171	2579	1838	3075	5009	5654	10663
	1933	3570	3837	1627	4513	5197	8350	13547
	1934	3148	4155	3079	7001	6227	11156	17383
	1935	3224	1956	1884	2655	5108	4611	9719

Forrás: *Statisztikai Évkönyv 1931 és 1935 közötti évfolyamai* alapján készítette Törzsök A.

9.2.4. A nevezetesebb balatoni fürdőhelyek, Hévíz és Budapest fürdőinek vendégforgalma 1936 és 1941 között

	Év	Állandó vendégek		Ideiglenes vendégek		Vendégek összesen		
		Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Összesen
Balaton összesen	1936	77381	10580	97340	20878	174721	31458	206179
	1937	75314	11263	130288	22419	205602	33682	239284
	1938	80781	6171	100952	16755	181733	22926	204659
	1939	86877	3613	91845	3723	178722	7336	186058
	1940	86957	3373	44091	753	131048	4126	135174
	1941	94470	608	121349	1276	215819	1884	217703
Almádi	1936	5149	1736	7904	2827	13053	4563	17616
	1937	5811	1200	19000	1200	24811	2400	27211
	1938	5827	757	20100	856	25927	1613	27540
	1939	5351	347	8900	200	14251	547	14798
	1940	4750	68	6200	100	10950	168	11118
	1941	7252	68	18000	30	25252	98	25350
Balatonberény	1936	1834	121	420	24	2254	145	2399
	1937	1862	165	547	42	2409	207	2616
	1938	1105	27	526	21	1631	48	1679
	1939	1962	38	673	39	2635	77	2712
	1940	0	0	0	0	0	0	0
	1941	0	0	0	0	0	0	0
Balatonboglár	1936	4201	563	958	119	5159	682	5841
	1937	3641	606	647	132	4288	738	5026
	1938	3770	163	769	56	4539	219	4758
	1939	4462	88	590	161	5052	249	5301
	1940	4772	31	464	12	5236	43	5279
	1941	5124	14	674	0	5798	14	5812
Balatonfüred	1936	6048	486	2684	706	8732	1192	9924
	1937	6067	505	2702	563	8769	1068	9837
	1938	6325	262	2995	314	9320	576	9896
	1939	5920	77	2807	200	8727	277	9004
	1940	6486	10	2735	41	9221	51	9272
	1941	8112	24	3197	43	11309	67	11376

	Év	Állandó vendégek		Ideiglenes vendégek		Vendégek összesen		
		Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Összesen
Siófok	1936	10324	3424	63550	6330	73874	9754	83628
	1937	10200	3956	72661	8022	82861	11978	94839
	1938	5700	1608	40000	1500	45700	3108	48808
	1939	6716	736	49990	514	56706	1250	57956
	1940	10970	67	13718	30	24688	97	24785
	1941	8812	9	70623	904	79435	913	80348
Fonyód	1936	6314	280	406	32	6720	312	7032
	1937	6639	396	2560	200	9199	596	9795
	1938	7522	253	4013	50	11535	303	11838
	1939	8076	231	995	59	9071	290	9361
	1940	6495	169	881	46	7376	215	7591
	1941	9471	74	444	27	9915	101	10016
Hévíz	1936	11845	1803	18960	1385	30805	3188	33993
	1937	11074	1724	14500	2000	25574	3724	29298
	1938	12248	553	13000	1500	25248	2053	27301
	1939	13224	539	13000	100	26224	639	26863
	1940	10977	137	658	7	11635	144	11779
	1941	13763	79	1955	9	15718	88	15806
Keszthely	1936	2502	1091	9932	9636	12434	10727	23161
	1937	4401	1587	12370	10499	16771	12086	28857
	1938	3938	561	9240	12320	13178	12881	26059
	1939	2321	142	3808	942	6129	1084	7213
	1940	1996	50	3604	9	5600	59	5659
	1941	2477	32	4766	0	7243	32	7275
Budapest	1936	3171	2579	1838	3075	5009	5654	10663
	1937	3570	3837	1627	4513	5197	8350	13547
	1938	6153	3837	5337	6275	11490	10112	21602
	1939	3754	3351	4286	6090	8040	9441	17481
	1940	8442	5024	1543	249	9985	5273	15258
	1941	10339	5958	2337	304	12676	6262	18938

Forrás: *Statistikai Évkönyv 1936 és 1941 közötti évfolyamai* alapján készítette Törzsök A.

9.3. melléklet. Egyes Balaton-parti települések vendégforgalma 1965-1974

9.3.1. melléklet. Egyes Balaton-parti települések vendégforgalma 1965, 1000 főben

Település	Üdülőká- zakban		Szállodák- ban		I. osztályú sátortábor- okban (I.o.kemping ek)		Egyéb, ideiglenes szálláshe- lyen		Fizető- vendég nyaralók- ban		Magán- nyara- lókban		Összesen	
	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V
Alsóörs	35,4	2,9	0,0	0,0	3,8	1,3	2,3	0,2	0,8	0,1	12,9	1,2	55,2	5,7
Bada- csontom aj	34,7	3,0	0,0	0,0	12,0	3,9	5,0	1,9	21,9	1,3	66,0	7,5	139,6	17,6
Balaton- akali	6,3	0,5	0,0	0,0	13,7	2,5	10,4	0,9	0,0	0,0	2,5	0,4	32,9	4,3
Balaton- almádi *	128,0	14,1	35,2	14,8	8,4	2,9	16,0	2,9	83,3	6,9	33,8	4,9	304,7	46,5
Balaton- füred	277,2	20,5	48,9	16,1	69,8	24,7	33,0	5,8	52,5	4,5	75,6	10,8	557,0	82,4
Balaton- kenese	197,5	15,2	0,0	0,0	9,5	2,3	17,4	1,5	7,3	0,6	18,6	3,1	250,3	22,7
Keszthely **	28,4	2,4	69,2	18,1	8,7	4,0	38,1	10,1	50,7	13,3	20,7	2,3	215,8	50,2
Tihany	48,7	4,5	85,4	15,3	40,7	11,0	0,1	0,0	10,6	0,7	39,6	4,9	225,1	36,4
Vonyarc- vashegy	25,4	2,1	0,0	0,0	2,8	1,6	22,1	0,0	1,1	0,1	9,1	0,8	60,5	4,6
Egyéb összesen	800,8	63,1	58,6	13,7	20,9	7,0	326,6	17,6	80,3	5,5	179,5	25,1	1466,7	132,0
Balaton összesen	1582,4	128,3	297,3	78,0	190,3	61,2	471,0	40,9	308,5	33,0	458,3	61,0	3307,8	402,4

Vn = vendégnapok száma 1000 fő; V = vendégek száma 1000 fő

*A statisztikai évkönyv adatai ebben a vonatkozásban némileg ellentmondásosak, a vendégnapok száma összesen adat sorban ugyanis 302,7 szerepel, az elemeket összeadva azonban 304,7 az eredmény.

**A statisztikai évkönyv adatai ebben a vonatkozásban is ellentmondásosak, a vendégek száma összesen adat sorban ugyanis 42,9 szerepel, az elemeket összeadva azonban 50,2 az eredmény.

Forrás: *Veszprém megye statisztikai évkönyve 1965*. KSH Veszprém Megyei Igazgatósága, Veszprém, 1966. alapján összeállította Törzsök A.

9.3.2. melléklet. Egyes Balaton-parti települések vendégforgalma 1966, 1000 főben

Település	Szállodákban		I. osztályú sáttortáborokban (I.o.kempin - gek)		Egyéb, ideiglenes szálláshelyen		Fizetővendég nyaralókban		Ebből külföldi		Összesen	
	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V
Alsóörs	0,0	0,0	13,3	3,0	8,9	0,6	1,2	0,1	12,5	2,7	23,4	3,7
Badacsony-tomaj	0,0	0,0	19,4	5,3	6,4	1,7	12,6	0,6	19,0	4,6	38,4	7,6
Balatonakali	0,0	0,0	26,8	4,1	10,0	1,1	0,1	0,0	25,9	3,8	36,9	5,2
Balatonalmádi	22,5	5,3	11,7	4,2	7,7	2,2	46,3	3,4	33,5	6,9	88,2	15,1
Balatonfüred	26,9	8,1	54,3	13,6	22,4	3,0	54,2	3,4	86,7	20,0	157,8	28,1
Balatonkenese	0,0	0,0	18,5	4,1	14,8	1,1	7,9	0,5	17,3	3,5	41,2	5,7
Keszthely	21,3	5,2	23,6	6,4	75,1	12,9	44,8	11,3	45,6	10,8	164,8	35,8
Tihany	60,7	9,9	44,8	9,6	0,6	0,0	7,8	0,4	92,1	15,5	113,9	19,9
Vonyarcvashegy	0,0	0,0	4,0	1,6	4,9	0,4	0,9	0,1	3,8	1,4	9,8	2,1
Egyéb összesen	14,4	4,6	48,3	11,1	163,6	19,9	61,9	3,1	52,7	11,8	340,9	38,7
Balaton összesen	145,8	33,1	264,7	63,0	314,4	42,9	237,7	22,9	389,1	81,0	1351,7	161,9

Vn = vendégnapok száma 1000 fő; V = vendégek száma 1000 fő

Forrás: *Veszprém megye statisztikai évkönyve 1966*. KSH Veszprém Megyei Igazgatósága, Veszprém, 1967. alapján összeállította Törzsök A.

9.3.3. melléklet. Egyes Balaton-parti települések vendégforgalma 1967, 1000 főben

Település	Szállodákban		I. osztályú sáttortáborokban (I.o.kempin-gek)		Egyéb, ideiglenes szálláshelyen		Fizetővendég nyaralókban		Ebből külföldi		Összesen	
	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V
Alsóörs	0,0	0,0	16,9	2,9	8,4	0,8	5,0	0,2	15,9	2,5	30,3	3,9
Badacsonytomaj	0,0	0,0	19,5	6,1	4,5	1,4	12,2	0,9	20,5	5,3	36,2	8,4
Balatonakali	0,0	0,0	37,9	7,8	18,5	1,9	0,0	0,0	22,1	4,8	56,4	9,7
Balatonalmádi	22,3	4,1	6,6	2,9	10,7	2,7	55,7	4,3	33,6	6,1	95,3	14,0
Balatonfüred	22,3	6,6	97,1	25,4	21,5	3,4	65,7	4,8	111,7	27,1	206,6	40,2
Balatonkenese	0,0	4,4	26,5	2,2	27,1	0,4	6,6	7,0	22,9	3,6	60,2	14,0
Keszthely	19,6	5,5	22,7	4,1	48,9	7,7	50,1	12,1	59,6	10,9	141,3	29,4
Tihany	60,7	9,1	43,5	8,8	0,0	0,0	12,8	1,1	92,9	14,4	117,0	19,0
Vonyarcvashegy	0,0	0,0	4,0	1,4	8,8	0,8	1,8	0,1	2,8	1,0	14,6	2,3

Vn = vendégnapok száma 1000 fő; V = vendégek száma 1000 fő

Forrás: *Veszprém megye statisztikai évkönyve 1967*. KSH Veszprém Megyei Igazgatósága, Veszprém, 1968. alapján összeállította Törzsök A.

9.3.4. melléklet. Egyes Balaton-parti települések vendégforgalma 1968, 1000 főben

Település	Szállodákban		I. osztályú sáttortáborokban (I.o.kempin-gek)		Egyéb, ideiglenes szálláshelyen		Fizetővendég nyaralókban		Ebből külföldi		Összesen	
	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V
Alsóörs	0,0	0,0	17,5	2,6	7,3	0,9	5,4	0,3	16,9	2,3	30,2	3,8
Badacsonytomaj	0,0	0,0	10,9	4,2	8,6	1,5	10,9	0,7	12,0	3,5	30,4	6,4
Balatonakali	0,0	0,0	42,1	6,5	35,0	4,8	0,0	0,0	29,0	4,2	77,1	11,3
Balatonalmádi	19,2	3,3	8,8	2,8	42,3	5,0	64,1	5,3	45,1	6,5	134,4	16,4
Balatonfüred	81,0	13,5	103,9	23,5	18,8	3,2	102,3	8,9	212,9	36,1	306,0	49,1
Balatonkenese	0,0	0,0	29,8	5,4	18,0	1,3	4,8	0,3	27,5	4,4	52,6	7,0
Keszthely	19,8	6,4	25,9	4,5	37,7	8,0	65,7	14,8	67,1	18,0	149,1	33,7
Tihany	58,5	12,4	43,0	8,6	0,0	0,0	20,8	1,4	98,9	18,1	122,3	22,4
Vonyarcvashegy	6,3	2,4	3,0	1,1	3,5	0,3	2,8	0,2	7,6	2,6	15,6	4,0

Vn = vendégnapok száma 1000 fő; V = vendégek száma 1000 fő

Forrás: *Veszprém megye statisztikai évkönyve 1968*. KSH Veszprém Megyei Igazgatósága, Veszprém, 1969. alapján összeállította Törzsök A.

9.3.5. melléklet. Egyes Balaton-parti települések vendégforgalma 1969, 1000 főben

Település	Szállodákban		I. osztályú sáttortáborokban (I.o.kempin-gek)		Egyéb, ideiglenes szálláshelyen		Fizetővendég nyaralókban		Ebből külföldi		Összesen	
	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V
Alsóörs	0,0	0,0	15,1	2,6	8,0	0,9	6,9	0,2	14,5	2,3	30,0	3,7
Badacsonytomaj	0,0	0,0	21,7	3,7	10,1	1,7	15,8	0,9	9,0	1,9	47,6	6,3
Balatonakali	0,0	0,0	25,6	3,1	37,7	7,2	0,0	0,0	26,8	3,3	63,3	10,3
Balatonalmádi	48,4	11,2	9,5	3,0	58,1	7,1	72,5	5,4	54,0	10,9	188,5	26,7
Balatonfüred	101,5	18,3	93,2	20,2	23,8	5,9	111,0	7,3	181,8	51,7	329,5	51,7
Balatonkenese	0,0	0,0	28,2	5,0	18,8	1,3	5,3	0,9	24,2	4,0	52,3	7,2
Keszthely	23,6	7,7	14,9	4,0	30,3	8,6	58,9	14,1	44,7	13,6	127,7	34,4
Tihany	60,9	12,6	35,0	8,3	0,0	0,0	20,2	1,6	88,4	16,5	116,1	22,5
Vonyarcvashegy	0,2	0,1	9,9	4,8	12,0	1,4	2,5	0,2	6,6	2,9	24,6	6,5

Vn = vendégnapok száma 1000 fő; V = vendégek száma 1000 fő

Forrás: *Veszprém megye statisztikai évkönyve 1969*. KSH Veszprém Megyei Igazgatósága, Veszprém, 1970. alapján összeállította Törzsök A.

9.3.6. melléklet. Egyes Balaton-parti települések vendégforgalma 1970, 1000 főben

Település	Szállodákban		I. osztályú sáttortáborokban (I.o.kempin-gek)		Egyéb, ideiglenes szálláshelyen		Fizetővendég nyaralókban		Ebből külföldi		Összesen	
	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V
Alsóörs	0,0	0,0	20,8	3,2	50,3	4,0	4,6	0,3	20,4	2,8	75,7	7,5
Badacsonytomaj	0,0	0,0	18,7	5,6	4,0	0,6	5,3	0,5	7,9	2,4	28,0	6,7
Balatonakali	0,0	0,0	48,6	5,0	29,9	4,6	0,0	0,0	40,4	3,8	78,5	9,6
Balatonalmádi	40,9	6,9	22,0	5,0	0,0	0,0	88,3	8,1	76,4	12,0	151,2	20,0
Balatonfüred	100,0	15,4	107,1	18,0	17,1	3,6	116,5	8,4	205,4	29,5	340,7	45,4
Balatonkenese	0,0	0,0	35,8	4,7	9,4	0,8	5,6	0,5	33,1	4,0	50,8	6,0
Keszthely	23,5	5,7	22,6	3,2	36,2	7,1	65,1	14,8	63,6	12,9	147,4	30,8
Tihany	44,4	7,5	39,8	7,0	0,0	0,0	21,0	1,7	86,7	13,2	105,2	16,2
Vonyarcvashegy	0,4	0,2	10,0	1,9	3,0	0,3	3,8	0,2	8,2	1,4	17,2	2,6

Vn = vendégnapok száma 1000 fő; V = vendégek száma 1000 fő

Forrás: *Veszprém megye statisztikai évkönyve 1970*. KSH Veszprém Megyei Igazgatósága, Veszprém, 1971. alapján összeállította Törzsök A.

9.3.7. melléklet. Egyes Balaton-parti települések vendégforgalma 1971, 1000 főben

Település	Szállodákban		I. osztályú sáttortáborokban (I.o.kempin-gek)		Egyéb, ideiglenes szálláshelyen		Fizetővendég nyaralókban		Ebből külföldi		Összesen	
	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V
Alsóörs	0,0	0,0	23,7	3,7	59,6	6,2	10,7	0,7	22,4	2,9	94,0	10,6
Badacsonytomaj	0,0	0,0	33,6	7,6	3,1	0,4	13,4	0,6	23,5	4,2	50,1	8,6
Balatonakali	0,0	0,0	38,7	3,4	13,6	1,5	0,0	0,0	23,6	1,8	52,3	4,9
Balatonalmádi	41,2	5,9	25,6	5,7	1,1	0,1	110,4	7,9	100,7	12,0	178,3	19,6
Balatonfüred	113,1	13,7	107,3	18,7	18,4	2,1	140,9	11,5	277,7	34,8	379,7	46,0
Balatonkenese	0,0	0,0	37,5	4,8	11,2	0,8	6,2	0,5	34,4	4,1	54,9	6,1
Keszthely	44,0	8,3	26,5	2,7	34,4	6,9	50,7	12,0	105,3	17,2	155,6	29,9
Tihany	43,4	7,5	55,4	12,4	3,0	0,1	25,8	1,9	107,4	19,0	127,6	21,9
Vonyarcvashegy	0,3	0,1	14,4	2,8	7,9	0,6	2,2	0,1	12,3	2,2	24,8	3,6

Vn = vendégnapok száma 1000 fő; V = vendégek száma 1000 fő

Forrás: *Veszprém megye statisztikai évkönyve 1971*. KSH Veszprém Megyei Igazgatósága, Veszprém, 1972. alapján összeállította Törzsök A.

9.3.8. melléklet. Egyes Balaton-parti települések vendégforgalma 1972, 1000 főben

Település	Szállodákban		I. osztályú sáttortáborokban (I.o.kempin-gek)		Egyéb, ideiglenes szálláshelyen		Fizetővendég nyaralókban		Ebből külföldi		Összesen	
	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V
Alsóörs	0,0	0,0	2,9	0,3	91,2	10,1	6,7	0,6	26,8	3,7	100,8	11,0
Badacsonytomaj	2,3	0,4	0,0	0,0	31,7	7,3	10,9	1,1	23,1	1,0	44,9	8,8
Balatonakali	0,0	0,0	19,1	3,9	78,2	10,0	0,0	0,0	45,3	5,6	97,3	13,9
Balatonalmádi	39,7	6,5	0,0	0,0	44,6	6,5	97,4	6,6	112,7	13,6	181,7	19,6
Balatonfüred	123,1	18,4	99,8	20,9	7,9	0,5	199,2	16,6	310,2	41,3	430,0	56,4
Balatonkenese	0,0	0,0	1,9	0,1	49,1	5,7	12,1	0,8	34,0	4,3	63,1	6,6
Keszthely	43,0	8,1	32,6	4,9	22,4	4,7	51,8	13,3	100,7	18,2	149,8	31,0
Tihany	46,2	6,6	33,3	6,3	2,0	0,1	37,1	2,4	85,1	11,8	118,6	15,4
Vonyarcvashegy	0,3	0,1	6,4	1,4	19,4	3,0	1,4	0,1	13,3	3,1	27,5	4,6

Vn = vendégnapok száma 1000 fő; V = vendégek száma 1000 fő

Forrás: *Veszprém megye statisztikai évkönyve 1972*. KSH Veszprém Megyei Igazgatósága, Veszprém, 1973. alapján összeállította Törzsök A.

9.3.9. melléklet. Egyes Balaton-parti települések vendégforgalma 1973, 1000 főben

Település	Szállodákban		I. osztályú sáttortáborokban (I.o.kempin-gek)		Egyéb, ideiglenes szálláshelyen		Fizetővendég nyaralókban		Ebből külföldi		Összesen	
	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V
Alsóörs	0,0	0,0	2,6	0,6	91,7	12,9	5,6	0,4	21,8	3,9	99,9	13,9
Badacsonytomaj	0,0	0,0	0,0	0,0	31,9	7,8	8,3	0,9	15,1	3,5	40,2	8,7
Balatonakali	0,0	0,0	21,4	3,6	81,7	11,8	0,0	0,0	44,2	5,7	103,1	15,4
Balatonalmádi	29,0	5,1	4,9	1,1	34,7	8,4	73,7	5,4	78,8	12,5	142,3	20,0
Balatonfüred	106,2	15,2	127,9	21,9	0,0	0,0	142,9	11,5	288,4	38,6	377,0	48,6
Balatonkenese	0,0	0,0	1,5	0,1	49,7	5,0	10,5	0,7	32,9	3,2	61,7	5,8
Keszthely	33,0	7,3	38,8	3,7	25,6	6,3	41,0	9,1	88,9	13,7	138,4	26,4
Tihany	40,0	7,5	34,6	5,3	0,0	0,0	20,5	1,7	76,4	11,2	95,1	14,5
Vonyarcvashegy	0,0	0,0	4,0	1,0	14,3	2,9	4,1	0,2	11,5	2,6	22,4	4,1

Vn = vendégnapok száma 1000 fő; V = vendégek száma 1000 fő

Forrás: *Veszprém megye statisztikai évkönyve 1973*. KSH Veszprém Megyei Igazgatósága, Veszprém, 1974. alapján összeállította Törzsök A.

9.3.10. melléklet. Egyes Balaton-parti települések vendégforgalma 1974, 1000 főben

Település	Szállodákban		I. osztályú sáttortáborokban (I.o.kempin-gek)		Egyéb, ideiglenes szálláshelyen		Fizetővendég nyaralókban		Ebből külföldi		Összesen	
	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V	Vn	V
Alsóörs	0,0	0,0	3,0	0,4	113,6	16,4	8,6	0,6	33,7	4,9	125,2	17,4
Badacsonytomaj	0,0	0,0	0,0	0,0	48,9	12,8	12,2	1,0	25,4	7,5	61,1	13,8
Balatonakali	0,0	0,0	22,9	3,7	88,5	14,1	0,5	0,0	62,3	10,0	111,9	17,8
Balatonalmádi	32,5	5,8	4,9	0,7	48,5	9,3	147,4	7,4	131,4	16,6	233,3	23,2
Balatonfüred	117,6	17,3	129,5	20,5	1,7	0,1	192,5	12,9	348,8	40,7	441,3	50,8
Balatonkenese	0,0	0,0	1,8	0,2	39,5	4,7	11,7	0,8	32,8	3,7	53,0	5,7
Keszthely	37,9	8,3	45,3	4,9	10,1	2,4	49,8	9,4	102,0	15,7	143,1	25,0
Tihany	48,8	8,1	42,7	6,8	10,6	0,4	28,8	2,3	91,9	13,3	130,9	17,6
Vonyarcvashegy	0,0	0,0	3,8	1,0	15,6	3,2	0,0	0,0	14,5	3,2	19,4	4,2

Vn = vendégnapok száma 1000 fő; V = vendégek száma 1000 fő

Forrás: *Veszprém megye statisztikai évkönyve 1974*. KSH Veszprém Megyei Igazgatósága, Veszprém, 1975. alapján összeállította Törzsök A.

9.4. melléklet. Kérdőíves felmérés 500 fő megkérdezésével és kiértékelése 2013

9.4.1. Kérdőív

Kérjük, szíveskedjék megadni néhány a kutatás szempontjából érdekes adatát! A kitöltő...				
lakóhelye:	foglalkozása:	életkora	neme: férfi vagy nő	
Kérjük, válassza ki az alábbi lehetőségek közül melyik megállapítás áll leginkább közel a véleményéhez! A megfelelő betűjel alatti oszlopban kérjük, tegyen egy x-et!				
			A	B
1. Miért látogatott el Keszthelyre?				
A) A kastély miatt	C) Valamelyik környékbeli településen nyaralok			
B) A településen nyaralok	D) A múzeumokra voltam kíváncsi			
2. Mi érdekli elsősorban Keszthelyen?				
A) A Balaton (strand)	C) A kastély és az egyéb múzeumok			
B) A kastély	D) A vendéglátás (éttermek)			
3. Elégedett-e Keszthely kulturális kínálatával?				
A) Nem, lehetne több múzeum	C) Igen, elég sok a múzeum és a rendezvény			
B) Nem, lehetne több rendezvény	D) Igen, de lehetne több rendezvény			
4. Mikor keresi fel a keszthelyi múzeumokat (babamúzeum, történelmi panoptikum stb.)?				
A) Borús vagy esős napokon	C) Strandolás előtt és után			
B) Ezért érkeztem, tehát mindig	D) Egyik sem			
5. Melyik múzeumot nem ismeri?				
A) Népviseletes babamúzeum	C) Csigaparlament			
B) Történelmi panoptikum	D) mindegyiket ismerem			
6. Melyik múzeumot nem ismeri?				
A) Erotikus panoptikum	C) Nostalgia múzeum			
B) Játékmúzeum	D) mindegyiket ismerem			
7. Melyik múzeumot nem ismeri?				
A) Balatoni Múzeum	C) Kínzó múzeum			
B) Georgikon Majormúzeum	D) mindegyiket ismerem			
8. Milyen típusú szálláshelyen lakik?				
A) Szálloda, motel	C) Magánház			
B) Kemping	D) Egyéb.....			
9. Milyen típusú szolgáltatásokat vesz igénybe szívesen Keszthelyen? (több is jelölhető)				
A) Sportolási lehetőségek	C) Wellness			
B) Éttermek	D) Múzeumok			
10. Ön szerint milyen kulturális rendezvényre lenne még szükség Keszthelyen?				
A) Könnyűzenei	C) Gasztronómiával egybekötött			
B) Komolyzenei	D) Helytörténeti vonatkozású			

11. Mennyire érdeklik Keszthely helytörténetére vonatkozó kiállítások?		A	B	C	D
A) érdekelnek, több ilyen kellene		C) érdekelnek, láttam is ilyet (pl. Dr. Liposits Elemér hagyatékát)			
B) nem érdekelnek		D) nem érdekelnek, nem láttam még ilyet			
12. Mit tartana még fontosnak Keszthely kulturális kínálatával kapcsolatban?					
13. Milyen hiányosságokat tapasztalt Keszthelyen? Min kellene esetleg még javítani?					
14. Elégedett-e a város nyújtotta szolgáltatásokkal, szórakozási lehetőségekkel?					

9.4.2. A kérdőíves felmérés 2013 kiértékelése

A kérdőíves felmérés 500 fő megkérdezésével készült.

A zárt végű kérdések kiértékelése

Kérdések	A választ választotta	B választ választotta	C választ választotta	D választ választotta
1.	25	118	248	101
2.	115	50	302	21
3.	11	39	390	52
4.	216	168	96	20
5.	130	97	158	108
6.	190	76	118	110
7.	170	192	71	51
8.	133	98	201	56
9.	74	190	75	282
10.	180	59	185	76
11.	165	140	121	58

Nyílt végű kérdésekre adott jellemző válaszok

Kérdés	Jellemző válaszok								
	nincs ilyen	tájékoztató	tömegközlekedés	mozi	extrém sportok	több múzeum	több éjszakai program	ingyen parkolás	mosdó, higiénia
12.	75	30		178		34			
13.	19	43	62	72	23			104	97
14.	25						102		

A válaszadók megoszlása nem és korcsoport szerint

Nem szerinti megoszlás			Kor szerinti megoszlás*				
Férfi	Nő	Nem jelölte meg nemét	15-19 év között	20-29 év között	30-39 év között	40-49 év között	50- felett
185	207	108	51	69	107	41	18

*A kérdésre a válaszadók mintegy fele nem válaszolt

10. Köszönetnyilvánítás

Köszönetet mondok mindazon tanároknak, akikkel földrajzi és PhD tanulmányaim során vizsgáimon kapcsolatba kerültem. Sokat tanultam tőlük.

Tisztelettel köszönöm meg konzulensemnek Dr. habil Gyuricza László CSc. egyetemi docensnek az elmúlt években nyújtott támogatását és mindazt a számtalan tanácsot és ötletet, amelyekkel az értekezés elkészítése kapcsán irányított, segített.

Köszönetemet fejezem ki Dr. Dövényi Zoltán DSc. professzor úrnak, aki a Földtudományok Doktori Iskola vezetőjeként lehetőséget biztosított számomra az értekezés elkészítésére és értékes javaslataival segítette szakmai munkámat.

Köszönöm a munkahelyi vita opponenseinek Dr. habil Csapó János egyetemi adjunktusnak és Dr. Lőrincz Katalin egyetemi docensnek a segítő szándékú észrevételeket és a minden részletre kiterjedő értékes szakmai bírálatot.

Köszönetemet fejezem ki azon tanároknak, akik a doktori szigorlat és a munkahelyi vita során levezető elnökként, bizottsági tagként megtiszteltek véleményüikkel, javaslatukkal, Dr. Szabó Gézának, Dr. Jónás-Berki Mónikának, Dr. Bognár Zalánnak, Dr. Aubert Antalnak, Dr. Rudl Józsefnek és Dr. Tésits Róbertnek.

Köszönettel tartozom a Földtudományok Doktori Iskola munkatársainak a tevékenységem során felmerült problémák megoldásáért, valamint Kovács Mónikának és Szalai Gábornak az ügyintézkésekben nyújtott korrekt és gyors segítségéért.

Megköszönöm Galambos István történész és Sipőcz Márk geográfus szerzőtársaimnak a közös publikációkban való aktív részvételt, értékes kutatási tevékenységet.

Köszönöm munkatársaim megértését és türelmét, akik ahol tudtak próbáltak segíteni.

Talán meg sem tudom köszönni azt a támogatást, amit családomtól kaptam az évek során. Hálás köszönet illeti sokirányú segítségéért és a békés családi háttér biztosításáért feleségemet és kislányomat. Szüleimnek, nővéremnek és családjának őszinte szívvel mondok köszönetet, hisz minden helyzetben és mindig támaszként mellettem álltak.